

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**ÜNİVERSİTE GENÇLİĞİNDE TANRI TASAVVURLARI İLE
KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ İLİŞKİSİ ÜZERİNE
BİR ARAŞTIRMA**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Melike OKTAY

**Enstitü Anabilim Dalı : Felsefe ve Din Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı : Din Psikolojisi**

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Ayşe ŞENTEPE LOKMANOĞLU

OCAK - 2021

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**ÜNİVERSİTE GENÇLİĞİNDE TANRI TASAVVURLARI İLE
KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ İLİŞKİSİ ÜZERİNE
BİR ARAŞTIRMA**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Melike OKTAY

**Enstitü Anabilim Dalı : Felsefe ve Din Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı : Din Psikolojisi**

**“Bu tez sınavı 12/01/2020 tarihinde online olarak yapılmış olup aşağıda isimleri bulunan
jüri üyeleri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.”**

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ
Prof. Dr. Abdulvahit İMAMOĞLU	Başarılı
Prof. Dr. İbrahim GÜRSES	Başarılı
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe ŞENTEPE LOKMANOĞLU	Başarılı

İÇİNDEKİLER

TABLolar.....	iii
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM: TEORİK ÇERÇEVE	7
1.1. Kişilik	7
1.1.1. Kişilik ile İlişkili Bazı Kavramlar	8
1.1.1.1. Mizaç.....	8
1.1.1.2. Karakter	9
1.1.1.3. Benlik	9
1.1.2. Kişiliği Oluşturan ve Etkileyen Faktörler.....	10
1.1.2.1. Biyolojik Faktörler.....	10
1.1.2.2. Çevresel Faktörler	11
1.1.3. Kişiliğe Kuramsal Yaklaşımlar.....	12
1.1.3.1. Psikodinamik Yaklaşımlar	12
1.1.3.2. Bilişsel-Sosyal Öğrenme Yaklaşımı.....	16
1.1.3.3. Fenomenolojik-İnsancıl Yaklaşım	17
1.1.3.4. Ayırıcı Özellik Yaklaşımı ve Beş Faktör Kişilik Modeli.....	18
1.1.4. Kişiliğin Ölçülmesi	23
1.2. Tanrı Algısı/Tasavvuru.....	24
1.2.1. Tanrı Algısının Oluşumunu Etkileyen Faktörler	25
1.2.2. Tanrı Algısına Psikolojik Yaklaşımlar	26
1.2.2.1. S. Freud'un Tanrı ile İlgili Görüşleri	27
1.2.2.2. Nesne İlişkileri Kuramı Açısından Tanrı Algısı.....	29
1.2.2.3. Bağlanma Kuramı Açısından Tanrı Algısı.....	31
1.2.2.4. Bilişsel Gelişim Açısından Tanrı Algısı.....	31
1.2.2.5. Gelişimsel Evre Teorileri Açısından Tanrı Algısı	34
1.2.3. Olumlu ve Olumsuz Tanrı Algısı.....	37
1.3. Dini Tutum	38
1.3.1. Dinin Tanımı	38

1.3.2. Tutumun Tanımı	39
1.3.3. Dini Tutumun Tanımı	39
İKİNCİ BÖLÜM: YÖNTEM	41
2.1. Araştırmanın Modeli	41
2.2. Araştırmaya Katılanlar ve Nitelikleri	41
2.3. Veri Toplama Araçları.....	47
2.3.1. Kişisel Bilgi Formu.....	47
2.3.2. Tanrı Algısı (TA) Ölçeği	47
2.3.3. Beş Faktör Kişilik Envanteri (NEO-FFI).....	48
2.3.4. Ok- Dini Tutum Ölçeği	50
2.4. Veri Toplama Süreci ve Analizi.....	51
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: BULGULAR VE YORUMLAR	52
3.1. Genel Profile İlişkin Bulgular.....	52
3.1.1. Tanrı Algısı	52
3.1.2. Kişilik Özellikleri.....	53
3.1.3. Dini Tutum.....	54
3.2. Tanrı Algısı, Kişilik Özellikleri, Dini Tutum ve Demografik Değişkenler.....	54
3.2.1. Demografik Değişkenler ve Tanrı Algısı ile İlgili Bulgular	55
3.2.2. Demografik Değişkenler ve Kişilik Özellikleri ile İlgili Bulgular	65
3.2.3. Demografik Değişkenler ve Dini Tutum ile İlgili Bulgular	71
3.3. Kişilik Özellikleri, Tanrı Algısı ve Dini Tutum Arasındaki İlişkiler	79
3.3.1. Kişilik Özellikleri ve Tanrı Algısı Arasındaki İlişkiler	79
3.3.2. Kişilik Özellikleri ve Dini Tutum Arasındaki İlişkiler	82
3.3.3. Tanrı Algısı ve Dini Tutum Arasındaki İlişkiler	85
SONUÇ	88
KAYNAKÇA.....	92
EKLER.....	100
ÖZGEÇMİŞ.....	105

TABLÖLAR

Tablo 1: Katılımcıların Yaşlarına Göre Dağılımı.....	42
Tablo 2: Katılımcıların Öğrenim Gördükleri Fakülteye Göre Dağılımları	42
Tablo 3: Katılımcıların Öğrenim Gördükleri Sınıf Düzeyine Göre Dağılımları	43
Tablo 4: Katılımcıların Mezun Oldukları Liseye Göre Dağılımları.....	43
Tablo 5: Katılımcıların Aile Gelir Durumuna Göre Dağılımları.....	43
Tablo 6: Katılımcıların Sosyal Çevreye Göre Dağılımları.....	44
Tablo 7: Katılımcıların Dini Eğitim Aldıkları Yere Göre Dağılımları.....	44
Tablo 8: Katılımcıların Dini Eğitimi Alma Biçimlerine Göre Dağılımı	45
Tablo 9: Katılımcıların Çocukluk Dönemi Anne- Baba Tutumlarına Göre Dağılımı....	45
Tablo 10: Katılımcıların Anne- Baba Dini İnanç ve Tutumlarına Göre Dağılımı	46
Tablo 11: Tanrı Algısı (TA) Ölçeği Cronbach's Alpha Değeri.....	48
Tablo 12: Beş Faktör Kişilik Envanteri Cronbach's Alpha Değeri.....	50
Tablo 13: Ok- Dini Tutum Ölçeği Cronbach's Alpha Değeri	51
Tablo 14: Katılımcıların Tanrı Algısı (TA) Ölçeğinden Aldıkları Ortalama Puanlar ...	52
Tablo 15: Katılımcıların Beş Faktör Kişilik Envanterinden Aldıkları Ortalama Puanlar	53
Tablo 16: Katılımcıların Ok-Dini Tutum Ölçeğinden Aldıkları Ortalama Puanlar	54
Tablo 17: Katılımcıların Cinsiyetlerine Göre Tanrı Algısı Ölçeğinden Aldıkları Ortalama Puanlar	55
Tablo 18: Katılımcıların Fakültelerine Göre Tanrı Algısı Ölçeğinden Aldıkları Ortalama Puanların Karşılaştırılması.....	56
Tablo 19: Katılımcıların Ailelerinden Din Eğitimi Alıp Almamalarına Göre Tanrı Algısı Ölçeğinden Aldıkları Ortalama Puanlar	58
Tablo 20: Katılımcıların Camide Din Eğitimi Alıp Almamalarına Göre Tanrı Algısı Ölçeğinden Aldıkları Ortalama Puanlar	59
Tablo 21: Katılımcıların İmam-Hatip Lisesinde Din Eğitimi Alıp Almamalarına Göre Tanrı Algısı Ölçeğinden Aldıkları Ortalama Puanlar.....	59
Tablo 22: Katılımcıların Zorunlu Din Derslerinde Eğitim Alıp Almamalarına Göre Tanrı Algısı Ölçeğinden Aldıkları Ortalama Puanlar.....	60

Tablo 23: Katılımcıların Annelerinin Çocuklukta Tutumlarına Göre Tanrı Algısı Ölçeğinden Aldıkları Ortalama Puanlar	62
Tablo 24: Katılımcıların Babalarının Dini İnanç ve Tutumlarına Göre Tanrı Algısı Ölçeğinden Aldıkları Ortalama Puanlar	64
Tablo 25: Katılımcıların Cinsiyet Değişkenine Göre Kişilik Özelliklerine İlişkin Bulgular	66
Tablo 26: Katılımcıların Fakülte Değişkenine Göre Kişilik Özelliklerine İlişkin Bulgular	67
Tablo 27: Katılımcıların Baba Tutumlarına Göre Kişilik Özelliklerine İlişkin Bulgular	69
Tablo 28: Katılımcıların Annelerinin Dini İnanç ve Tutumlarına Göre Neo Kişilik Envanterinden Aldıkları Ortalama Puanlar	70
Tablo 29: Katılımcıların Cinsiyetlerine Göre Ok-Dini Tutum Ölçeğinden Aldıkları Ortalama Puanlar	72
Tablo 30: Katılımcıların Fakültelerine Göre Ok-Dini Tutum Ölçeğinden Aldıkları Ortalama Puanlar	73
Tablo 31: Katılımcıların Camide Din Eğitimi Alıp Almamalarına Göre Dini Tutum Ölçeğinden Aldıkları Ortalama Puanlar	74
Tablo 32: Katılımcıların İmam-Hatip Lisesinde Din Eğitimi Alıp Almamalarına Göre Dini Tutum Ölçeğinden Aldıkları Ortalama Puanlar	75
Tablo 33: Katılımcıların Zorunlu Din Eğitimi Alıp Almamalarına Göre Dini Tutum Ölçeğinden Aldıkları Ortalama Puanlar	76
Tablo 34: Katılımcıların Annelerinin Dini İnanç ve Tutumlarına Göre Dini Tutum Ölçeğinden Aldıkları Ortalama Puanlar	77
Tablo 35: Katılımcıların Babalarının Dini İnanç ve Tutumlarına Göre Dini Tutum Ölçeğinden Aldıkları Ortalama Puanlar	78
Tablo 36: Katılımcıların Beş Faktör Kişilik Envanteri ve Tanrı Algısı Ölçeğinden Aldıkları Puanlar Arasındaki Analiz Bulguları	79
Tablo 37: Katılımcıların Beş Faktör Kişilik Envanteri ve Ok-Dini Tutum Ölçeğinden Aldıkları Puanlar Arasındaki Analiz Bulguları	83
Tablo 38: Katılımcıların Tanrı Algısı Ölçeği ile Ok-Dini Tutum Ölçeğinden Aldıkları Puanlar Arasındaki Analiz Bulguları.....	85

Sakarya Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Özeti

Yüksek Lisans	☒	Doktora	☐
Tezin Başlığı: Üniversite Gençliğinde Tanrı Tasavvurları İle Kişilik Özellikleri İlişkisi Üzerine Bir Araştırma			
Tezin Yazarı: Melike OKTAY		Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Ayşe ŞENTEPE LOKMANOĞLU	
Kabul Tarihi: 12.01.2021		Sayfa Sayısı: vi (ön kısım) + 105 (tez)	
Anabilim Dalı: Felsefe ve Din Bilimleri		Bilim Dalı: Din Psikolojisi	
Bu araştırmanın amacı, kişilik özellikleri ile Tanrı algısı ve dini tutum arasındaki ilişkiyi incelemektir. Araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın örneklemini Sakarya Üniversitesi ve Uludağ Üniversitesi'nde lisans öğrenimi gören 204 kadın 196 erkek olmak üzere toplam 400 öğrenci oluşturmaktadır. Öğrencilerden veri elde etmek için 2019-2020 eğitim öğretim yılı güz döneminde sınıf ortamında anket uygulaması yapılmıştır. Kişisel Bilgi Formu, Beş Faktör Kişilik Envanterinin kısa versiyonu, Tanrı Algısı Ölçeği ve Ok- Dini Tutum Ölçeğinden oluşan ankete ayrıca çocukluk dönemi algılanan ebeveyn tutumu, ebeveyn dini inanç ve tutumu soruları eklenmiştir. Elde edilen bulguların analizi için gruplar arası karşılaştırmalarda Mann Whitney U testi ve Kruskal Wallis Testi, korelasyon analizlerinde ise Spearman korelasyon analizi uygulanmıştır. Genel olarak öğrencilerin Tanrı algılarının olumlu yönde olduğu ve dini tutum düzeylerinin yüksek olduğu, nevrotik kişilik özelliğinin düşük düzeyde, sorumluluk kişilik özelliğinin ise yüksek düzeyde olduğu belirlenmiştir. Kişilik özellikleri, Tanrı algısı ve dini tutum ile demografik değişkenler arasında anlamlı farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Kadın öğrencilerin erkek öğrencilere göre Tanrı'yı daha olumlu algıladıkları, nevrotiklik, dışa dönüklük, uyumluluk ve sorumluluk özelliklerinin erkeklere göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir. İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin diğer fakültelere göre daha olumlu dini tutuma ve daha olumlu Tanrı algısına sahip olduklarını ortaya çıkmıştır. Kişilik özelliklerine baktığımızda açıklık kişilik özelliği Fen-Edebiyat Fakültesi öğrencilerinde İ.İ.B.F. ve İşletme Fakültesinde öğrenim gören öğrencilere göre daha yüksektir. Uyumluluk kişilik özelliği ise İlahiyat Fakültesi öğrencilerinde Mühendislik Fakültesinde öğrenim gören öğrencilere göre daha yüksek bulunmuştur. Kişilik özelliklerinden nevrotiklik ile olumsuz Tanrı algısı arasında, dışa dönüklük, sorumluluk, uyumluluk ile olumlu Tanrı algısı arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Kişiliğin sorumluluk ve uyumluluk boyutu ile dini tutum arasında pozitif yönde, açıklık boyutu ile dini tutum arasında negatif yönde anlamlı ilişkiler olduğu tespit edilmiştir. Olumlu Tanrı algısı ve dini tutum arasında ise pozitif yönde anlamlı ilişki bulunmaktadır. Araştırmamızdan elde ettiğimiz genel sonuç kişilik özellikleri, Tanrı algısı ve dini tutum arasında anlamlı ilişkiler olduğu ve demografik değişkenlerin kişilik özellikleri, Tanrı algısı ve dini tutum üzerinde belirleyici etkisi olduğu yönündedir.			
Anahtar Kelimeler: Kişilik Özellikleri, Tanrı Algısı, Dini Tutum			

Sakarya University
Institute of Social Sciences Abstract of Thesis

Master Degree	☒	Ph.D.	☐
Title of Thesis: A Study on the Relationship Between Imaginations of God and Personality Traits in University Youth			
Author of Thesis: Melike OKTAY		Supervisor: Assist. Prof. Ayşe ŞENTEPE LOKMANOĞLU	
Accepted Date: 12.01.2021		Number of Pages: vi (pre text) + 105 (main body)	
Department: Phil. and Rel. Sci.		Subfield: Psychology of Religion	
The aim of this research is to examine there relationship between personality traits and perception of God and religious attitude. Relational scanning model from quantitative research methods was used in the study. A total of 400 students, including 204 women and 196 men, who studied for a bachelor's degree at Sakarya University and Uludag University, sampled there search. In the fall semester of the 2019-2020 academic year, a survey was conducted in the classroom environment to obtain data from students. The question naire, consisting of a Personal Information Form, a short version of the Five Factor Personality Inventory, the God Perception Scale and the Arrow-Religious Attitude Scale, also included questions of parental attitude, parental religious belief and attitude perceived in childhood. Mann Whitney U test and Kruskal Wallis Test in cross-group comparisons for analysis of the findings and, Spearman for correlation analysis were applied. In general, it has been determined that students' perceptions of God and religious attitudes are positive, neuroticism personality property is low and responsibility personality property is high. Personality traits, perception of God and religious attitude and demographic variables were found to be significant differences. It was determined that female students perceive God more positively than male students and their neuroticism, extrovertism, compatibility and responsibility traits were higher than men. It has been revealed that students of the Faculty of Theology have a more positive religious attitude and a more positive perception of God compared to other faculties. When we look at the personality traits, openness personality trait is higher among the students of the Faculty of Arts and Sciences than the students of the Faculty of Business Administration. The compatibility personality trait was found to be higher among the students of the Faculty of Theology compared to the students at the Faculty of Engineering. It has been found that there are positively significant relationships between neuroticism from personality traits and negative perception of God, between extrovertism responsibility, compatibility and positive perception of God. It has been found that there are significant positive, and in a negative way between openness and religious attitude. There is a positive relationship between positive God perception and positive religious attitude. The general conclusion we have obtained from our research is that there are meaningful relationships between personality traits, perception of God and religious attitude. Demographic variables have a determining effect on perception of God, personality traits and religious attitude.			
Keywords: Personality Traits, Perception of God, Religious Attitude			

GİRİŞ

Araştırmanın Konusu

Bireysel farklılıklar insanı diğer insanlardan ayıran önemli bir unsur olarak görülmektedir. Bu farklılıklar insanın duygu, düşünce ve davranışlarında kendini göstererek kişiliği üzerine çıkarımlar yapmamızı sağlar. Kişiliğin ne olduğu üzerine kişilik kuramcılarının ortak bir tanımı bulunmaz ancak, kişilik *genellikle kendimizde ve diğer insanlarda gözlemlediğimiz farklılıklar ve karakteristikler özellikler* olarak anlaşılır (Turan, 2017, s. 54). Bireyin yaşamında sahip olduğu tutum, davranış ve tepkilerini yönlendirir (Özdemir ve diğ., 2012, s.567). Kişilik özellikleri her bireyde farklılık gösterir. Kişilik özelliklerinin farklılaşmasında, kişiliğin oluşumundaki etkenler belirleyicidir (Akto, 2005, s. 1). Bu önemli etkenler arasında ise bireyin ilgi ve yetenekleri, yaşadığı çevre ve kültür bulunur (Hökelekli, 2015, s. 174). Kültürün manevi unsurlarından biri olan din, insan yaşamının her aşamasında var olmuştur. Bireyin temel davranışlarını, ilişkilerini ve değerlerini belirler ve yönetir. Bunu yaparken gücünü yüce bir varlık olan Tanrı'dan alır (Turan, 2017, s. 121).

Tanrı düşüncesi insanın yaşamı içerisinde yer alan önemli bir gerçekliktir. İnsanlar yaşamları ile paralel olarak farklı Tanrı tasavvurları geliştirirler (Seyhan, 2014, s. 66). Tanrı tasavvuru, bireyin duygu ve düşünceleri ile oluşan öznel bir süreçtir ve bireyin yaşantısına bağlı olarak şekillenir (Hökelekli, 2016, s. 116). Her bireyin zihninde oluşan Tanrı algısı ve inanç dünyasında Tanrı'ya verdiği değer farklıdır. Bazı bireyler Tanrı'yı seven, affeden, merhamet eden olarak algıırken, bazı bireyler ise cezalandıran, korkutan, affedici olmayan bir varlık olarak algılar (Erdoğan, 2014, s. 4). Tanrı'yı olumlu nitelikleriyle tasavvur eden bireyler ile olumsuz nitelikleriyle tasavvur eden bireylerin yaşamındaki davranış ve tutumları, çevresi ile ilişkileri, hayat algısı değişkenlik gösterir (Arıcı & Tokur, 2017, s. 35).

Bireylerin din üzerine olumlu veya olumsuz duygu, düşünce ve davranışları dini tutumlarını belirler. Din ile ilgili olumlu dini tutuma sahip olan birey tutarlı olarak dine karşı olumlu duygu, düşünce ve davranışlar gösterir. Bu durum tam tersi olumsuz dini tutum içinde geçerlidir. Bireyin olumlu ya da olumsuz bir dini tutuma sahip olması dinin merkezinde yer alan Tanrı düşüncesi ile ilişki içerisinde olabilir. Bunun yanı sıra

dini tutum bireyin duygu, düşünce ve davranışlarında tutarlı ve uyumlu bir bütünlük oluşturur ve bireylerin yaşamlarındaki eğilimleri üzerine doğrudan etki eder. Diyebiliriz ki dini tutumlar bireylerin yaşamlarını etkileyen ...*davranışları ve kişiliği üzerinde görünmeyen bir güçtür* (Genç & Durğun, 2018, s. 257). Aynı zamanda davranışlarda belirli bir konuda tutum oluşturmayı başlatabilecek güce sahiptir (Ok, 2011, s. 532). Bu doğrultuda çalışmada üniversite öğrencilerinin sahip oldukları Tanrı algıları ile kişilik özellikleri arasındaki ilişki ele alınmıştır. Ayrıca çalışmaya Tanrı algısı ve kişilik üzerinde etkisi olduğu düşünülen dini tutumda dahil edilmiş, böylelikle çalışmanın konusu kişilik özellikleri ile Tanrı algısı ve dini tutum arasındaki ilişkiler olarak belirlenmiştir.

Araştırmanın Amacı ve Problemleri

Araştırmanın amacı, üniversite öğrencilerinin kişilik özelliklerini, Tanrı algılarını ve dini tutum düzeylerini belirleyerek aralarındaki ilişkileri ortaya koymaktır. Araştırmada üniversite öğrencilerinin olumlu ve olumsuz Tanrı algıları ile beş faktör modelinde yer alan kişilik özellikleri (nevrotiklik, açıklık, dışa dönüklük, sorumluluk ve uyumluluk) arasında bir ilişki olup olmadığı, varsa ne yönde bir ilişki olduğu tespit etmek amaçlanmaktadır. Din ve Tanrı inancı bireylerin yaşamında iç içe geçmiş iki önemli kavramdır. Bu nedenle öğrencilerin dini tutum düzeylerini belirlemek kişilik özellikleri ile Tanrı algıları ve dini tutumları arasındaki ilişkileri incelemek de amaçlanmaktadır.

Araştırmanın bir diğer amacı ise demografik değişkenlere göre kişilik özellikleri, Tanrı algısı ve dini tutumun farklılaşıp farklılaşmadığını tespit etmektir. Kişilik özellikleri, Tanrı algısı ve dini tutumu etkileyecek kalıtsal ve çevresel faktörler söz konusudur. Bu faktörlerden biri olan çocukluk dönemi ebeveyn imaj ve tutumları; kişilik, Tanrı algısı, dini düşüncelerin oluşumu ve gelişiminde önemli bir unsur olarak görülmektedir. Psikolojik kuramlardan bazıları çocukluk döneminde anne baba ile kurulan ilişkilerin kişilik ve Tanrı algısını şekillendirdiği yaklaşımını benimseyerek çalışmalar yapmışlardır. Bu nedenle kişilik özellikleri, Tanrı algısı ve dini tutum üzerinde nasıl bir role sahip olduğunu tespit etmek amacıyla ebeveyn tutumları ve ebeveyn dini inanç ve tutumları çalışmaya dahil edilmiştir.

Araştırmanın ana hipotezi “*Üniversite öğrencilerinin kişilik özellikleri ile Tanrı algıları ve dini tutumları arasında anlamlı bir ilişki vardır*” olarak belirlenmiştir.

Alt hipotezler ise şöyledir,

H¹ Demografik değişkenlere göre kişilik özellikleri, Tanrı algısı ve dini tutum farklılaşmaktadır.

H² Nevrotik kişilik özelliği ile olumsuz Tanrı algısı arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır.

H³ Uyumluluk, sorumluluk, dışa dönüklük ve açıklık kişilik özellikleri ile olumlu Tanrı algısı arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır.

H⁴ Olumlu Tanrı algısı ile dini tutum arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır.

H⁵ Nevrotik kişilik özelliği ile dini tutum arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki vardır.

H⁶ Uyumluluk, sorumluluk, dışa dönüklük ve açıklık kişilik özellikleri ile dini tutum arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır.

Araştırmanın Önemi

Din ve Tanrı insanın yaşamında her zaman var olan, davranış ve düşünce biçimlerini etkileyen unsurlardır. Tanrı’yı ve insanın Tanrı’ya dair tasavvurunu araştırmak insanı araştırmak, tanımak ve anlamaktır çünkü insan kendini nasıl bilirse Tanrı’yı da o şekilde tasavvur eder ya da insanın Tanrı tasavvuru neyse kendilik tasarımı da aynı şekilde olur (Mehmedoğlu, 2011, s. 28). Ülkemizde din psikolojisi alanında yapılan çalışmalara baktığımızda Tanrı algısı/tasavvuru ve kişilik birçok farklı değişken ile beraber araştırma konusu olmuştur. Bu alanda yapılan çalışmalar özellikle din ve kişilik ilişkisi üzerine yoğunlaşmıştır.

Tanrı tasavvuru ile ilgili ülkemizde yapılan çalışmaların başında çocuklarda dini duygu ve düşüncenin gelişimini konu edinen Yavuz’un (1987) çalışması gelmektedir. Yavuz (1987) çalışmasında çocukların Tanrı’yı olumlu nitelikleriyle tasavvur ettiğine ve olumsuz algılarının olmadığına, çocukların Tanrı tasavvuru ile ilgili benmerkezci, antropomorfik düşünce yapısına sahip olduklarına ve bu yapının gelişim dönemleri ile birlikte değişim gösterdiğine ulaşmıştır.

Çocuklar üzerinde yapılan diğer bir çalışmada Yıldız (2007) bilişsel gelişim kuramı açısından Tanrı tasavvuru gelişimini araştırmıştır. Bu çalışmada Yıldız (2007), 7-15 yaş arası çocuklarda Tanrı tasavvurlarının, bilişsel gelişim kuramı aşamaları ile paralel olarak geliştiğine, Tanrı'dan korkma düzeylerinin yüksek olduğuna, kızların ve erkeklerin Tanrı tasavvurlarının gelişim düzeyleri arasında fark olmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Akyüz (2010) çalışmasında Tanrı tasavvurları ve benlik algısı arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Akyüz (2010) İstanbul, Trabzon ve Isparta'dan 13-20 yaş arası 261 gencin katılımı ile yaptığı çalışma sonucunda katılımcıların Tanrı tasavvurlarının pozitif olduğu ve benlik saygılarının yüksek olduğu, dindarlık algıları, Tanrı tasavvuru boyutları ve benlik saygısı alt ölçekleri arasında ilişki olduğuna ulaşmıştır.

Benzer şekilde Koç (2011), Tanrı tasavvuru, benlik algısı ve öfke yaşantısı üzerine bir araştırma yapmıştır. Koç (2011) yaşları 18-33 arasında değişen 217 üniversite öğrencisi üzerinde yaptığı çalışmasında olumlu Tanrı tasavvuruna sahip öğrencilerin benlik algılarının da yüksek olduğuna ayrıca öfke yaşantılarının daha az, özgüvenlerinin ise daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Müslüman-Türk milletine mensup bireylerin Allah tasavvuru Mehmedoğlu (2011) tarafından incelenmiştir. Araştırmada Türk insanının Allah tasavvurunun pozitif tutum ve algı içerisinde şekillendiği, geleneksel öğreti ile tutarlı olduğu, dini inanç, tutumlar, biyo-psiko-sosyo-kültürel etkenlerle çeşitli düzeyde ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Hayta'nın (2017) 18-24 yaş aralığındaki gençler üzerinde yürüttüğü çalışmasında bağlanma ve Allah tasavvuru arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışmada ebeveyn tutumları ile Allah'ı tasavvur etme ve Allah'a bağlanma arasında ilişkiler olduğuna ulaşılmıştır.

Giresun sakinlerinin Tanrı algıları ve kişilik özellikleri arasındaki ilişki Öztürk (2019) tarafından araştırılmıştır. Yetişkin örnekleminde yapılan çalışmanın sonucunda Giresun sakinlerinin duygusal tutarsızlık kişilik yapısının olumlu Tanrı tasavvuru üzerinde, öz-disiplin kişilik yapısının da olumsuz Tanrı tasavvuru üzerinde belirleyici olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tanrı tasavvuru ve kişilik özellikleri arasındaki ilişkiyi konu edinen bir başka çalışma Hacıkeleşoğlu (2020) tarafından yapılmıştır. Çalışmada Trabzon ve Gümüşhane sakinlerinin algılanan ebeveyn tutumu, kişilik özellikleri ve Tanrı tasavvuru arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Çalışma sonucunda anne-baba tutumları ile Tanrı tasavvurları arasında anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Deneyime açıklık, uyumluluk, dışa dönüklük ve sorumluluk kişilik özellikleri ile dengeli ve sevgi yönelimli Tanrı tasavvuru arasında, nevroitiklik ile korku-ceza yönelimli ve ilgisiz Tanrı tasavvuru arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiye ulaşılmıştır.

Kişilik özellikleri birçok faktörün etkisi ile oluşmaktadır. Kişilik özellikleri ile Tanrı algısı arasında ilişki ve etkileşim olduğunun düşünülmesi bu çalışmanın konusunu belirlemiştir. Görüldüğü üzere bu konuyu ele alan sınırlı çalışma olması araştırmanın önemini ortaya koymaktadır. Bursa ve Sakarya ilindeki üniversite öğrencilerinin demografik değişkenler ile birlikte kişilik özellikleri, Tanrı algıları ve dini tutumları arasındaki ilişkiler incelenecektir. Araştırmanın din psikolojisi ve kişilik psikolojisi alanlarına ve gençlik dönemi üzerine yapılan çalışmalara veri olması ve katkı sağlaması beklenmektedir.

Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada yöntem olarak nicel yaklaşım benimsenmiştir. Katılımcıların demografik özelliklerini, Tanrı algılarını, kişilik özelliklerini ve dini tutumlarını belirlemek için veri toplama aracı olarak anket tekniği kullanılmıştır. Anket tekniği ile daha geniş alanda araştırma yapılabilmekte ve anonimlik sunduğu için daha objektif cevaplar elde edilmektedir (Neuman, 2006). Araştırmada demografik özelliklerin Tanrı algısı, kişilik özellikleri ve dini tutum üzerindeki etkisi ve Tanrı algısı, kişilik özellikleri, dini tutum arasındaki ilişkiler incelenmek istenmiştir. Bu doğrultuda Tanrı algısı, kişilik özellikleri ve dini tutum ile ilişkisi olduğunu düşündüğümüz bağımsız değişkenleri ve ölçekleri kapsayan anket formu Sakarya Üniversitesi ve Uludağ Üniversitesi'nde farklı fakültelerde öğretimlerine devam eden öğrencilerin katılımı ile tamamlanmıştır. Bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişkiler ve Tanrı algısı, kişilik özellikleri, dini tutum arasındaki ilişki ve etkileşimler SPSS programı kullanılarak istatistiksel teknikler ile analiz edilmiştir. Yöntem kısmı ayrıntılı olarak ikinci bölümde ele alınmıştır.

Araştırmanın Ön Kabulleri ve Sınırlılıkları

Örneklem grubunu oluşturan öğrencilerin anket sorularını doğru şekilde anladıkları ve sorulara samimiyetle cevap verdikleri varsayılmaktadır.

Katılımcıların Tanrı algıları, dini tutumlarını ve kişilik özelliklerini belirlemede kullanılan Tanrı Algısı Ölçeği, Ok-Dini Tutum Ölçeği ve Beş Faktör Kişilik Envanteri'nin geçerli ve güvenilir ölçme araçları olduğu, verilerin analizi sırasında kullanılan tekniklerin güvenilir ve doğru bilgiler verdiği kabul edilmektedir.

Bu araştırma Sakarya Üniversitesi ve Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, İlahiyat Fakültesi, Mühendislik Fakültesi, İşletme Fakültesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nde lisans düzeyinde öğrenim gören öğrenciler ile sınırlı tutulmuştur.

Evren ve örneklemin geniş olması nedeniyle daha hızlı bir uygulama gerçekleştirebilmek için diğer araştırma teknikleri (gözlem, görüşme) kullanılmamıştır.

Araştırma veri toplama aracının özellikleri, kullanılan yöntem ve teknikler ile sınırlıdır.

BİRİNCİ BÖLÜM: TEORİK ÇERÇEVE

Çalışmanın teorik çerçevesinde öncelikle kişiliğin tanımına, kişilik ile ilgili bazı kavramlara, kişiliği etkileyen faktörlere, kuramsal açıklamalara ve kişiliğin ölçülmesine yer verilecektir. Daha sonra Tanrı algısına/tasavvuruna ve Tanrı algısını etkileyen faktörlere, kuramsal açıklamalara, olumlu-olumsuz Tanrı algısına yer verilerek, hem Tanrı algısını hem de kişiliği etkileyen bir faktör olduğunu düşündüğümüz din ve dini tutuma değinilecektir.

1.1. Kişilik

Kişilik, bir insanın kendine özgü ve ayırıcı duygu, düşünce, tutum ve davranış kalıplarının bütünü olarak tanımlanabilir (Köknel, 1982, s. 21). İngilizcede personality kelimesinin karşılığı olan kişilik kavramı, Latince persona kökünden türetilmiştir. Persona, Roma döneminde tiyatrocuların taktıkları maskelere verilen isimdir. Tiyatrocuların maske takma sebebi belirli bir kişiliği canlandırıp özelliklerini ortaya koymaktır (Aytaç, 2000, s. 153). Maske başka insanlara gösterilmek istenen aldatıcı görünüştür. Maskenin altında ise insanın asıl özü bulunmaktadır (Arkun, 1962, s. 8). Her bir maske bir kişiliği ifade etmektedir. Bu nedenle persona (maske), zaman içerisinde personality olarak kişiliği ifade etmek için kullanılmıştır. Kişilik güncel Türkçe sözlükte ise şahsiyet kelimesi ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Şahsiyet sözcüğü bireye özgü belirgin özellik, manevi ruhsal nitelikler olarak tanımlanır. Bireyin davranış biçimlerini belirleyen, onu başkalarından ayıran temel belirti, kendine özgü yapısıdır (Kızıler, 2014, s. 6).

Kişiliğin birden fazla tanımı bulunmaktadır. İnsan tabiatının karmaşık bir yapıya sahip olması farklı kişilik tanımları ve kişilik kuramlarının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu nedenle araştırmacıların çoğu tek bir kişilik tanımının yapılamayacağını kabul eder (Turan, 2017, s. 19). Genel olarak kişilik ile ilgili tanımlar üç bölüme ayrılır.

- ◆ Davranışsal tanımlar, insanın kendine has davranışlarının gözlenebilir ve ölçülebilir olmasından hareketle yapılan kişilik tanımlarıdır.
- ◆ Sosyal uyarıcı olarak kişilik tanımları, insanın toplumsal yaşamında gösterdiği davranışları ve bu davranışlarının başka insanlar üzerindeki etkisini ele alır.

- ◆ Derinlik psikologlarına göre yapılan tanımlarda ise kişilik, insanın içindeki dinamik güçlerin kendine özgü özellikleri olarak açıklanır (Baymur, 1994, s. 253).

Cüceloğlu, kişiliği, *bireyin içiyle ve dışıyla kurduğu, diğer bireylerden ayırt edici, tutarlı ve yapılaşmış bir ilişki biçimi* olarak tanımlamıştır. Ayırt edicilik ve tutarlılık kişilik tanımı yapılırken öne çıkan unsurlardır (Cüceloğlu, 2003, s. 401). Kişiliğin ne olduğunu anlamak için bu unsurların da tanımlamasını yapmak gerekmektedir. Ayırt edicilik, bireyin diğer bireylerden ayırt edici özelliklere ve davranışlara sahip olmasıdır. Burada bireyi diğer insanlardan farklı kılan kendine has davranışlarından bahsedilmektedir. Tutarlılık ise, bireyin her zaman ve her durumda tepki ve davranışlarının aynı olması, devamlılık göstermesidir (Hökelekli, 2015, s. 165). Kişilik tanımlarında bireyin davranışları ve davranış çeşitleri üzerinde durulur ancak bireyin duyguları, düşünceleri, kavrama ve algılama şekli kişiliğin gözlemlenemeyen parçalarıdır. Bu bakımdan kişilik hem içe dönük hem de dışa dönük bir yapıya sahiptir. Kişilik kavramı, insanları birbirlerinden farklı kılan kendine özgü fiziksel ve ruhsal özelliklerin tümünü içine alır (Işık, 2018, s. 38).

1.1.1. Kişilik ile İlişkili Bazı Kavramlar

Mizaç, karakter ve benlik kişiliğin oluşum ve gelişimindeki temel dayanaklardır. Kişilik genelde mizaç, huy, karakter gibi kavramlarla eş anlamda kullanıldığı için karışıklıklar ortaya çıkmaktadır (Köknel, 1982, s. 21). Kişilik yerine kullanılan bu kavramlar farklı anlamlar ifade eder. Bu bölümde mizaç, karakter ve benlik kavramlarından kısaca bahsedilmiştir.

1.1.1.1.Mizaç

Mizaç, bireyin kalıtımla gelen duygusal yapısı anlamında kullanılır (Zangwill, 1990, s. 135). Dış ve iç uyarcıların bireyde mutluluk veya keder hissi yaratmasına duygulanım denilmektedir. Her birey bu uyarcılara karşı farklı yoğunlukta tepki gösterir (Başaran, 1968, s. 142). Bireylerde farklılık gösteren duygusal denge durumuna mizaç denilmektedir. M.Ö. 4. yüzyılda Hipokrat, bireyin vücudundaki sıvıların mizacı etkilediğini düşünmüştür. Bilimsel gerçekliği olmayan bu görüşün yanı sıra modern çalışmalar bazı bez salgılarının vücut yapısı ve davranış üzerinde etkili olduğunu ortaya

koymaktadır (Baymur, 1994, s. 252). Mizaç, bireyin kişiliğine ve davranışına etki eden tek unsur değildir ancak araştırmalar mizacın kişilik gelişiminde önemli bir yeri olduğunu göstermektedir (Burger, 2016, s. 356).

1.1.1.2. Karakter

Karakter, mizaç ile birlikte kişiliği meydana getiren iki önemli unsurdan biridir. Bireyde doğuştan var olan mizaç temelinde sonradan kazanılan davranışsal özelliklerdir (Doksat, 2003, s. 10). Bireyi başkalarından ayıran, alışkanlık olarak yapılan tepki ve davranışlardır. Kişiliğimizin davranışlarımıza yansıyan özellikleridir (Topçu, 2012, s. 169). Karakter çocukluk dönemi ile ilk olarak aile içerisinde sonra okul ve çevre içerisinde gelişir (Köknel, 1982, s. 23). İlk olgunluk dönemine kadar kazanılan özellikler kalıcıdır. Bu dönemden sonra karakter özellikleri değişiklik göstermez ya da yüzeysel değişikliklerden bahsedilebilir (Zangwill, 1990, s. 143).

1.1.1.3. Benlik

Mizaç ve karakterin yanı sıra benlik kavramı da kişilik ile karıştırılmaktadır. Benlik, bireyin kendisi hakkındaki düşüncesi ve kendisine bakışı olarak tanımlanır. Bireyin kendisine ve çevresine bakış tarzı davranışlarına da yansıdığı için önem arz eder. Kişilik çoğu zaman bütün yönleri ile tanınmadığı için kişiliğin tüm özellikleri benliğimizde temsil edilemez. Kişiliğimize ilişkin doğru veya yanlış değerlendirmelerimiz, kişiliğimizin öznel yanı olan benlik kavramı ile açıklanır (Hökelekli, 2015, s. 166). Bireyin kendi yetenek ve özelliklerinin farkında olması, çevresi tarafından değer görmesi benlik bilincinin gelişmesini sağlar (Turan, 2017, s. 29).

Güçlü ve olumlu yönde benlik anlayışı olan bir bireyin dünya görüşü ile tam tersi benlik anlayışına sahip bireyin dünya görüşü birbirinden farklı olmaktadır. Benlik anlayışı her zaman gerçeği yansıtmayabilir. Başarılı bir birey kendisini başarısız olarak görebilir. Benlik anlayışı ile tutarlı olmayan yaşantı arasında büyük farklar olması bireyde duygu heyecan bozukluklarının ortaya çıkmasına sebep olur. Benlik anlayışı ve yaşantıları uyumlu olan bireyler ise yeni yaşantı ve fikirlere açık olmaktadır (Atkinson, Atkinson, & Hilgard, 1995, s. 543).

1.1.2. Kişiliği Oluşturan ve Etkileyen Faktörler

Kişilik, bireyin yaratılışı itibari ile sahip olduğu, hem eğitim ve terbiye ile elde ettiği hem de yaşadığı toplum ve çevresinden elde ettiği özellikleridir (Doksat, 2003, s. 11). Kişilik, çeşitli faktörlerin etkisi ile oluşan bireyin sahip olduğu özelliklerin bir bütünüdür. Bireyin kalıtım yolu ile doğuştan getirdiği özelliklerin yanı sıra aile, kültür ve sosyalleşme süreci kişiliğin oluşması üzerinde etkili olur. Bu başlık altında kişiliğin oluşumunu etkileyen biyolojik ve çevresel faktörlere yer verilmiştir.

1.1.2.1. Biyolojik Faktörler

Kalıtımsal özellikler, bireyin anne ve babasından genler yolu ile aldığı özelliklerdir. Böylelikle bireyin soy özelliklerinin diğer kuşaklara aktarımı sağlanır (Aytaç, Dursun, & Yıldız Bağdoğan, 2018, s. 223). Kişiliğin içerisinde sadece kalıtımsal özellikler yoktur. Kalıtım ve çevrenin toplamında kişilik oluşmaktadır. Bireyin gösterdiği birçok yetenek ve eğilim kalıtımın etkisidir (Başaran, 1968, s. 147). Kalıtım yasalarına göre, bireye anne ve babasından aldığı özellikler, bütünü ile ya da bir özelliği hazırlayan nitelikler ve eğilimler şeklinde geçmektedir. Bu geçiş baskın ve çekiniktir. Baskın geçişte anne veya babadan gelen özellikler bireyde yarı yarıya ya da tamamen bulunur. Çekinik geçişte ise anne babadan gelen özelliklerin bireyde görülme olasılığı %15-20 dir (Köknal, 1982, s. 30). Genler bazı belli davranışlardan doğrudan sorumlu değildir. Genetik yapının davranışı ne ölçüde belirlediğini anlayabilmek için aynı genlerle doğan ikizler üzerinde çalışma yapılmıştır. Birbirlerinden ayrı yetiştirilen ikizler genlerin önemini tespit etmek için korelasyon kullanılarak kıyaslanmıştır. Zeka için dikkate değer pozitif korelasyon bulunmuştur ve bu sonuçlara bakarak zekanın büyük ölçüde kalıtımsal olduğu iddia edilmiştir. Bazı araştırmacılar ikiz çalışmalarının örnek sayılarındaki azlık ya da bazı ikizlerin benzer koşullarda yetişmesinden dolayı geçerli ve güvenilir olmadığını söylemektedir. Benzer eleştiriler şizofreni üzerine yapılan ikiz çalışmalarına da getirilmiştir (Benson, 2020, s. 130).

Kalıtımsal özelliklerin yanı sıra bireyin sahip olduğu fiziksel özellikleri ile kişilik arasında ilişki olduğu da düşünülmektedir. Davranış bozukluklarının tedavisi ve vücut yapısı ile uğraşan psikiyatrlar, mizaç, fiziksel yapı ve kişilik arasında ilişki olduğunu gözlemlemişlerdir. Bireyler fizik yapılarına göre üç tipe ayrılır ve üç tip farklı kişilik

özelliklerine sahiptir. Piknik tip, yuvarlak hatlara sahip, orta boylu, kilo almaya meyilli tiptir. Atletik tip, güçlü kemikli, kaslı yapıya sahip, geniş omuzlu bireylerdir. Astenik tip, ince, narin ve uzun tiptir. Üç farklı tipin hiç birine benzemeyen bireylere şekilsiz yani displastik tip denmiştir (Baymur, 1994, s. 256). Şişman ve kısa-orta boylu piknik tipte bireyler girişken ve rahat, uzun boylu zayıf astenik tipte bireyler kontrollü, sakin ve sıkılgan, iri ve kaslı atletik tipte bireyler, aktif ve saldırgan olmak gibi özelliklere sahiptirler (Atkinson ve diğ., 1995, s.526). Kişilik ile ilgili bu çalışmalar 1940’lardan sonra insan davranışlarını anlamamıza katkı sağlayabilecek özellikleri ölçmek isteyen araştırmacılar tarafından geliştirilen kişilikle ilgili psikometrik yaklaşımlarla yer değiştirmiştir (Porter, 2020, s. 178).

1.1.2.2.Çevresel Faktörler

Bireyin kişiliğinin oluşum ve gelişimini etkileyen biyolojik faktörlerin yanı sıra çevresel faktörlerde bulunur. Aile bu faktörler arasında önemli bir yere sahiptir. Birey çocukluk döneminde anne baba ve diğer aile bireylerini rol model olarak aldığı için benzer davranışlarda bulunur. Davranışlarını gözlemleyerek onları taklit eder. Bu dönemde ailenin yapısı, kültür seviyesi, dini görüşü, sosyo-ekonomik durumu ve anne baba tutumları da kişiliğe etki etmektedir (Özsoy & Yıldız, 2013, s. 5).

Çocukluk döneminde anne-babanın tutumları kişiliğin gelişiminde önemli bir faktör olarak görülür. Anne-baba tutumlarının çocuğu benimseme, ilgi ve otorite boyutu bulunmaktadır. Anne-babanın çocuğu kabul etmesi ve reddetmesi arasındaki yeri benimseme boyutu, çocuğun ihtiyaçlarının karşılanması veya karşılanmaması ise ilgi boyutunu, serbest ya da otoriter yaklaşımı otorite boyutunu gösterir. Buradaki tutum farklılıkları çocuğun davranış ve ilişkilerini etkiler (Hökelekli, 2015, s. 182).

Kişiliği oluşturan diğer bir önemli faktör kültürdür. Birey, çocukluğundan itibaren içerisinde bulunduğu toplumun yasa, töre ve kültürünü öğrenerek büyür. Yaşadığı toplumdaki davranış kalıplarına uyarken kişiliği şekillenmekte ve toplumun bir parçası haline dönüşmektedir. Bu sebeple her millet farklı davranış biçimine sahiptir. Bireylerin kişilik ve davranışlarına yaşadığı kültürün etkisi yansır (Başaran, 1968, s. 148). Bireyci kültürler bireysel gereksinim ve başarıyı ön planda tuttıkları için bu kültürde yaşayan bireyler bağımsız ve rekabetçi özellik gösterirler. Kolektif kültürlerde yaşayan bireyler

bir gruba ait olmak isterler bu nedenle bağımlı ve işbirlikçi özellik gösterirler. Kişilik, kültürel olarak var olan bir kavramdır (Burger, 2016, s. 32).

Bireyin içinde bulunduğu sosyal ortamda kişiliğin gelişmesinde etkili olmaktadır. Toplumun ekonomik, politik, sosyal yapısı ve yaşam biçimi bireylerin sosyalleşme yöneliminin çevresini oluşturur. Buna bağlı olarak farklı sosyal yapıdaki topluluklarda yetişen bireyler farklı kişilik özelliklerine sahip olurlar. Bireyin kişisel yaşantısı, içerisinde bulunduğu ortam ve hal de davranışları üzerinde etkilidir (Turan, 2017, s. 32).

Görüldüğü üzere kişiliğin oluşumunda birden fazla faktörün etkisi bulunur. Kısaca bireyin, kalıtım ile gelen temeli üzerine, yaşadığı kültür ve çevre ile etkileşimi sonucunda davranışlarının devamlı hale gelmesi ile kişilik yapısı oluşmaktadır (Köknel, 1982, s. 32).

1.1.3. Kişiliğe Kuramsal Yaklaşımlar

Kişilik psikologları tarafından insan davranışlarını anlayabilmek, açıklayabilmek, kontrol altında tutabilmek için farklı kavramsal sistemler ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan kavramsal sistemlere kuram denir. Kişilik psikolojisi alanındaki kuramlar araştırmacılar tarafından farklı bakış açıları ile oluşturulmuştur. Her kuramın güçlü ve zayıf yönleri bulunur. Kuramcılar insanı anlamak amacı ile önemli kavramsal sistemler geliştirmişlerdir (Yazgan İnanç & Yerlikaya, 2008, s. 7).

1.1.3.1. Psikodinamik Yaklaşımlar

Kişilik kuramcıları kişiliği açıklarken farklı unsurları dikkate alır. Kişilik alanındaki ilk kuram olan psikanalitik yaklaşım bilinçdışı süreçler üzerinde durur. Freud'un psikanalitik yaklaşımı kişiliğin bilinçdışı süreçlerde belirlendiğini ve yaşamın içerisinde anlaşılabilirliğini kabul eder. Freud kişilik kuramcıları arasında en tanınmış olanıdır. Freud'a kadar psikoloji bilinç düzeyindeki duygu ve düşüncelere yoğunlaşmış, Freud ise bilinçdışındaki normalde farkında olunmayan duygu ve düşüncelere odaklanmıştır (Morris, 2002, s. 456).

Freud'a göre bilinçdışındaki istekler rüyalar aracılığı ile ortaya çıkar. Rüyalar, geriye itilmiş iç tepkilerin isteklerin gerçekleşmesini sağlar (Freud, 2018, s. 51). Unutulmuş gibi görünen isteklerinin açığa çıktığı yer olan rüyalar gizli anlamlar içerir. Rüyalar,

bilinçdışına giden bir yoldur. Freud bu yol ile ruhsal problemlere ulaşabileceğini tespit etmiştir (Yavuz, 2019, s. 27).

Freud'un kişilik sistemi içerisinde Topoğrafik Kuram ve Yapısal Kuram kişiliğin anlaşılması için önemli olan kuramlardır (Turan, 2017, s. 33). Freud, topoğrafik kuramda kişiliği bilinç, bilinç öncesi ve bilinçdışı olarak üçe ayırmıştır. O, insan aklını bir buz dağına benzetmiştir. Bilinçli yaşantı suyun üzerindeki ufak kısımdır. Su seviyesinde bulunan kısım geçiş görevi gören bilinç öncesidir. Suyun altındaki büyük kısım ise bilinçdışını temsil eder. Bilinçdışında düşünce ve davranışlarımızı etkileyen tutkular ve anılar vardır. Freud bu kısmı serbest çağrışım tekniği ile incelemiş ve hastaların bilinçdışındaki şeyleri farkına varmalarını sağlamıştır (Atkinson ve diğ., 1995, s.526). Zihnin dış dünyadan veya bireyin kendi içinden gelen algıları fark edebilmesi bilinç, zihnin ancak dikkat ile algılanabilen kısmı ise bilinç öncesidir (Ayten, 2017, s. 48).

Freud, topoğrafik kurama ek olarak yapısal kuramı oluşturmuştur. Yapısal kuramda kişilik, “id”, “ego”, “süperego” olmak üzere üç bölümden meydana gelir. İd kişiliğin çekirdeğini oluşturur. İçgüdüler, arzu ve isteklerin yer aldığı haz prensibinin ön planda olduğu yerdir (Baymur, 1994, s. 254). İd içgüdüsel itki olarak enerjiyi sınırsız ve bilinçsiz olarak içerisinde barındırır. Ego ise dürtüleri kontrol altında tutar. Topluma uyum sağlayabilmek için kontrollü ya da kontrolsüz istekleri dengede tutmaya çalışır. Süperego bireyin mükemmeliyetçi kısmı toplumsal ve ahlaki yanı, vicdanıdır. Kişiliğin üst düzey denetimini sağlamaktadır (Aytaç ve diğ., 2018, s.229).

İd, ego ve süperego denge içerisindeydir. İdin istekleri süperegonun ahlaki kontrolünde ego tarafından giderilir. İd kontrol altında olmazsa bireyin dürtüleri başıboş kalır. Süperegonun ağır basması durumunda davranışlarımız aşırı kontrollü olur ve yaşamdan zevk almak zorlaşır (Morris, 2002, s. 458). Freud, kişiliği üç temel yapıya (id, ego ve süperego) ayırarak incelemiştir. İd, ego ve süperego arasındaki dinamik etkileşim bireyin davranış ve kişiliğinde belirleyicidir. Kişiliğin bilinçdışı yönünü, içgüdüleri ele alarak insan davranışlarında içgüdülerin etkisi olduğunu düşünmektedir (Ayten, 2017, s. 61).

Freud’a göre insan davranışlarının motivasyon kaynağı olarak idin içerdği iki tür dürtü vardır. Bunlar yaşam ve ölüm dürtüsüdür. Önceden yaşam dürtüsü sonradan libido olarak adlandırdığı ruhsal enerji bireyin karnını doyurma ve üreme yoluyla hayatını ve türünü devam ettirmesini sağlamaktadır. Ölüm dürtüsü ise bireylerde bulunan yıkıcı güç, saldırganlık dürtüsüdür. İd, bu temel dürtülerin doyurulmasına göre işler (Sayar & Dinç, 2018, s. 99-100).

Freud’a göre bireyin kişiliği beş psikoseksüel dönemden geçerek gelişir. Bu dönemlerin her birinde libidinal dürtülerin yöneldiği vücudun farklı zevk merkezleri ve bu merkezlerle ilgili etkinlikler bulunur.

Oral dönem (0-1 yaş), bu dönemde haz kaynağı ağızdır. Bu dönemde saplantı oluşan kişilerde görülebilecek kişilik özellikleri pasiflik ve bağımlılıktır.

Anal dönem (1-3 yaş), bu dönem çocuğun dışkılama faaliyetlerini kontrol ettiği, tuvalet eğitimi aldığı dönemdir. Haz kaynağı dışkılama organlarıdır. Bu dönemde katı ve cezalandırıcı tuvalet eğitimi alan kişilerde görülebilecek kişilik özellikleri kuralcılık, cimrilik, aşırı kontrollü olmaktır.

Fallik dönem (3-6 yaş), bu dönemde çocuklar farklı vücut yapısına sahip olduklarını anlarlar. Haz kaynağı cinsel organlarıdır. Ödipal kompleks, karşıt cinsteki ebeveyne cinsel yakınlık ve ilgi duyulması bu dönemde yer alır. Ebeveynlere karşı sevgi, kıskançlık, düşmanlık gibi duygular çocukta kaygı oluşmasına neden olur. Bu çatışmanın çözümü çocuğun aynı cinsten olan ebeveyni ile özdeşim kurması ile düzelir.

Latens dönem (6-11 yaş), bu dönemde kişiliğin bazı yönleri belirginleşmektedir. Dürtülerin kontrolü sağlanır ve davranışlara sınırlamalar getirilir.

Genital dönem (11 yaş sonrası), bu dönemde karşıt cinsten kişiler ile ilişkiler kurulur. Arkadaşlık, cinsiyet, meslek seçimi, evlilik gibi konularda düşünme ve hazırlık dönemidir. Her gelişim dönemi kişiliğin gelişimini etkilemektedir. Gelişim dönemlerinde oluşan saplantılar kişilikte farklı özelliklerin ortaya çıkmasına neden olur (Arıcı ve diğ., 1983, s.316, Anka, 2016, s. 275, Sayar & Dinç, 2018, s. 101).

Sonuç olarak, psikanaliz, ilk olarak nevrozlu hastaların tedavisinde kullanılan psikoterapik bir tedavi metodu olmuş sonrasında kişilik sistemi haline gelmiştir. Freud’a

göre doyurulmamış içgüdüsel istekler bilinçten uzaklaştırılarak bilinçaltına itilmektedirler. Serbest çağrışım tekniği ve rüya analizleri ile bilinçaltına itilerek baskı altına alınmış olan istekler bilinç alanına çıkarılır. Nevrozların sebebi ise çocukluk döneminde bastırılan duyguların gelecekte de bireyin yaşamında devam etmesinden kaynaklanır (Yavuz, 2019, s. 26-28).

Freud psikanalizi insan ve kişiliği anlamaya çalışan teorik bir sistem olarak geliştirmeye devam etmiştir. Kişilik sistemi içerisine topoğrafik kuramı, yapısal kuramı ve psikoseksüel gelişim dönemlerini yerleştirmiştir. İnsan davranışlarını içgüdülere ve çocukluk döneminde yaşananlara indirgediği için ise eleştiri almıştır (Ayten, 2017, s. 47-50).

Freud'un düşüncelerini temel alan Adler'in kişilik yaklaşımında bireyin amaca yönelik, yaratıcı bir benlik anlayışına sahip olması vardır. Çevreyle olumlu, ahlaklı bir ilişki sürdürmek bireyin bu anlayışına bağlıdır. Adler, bireyi toplumla birlikte ele alarak toplumsal ilgi anlayışından bahseder. Bu anlayışa göre, birey toplumun parçası olarak, kendisine ve başkalarına faydalı olabilmek için amaçlar geliştirme eğilimindedir (Aytaç, 2000, s. 177).

Bireyler temeli olan veya olmayan aşağılık duygusunun üstesinden gelmeye çalışır. Aşağılık duygusu, çocuğun kendisini annesi, babası, kardeşleri ya da arkadaşları karşısında zayıf hissetmesinden kaynaklıdır. Bu duygularda doğum sırası da önemlidir. Aşağılık duygusu kişisel gelişimi olumlu yönde etkiler. Bu duygudan hareketle birey özel yaşamında ve toplumda üstünlük ve mükemmellik için çabalar yaşam tarzı haline gelecek inançlar bütünü oluşturur (Morris, 2002, s. 461). Aşağılık duygusunu devamlı olarak hisseden ve bunu aşamayan bireylerde aşağılık kompleksi oluşur. Adler'e göre aşağılık kompleksi, 'bireyin yeterince uyum sağlayamadığı ya da üstesinden gelecek donanımına sahip olamadığı güçlük karşısında ortaya çıkar ve karşılaşılan güçlüğü üstesinden gelinemeyeceği inancıyla kendini açığa vurur (Adler, 2014, s. 56).'

Adler'in bireysel psikolojik anlayışı bireyin mükemmelliğe ulaşma düşüncesi ile ilgilidir. Mükemmelliğe tırmanış bireyi, kişisel gelişimi dahil ruhunda istenen ya da olması gerekene doğru iten bir dürtüdür. Bu nedenle Adler mükemmellik düşüncesinin üzerinde çok fazla durmaktadır (Yavuz, 2019, s. 98).

Jung ise Freud'un ilkelerini farklı yorumlamıştır. Freud idi, egonun kontrol etmesi gereken dürtüler olarak tanımlarken Jung, bilinçdışını egonun güç kaynağı olarak görmektedir. Jung bilinçdışını kişisel bilinçdışı ve kollektif bilinçdışı olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Kişisel bilinçdışı, herhangi bir tetikleme ile bilinç düzeyine çıkabilecek bastırılmış düşüncelerden oluşmaktadır. Geçmiş kuşaklardan aktarılmış davranış örüntüleri ise kollektif bilinçdışıdır. Jung yüzyıllar boyunca gelişmiş olan zihinsel imgeleri arketip olarak adlandırır (Morris, 2002, s. 460). Jung'a göre arketipler kişiliğin şekillenmesinde önemlidir. Bu arketiplerden biri olan persona, kişinin egosunu üzerine geçirilen toplumsal açıdan kabul gören bir maskedir. Maskenin altında ise iç davranış anlamına gelen gölge yer alır (Hazar, 2006, s. 131).

Kişilik bireyin bilinç yüzeyinde veya bilinçdışında bulunan bütün duygu ve düşünceleri içine alır. Kişilik gelişimi kalıtsal temellere bağlıdır ve dört boyuttan oluşur. Bunlar, düşünme-hissetme, duygu-sezgi, içe dönüklük-dışa dönüklük, yargılama-anlamadır. Jung, içe dönük ve dışa dönük kavramlarını ilk kullanan kişidir. Bireyin yaşamının ilk yıllarının önemini kabul eden Jung, yetişkinlik ve orta yaş üzerinde de durmaktadır. Ona göre kişilik, daha çok ilerlemeye ve kendini tamamlamaya yöneliktir (Aytaç, 2000, s. 176).

1.1.3.2. Bilişsel-Sosyal Öğrenme Yaklaşımı

Bilişsel-sosyal öğrenme kuramcıları, bireylerin davranışlarını biliş, öğrenme ve çevre etkileşiminin sonucu olarak kabul eder. Biliş, bireylerin durumu hakkındaki düşüncelerini, öğrenme ise pekiştirme ve model almayı ifade etmektedir. Bireyin davranışına çevreden gelen tepkiler gelecekteki tepkilerini de belirler (Morris, 2002, s. 474). Davranışların sonucunda ödül veya ceza gibi tepkiler alarak doğrudan pekiştirme ile öğrenme gerçekleşir. Bunun yanı sıra başka bireylerin davranışlarını gözlemleyerek ve model alarak dolaylı pekiştireler yolu ile de öğrenme gerçekleşir (Schultz & Schultz, 2016, s. 446).

Davranış, bireyin kendisi ve çevresi ile sürekli etkileşimi sonucu oluşur. Birey öğrenmesini çevresel koşullar ile gerçekleştirir bunun sonucunda oluşan davranış bireyin çevresini şekillendirir. Birey ve durumlar arasında karşılıklı olarak etkileşim vardır (Atkinson ve diğ., 1995, s.526). Davranışçı kuramın ilk temsilcilerinden

Watson’a göre, davranışın oluşmasının kalıtsal niteliği yoktur. Çevresel faktörlerle ortaya çıkan öğrenilmiş olma niteliği vardır. Davranışlar koşullanma yolu ile yani uyarıcı ve tepkilerin birleşmesi sonucu oluşur. (Topses, 2003, s. 222-227).

Bandura çevre ile kişiliğin etkileşim halinde olmasını karşılıklı belirleyicilik olarak açıklamıştır. Bireyin kişiliği gözlem ve pekiştirme ile öğrenilen deneyimler, durumlar ve davranışların etkileşimi ile oluşmaktadır (Morris, 2002, s. 475). Kişiliği öğrenilmiş davranışlar olarak açıklayan bu kuramın temsilcilerinden Skinner, dolaylı ve doğrudan pekiştireçler yolu ile davranışların öğrenildiğini savunur. Bandura ise öğrenmenin başkalarını gözlemleme yolu ile geliştiğini ileri sürmüştür. Dolayısıyla kişilik diğer bireylerden gözlem ve taklit yolu ile öğrenilen davranışlar örüntüsüdür (Cüceloğlu, 2003, s. 426).

Davranışsal yaklaşım kişilik ve davranışın çevresel değişkenlerle şekillendiğini ve davranışların pekiştirme, ceza ve koşullama yolu ile öğrenildiğini savunur. Bilişsel yaklaşım ise bu görüşe ek olarak kişiliğin sadece çevreden etkilenmediğini ve kişinin düşüncelerinin de davranışını etkilediğini ileri sürer. Kişilik zihinsel süreçlerle biçimlenir (Sayar & Dinç, 2018, s. 104).

1.1.3.3. Fenomenolojik-İnsancıl Yaklaşım

Bu yaklaşıma göre bireylerin davranışlarını kendi algıları belirler. Bireyin uyarıcıları algılayışı ile davranışları bilinçlidir. Bilinçdışı davranışlar ise önemli değildir (Aytaç, 2000, s. 189). Fenomenolojik yaklaşım için birey ön plandadır ve bireyin şuan ki öznel görüşü önemlidir. Fenomenolojik yaklaşım bireyin olumlu gelişimini ve kendini gerçekleştirmesini ele almaktadır. Kişiliğe fenomenolojik yaklaşımın içerisine benlik kuramı ve insancıl kuram dahildir çünkü benlik kuramı bireyin özsel ve içsel deneyimleri ile ilgilenir. İnsancıl kuram ise bireyin kendini yönlendirme ve seçme özgürlüğü ile ilgilenir (Atkinson ve diğ., 1995, s.543). İnsancıl yaklaşım dört ana tema üzerine kuruludur.

- ◆ Birey kendi yaşamını şekillendirecek sorumluluğa ve özgürlüğe sahiptir.
- ◆ Birey şimdiki yaşamını kabul ederek geçmiş deneyimlerinin üzerinde durmamalıdır. Böylelikle potansiyelini tam kullanabilen kişi olabilir.

- ◆ Birey kendisini anlamaya çalışarak sorunlarını çözmelidir çünkü kendisinden başka kimse onu daha iyi tanıyamaz.
- ◆ Birey olumlu yönde gelişmek için çabalar. Kendisini geliştirerek varoluşunun özünü bulur (Turan, 2017, s. 73).

Benlik kuramı, bireylerin iyiye doğru sürekli gelişim göstermeye çabaladığını savunur. Bu yaklaşım geçmişteki olumsuz olayları önemsemez şimdi ve burada olan olaylara öncelik verir.

Rogers'ın *Fenomenolojik Benlik Kuramına* göre her birey kendisinin merkez olduğu bir evrende yaşar. Bireylerin kendine özgü gerçek olan olguları vardır. Bireyler davranışlarını kendilerini algıladıkları şekilde gerçekleştirir. Algılanan çevre birey için gerçektir. Gerçek ise herkes için kendine özgü olmaktadır. Bireylerin tepkilerindeki farklılıkları çevrelerini farklı algılamaları kişilik ve benliklerindeki farklılıklardan dolayıdır (Aytaç ve diğ., 2018, s. 243).

Rogers olumlu benlik gelişimi için bireyin koşulsuz sevgi içinde büyümesi gerektiğini düşünmektedir. Benlik bilinci ve davranış arasında farklılık var ise kaygı ortaya çıkar ancak birey bu farklılığı kabul edip davranışını iyiye doğru değiştirmelidir.

Maslow, ihtiyaçlar hiyerarşisinin en tepesinde bulunan kendini gerçekleştirmeyi kişilik açısından önemli görür. İnsanların kendi kendini gerçekleştirme arzusu, potansiyel olarak oldukları şeyde gerçekleştirilme eğilimidir. Bu eğilim kişinin kendine özgü olarak daha çok olma arzusu, kişinin olabileceği her şey haline gelme arzusu olarak ifade edilir (Maslow, 1987, s. 22). Bireylerin aşamalı olarak isteklerini doyurduğunu ve sonunda özünde var olan potansiyeli açığa çıkarıp kullanmaya yani kendini gerçekleştirmeye ulaştığını savunur (Cüceloğlu, 2003, s. 432). Maslow'un çalışmalarında bireyin kendilik tasarımı çevre tarafından şekillenir. Kendilik tasarımı çocukluk döneminde oluşmaya başlar ancak daha sonraki deneyimler ve duygular kişilik üzerinde daha etkili olmaktadır (Sayar & Dinç, 2018, s. 106).

1.1.3.4. Ayırıcı Özellik Yaklaşımı ve Beş Faktör Kişilik Modeli

Kişiliği, bireyin sahip olduğu çok sayıda temel özelliğin sentezi olarak düşünen, kişilik özelliklerini inceleyerek kişiliğin yapısını araştıran yaklaşım ayırıcı özellik yaklaşımıdır

(Cüceloğlu, 2003, s. 416). Ayırıcı özellik yaklaşımı birkaç kişilik tipi olduğunu kabul etmez ve ayırıcı özellikleri belirleyerek bireylerin kişilik tanımlamasını yapmaya çalışır. Açıklayıcı süreçteki ilk adım, ayırıcı özellikleri belirlemek ve davranışı kestirmektir. Davranış özelliklerinin arkasındaki süreçleri açıklarken bireylerde belirli bir özelliğin ne düzeyde bulunduğu bakılır (Burger, 2016, s. 237). Özelliklerin geçen zaman içinde ve değişik ortamlarda tutarlı olması, kalıcı olduğu anlamına gelir. Psikologlar faktör analizi yöntemi ile kişilik özelliklerini belirleyerek bireyi farklı kılan kişilik örüntüsünün hangi boyut ve etkenlerden oluştuğunu tespit etmeye çalışmışlardır (Aytaç ve diğ., 2018, s. 246).

Kişiliği tanımlayıcı terimleri belirlemek için yapılan çalışmalar, Sir Francis Galton ile başlamıştır. Galton'un sözlük hipotezi insanların yaşamındaki bireysel farklılıkların dünya dillerinin tümünde terim olarak kodlanacağı fikrine dayanmaktadır. Galton kişilik özelliklerini tam anlamıyla ifade edecek terimleri belirlemek için sözlük ile çalışma yapan ilk kişidir (Somer, 2001, s. 32).

Galton'un hipotezini Allport ve Odbert 1936 yılında deneysel olarak çalışmıştır (Goldberg, 1990, s. 1216). Davranışlardan çıkarılabilecek temel kişilik özellikleri ve bu özelliklerin birleşimi ile bireyler farklı kendine özgü kişilik yapısına sahip olurlar. Allport ve Odbert çalışmalarında 17.953 kişilik özelliği belirlemiştir. Daha sonra hiyerarşik sıralama ile insanları nesnel olarak tanımlayan sabit özellikleri içeren 4504 terimden oluşan yeni bir liste yapmışlardır (Morris, 2002, s. 485).

Allport (1897–1967), bireyin karmaşık davranış yapısına sahip olsa da bir bütünlük ve denge içerisinde olduğunu ve bunun iç tutarlılık ile sağlandığını düşünmektedir. İç tutarlılık, ayırıcı özellikler (treitler) ile tespit edilir. Kişiliğin temelini ayırıcı özellikler oluşturur. Bu özellikler, bireyin sürekli olarak sahip olduğu birbiri ile ilişkili özelliklerdir (Aytaç, 2000, s. 192). Temel özellikler bireyin kişiliğini en iyi tanımlayan özelliklerdir ve sayısı kişiye göre farklılık gösterir. Allport, bazen kişilikte bir özelliğin daha baskın olduğunu belirtir. Bu kişiler tek bir ayırıcı özellik ile tanımlanabilmektedir (Burger, 2016, s. 240).

Kişide bulunan kendine özgü bireysel özellikler kişisel karakteristikler olarak adlandırılır. Kişisel karakteristikler, üç kategoriye ayrılır. Bireyin bütün davranışlarını

belirleyen birinci kişisel karakteristik kategorisi hakim özellik olarak ifade edilir. İkinci kişisel karakteristik kategorisi merkezi özelliklerdir ve davranışların üzerinde şekillendirici etki bırakmaktadırlar. Üçüncü kategori ise ikincil özelliklerdir ve davranışlar üzerinde güçlü bir etkisi bulunmamaktadır (Allport, 2004, s. 10).

Allport, çocukların kendilik gelişim süreçlerini incelemiştir. Doğumdan kısa bir süre sonra bebekler hareketlerini kontrol edebildiklerini ve kendilerine dokunulduğunda hissedebildiklerini keşfederler. Bu noktadan itibaren çocuk kimlik, kendini beğenme duygusu ve en sonunda kendilik duygusu geliştirmektedir. Kişilik gelişimi yaşamın birkaç yılından sonra gelişmeye devam eder (Burger, 2016, s. 243).

Allport ve Odbert'in listesi üzerinde 1940 yılında Raymond Cattell (1905–1998) çalışma yapmaya başlamıştır. Cattell, kaç tane temel kişilik özelliğinin bulunduğunu ortaya koymaya çalışmış, anketler, kişilik testleri ve davranış gözlemleri ile veri toplayarak kişiliğin temel özelliklerini belirlemek için araştırma yapmıştır. Faktör analizi yöntemini kullanarak çalışmalarının sonucunda 16 faktör elde etmiştir ve 16 ayırıcı kişilik özelliğini ölçmek için on altı kişilik faktör anketi hazırlamıştır (Atkinson ve diğ., 1995, s.526).

Cattell kişiliği oluşturan temel özellikleri kaynak ayırıcı özellikler ve yüzeysel ayırıcı özellikler olarak ayırır. Yüzeysel ayırıcı özellikler, kaynak özellikler tarafından kontrol altında olan gözlemlenebilir davranışlardır. Kaynak özellikler ise kişiliğin temelinde ve derininde yer alan, kişiliğin yapısını oluşturan yapısal ve çevresel özelliklerdir (Anka, 2016, s. 280).

Hans Eysenck (1916–1997), kişiliğin oluşumunda çevrenin ve büyük ölçüde kalıtımın etkili olduğunu savunmuştur. Faktör analizini kullanmış ve kişiliğin üç boyutu üzerinde durarak P-E-N modelini geliştirmiştir. Bunlar, Psikotizm (P), İçe dönüklük-Dışa dönüklük (E), Duygusal Dengelilik-Duygusal Değişkenlik (N) dir.

İçe dönüklük-Dışa dönüklük: İçe dönük birey sessiz, çekingen ve duygularını yansıtmayan biridir. Dışa dönük birey, konuşkan, sosyal ve neşeli olmaktadır.

Dengeli-Dengesiz: Bu faktör kişinin genel ruh halidir. Dengeli birey sakin ve soğukkanlı olmakta, dengesiz birey alıngan ve huzursuz olmaktadır.

Psikotiklik: Düzensiz psikoloji halidir ve her bireyde farklı düzeyde bulunur (Turan, 2017, s. 62-63).

Kişilik özellikleri ile ilgili yapılan bu araştırmalar 60-80'li yıllar arasında davranışçı görüşler ve eleştiriler nedeniyle kesintiye uğramış ancak 1980 yılından sonra tekrar hız kazanmıştır. Lewis Goldberg ve arkadaşları 1981 yılında sözlüksel araştırmalarında beş güçlü faktörü ortaya çıkarmıştır. Birçok araştırmacı beş faktör üzerine çalışmalar sürdürmüştür (Somer, 2001, s. 32).

Robert McCrea ve Paul Costa beş faktör modeli üzerine çalışmalarını ortaya koymuş ve ölçek geliştirerek (NEO PI-R) modele büyük ölçüde katkı sağlamışlardır. Kişiliğin yapısını incelemek amacı ile faktör analizi yöntemini kullanarak dışadönüklük, deneyime açıklık ve nevroitiklik olmak üzere kişiliğin üç boyutu olduğunu belirlemişlerdir. 1983 yılında yaptıkları çalışmalar ile kişiliğin beş boyutu olduğunu bulmuşlar ve beş farklı boyutu ölçmek için ölçme aracı geliştirmişlerdir (Göksal, 2017, s. 41). Kişiliğin temel boyutlarını belirlemek ve tanımlamak için yapılan çalışmalarda farklı kişilik verileri ile kişiliğin beş boyutu keşfedilmiştir. Bu kişilik faktörleri nevroitiklik, dışa dönüklük, açıklık, uyumluluk, sorumluluktur. Çalışmalarda sürekli olarak çıkan bu faktörlere Big Five (Büyük Beşli) adı verilmiştir (Burger, 2016, s. 251). Büyük Beşli modeline göre beş farklı kişilik sınıflandırılması yapılmıştır.

Nevrotiklik Boyutu, temelinde depresyon, kızgınlık, anksiyete gibi olumsuz duygular yer alır. Nevrotiklik boyutu yüksek kişilerde akılcı olmayan düşüncelerle başa çıkmada yetersizlik oluşur (Somer, Korkmaz, & Tatar, 2002, s. 24). Bireyin duygusal dengesini ya da dengesizliğini ifade eder. Nevrotiklikten yüksek puan alan kişiler aşırı endişeli, telaşlı, kaygı ve depresyona meyilli kişilerdir. Soğukkanlı, sakin, dengeli kişiler ise düşük puan alır (Sayar & Dinç, 2018, s. 107).

Dışa dönüklük Boyutu, kişiler arası ilişkiler, sosyal olma ile ilgilidir ve bu boyuttan yüksek puan alan kişiler yaşam enerjisi yüksek ve girişken olma gibi özelliklere sahiptir (Somer ve diğ., 2002, s.23). Dışa dönük kişiler içe dönük kişilere göre daha çok arkadaşla sahiptir ve sosyalleşmeyi daha çok severler (Burger, 2016, s. 254). Bu kişiler iyimser, enerjik ve arkadaş canlısıdır. İçe dönük kişiler ise bu özelliklerin tam tersi özelliklere sahip sosyalleşmeyi sevmeyen, yalnızlığı tercih eden kişilerdir. Dışa

dönüklük ilk olarak Jung tarafından kullanılmıştır. Jung bireyleri içe dönük, ilgi odağı olmayı sevmeyen ya da dışa dönük, sosyal kişiler olarak ayırmıştır (Sayar & Dinç, 2018, s. 107).

Açıklık Boyutu, Güçlü hayal gücü, farklı görüşlere açıklık, çok yönlü düşünebilme gibi özelliklere sahip olmakla ilgilidir. Bu boyut deneyime açıklık olarak da nitelendirilebilir. Açıklık boyutundan yüksek puan alan bireyler gelenekten bağımsız düşünce gücüne sahiptir. Düşük puan alan bireyler ise gelenekseldir ve yeni düşüncelere kapalıdır (Burger, 2016, s. 254).

Uyumluluk Boyutu, bireyin sahip olduğu duygusal özelliklerini anlatır. Bu boyuttan yüksek puan alan bireyler rahat, işbirlikçi ve cana yakın, düşük puan alan bireyler ise huysuz, geçimsiz ve bencildir (Sayar & Dinç, 2018, s. 107). Uyumluluk boyutu, bireyin diğer bireyler ile olan ilişkilerinde önemli bir faktördür. Bireyin kendilik algısı ve sosyal tutumlar geliştirmesinde etkili olur (Somer ve diğ., 2002, s.23).

Sorumluluk Boyutu, kontrollü ve disiplinli olmak gibi sorumluluğu belirleyen özellikleri kapsamaktadır. Sorumluluk boyutundan yüksek puan alan bireyler düzenli, planlı ve kararludur. Düşük puan alan bireyler ise dikkatsiz, güvenilmez ve dağınıktır (Burger, 2016, s. 255).

Beş faktör kişilik yaklaşımı tanımlamaya dayanır. Bu yaklaşım kişilikleri sınıflandırmak için yöntem önerir ama kişiliğin nasıl geliştiğini açıklamaz. Bunun yanı sıra psikodinamik ve insancıl kuramların aksine deneysel olarak sınanmaları daha kolaydır. Araştırmalar beş faktör modelinin kişilik tanımlamasında önemli olduğunu ortaya koymaktadır (Morris, 2002, s. 485).

Beş faktör modeli bazı eleştiriler almıştır. Araştırmacıların faktör analizi araştırmalarını yapmadan önce kaç faktör ya da hangi faktörleri elde edebileceklerini kestirememelerinden dolayı araştırma sonuçlarının her çeşit açıklamaya uygun hale gelmesi modelin kuramsal olmamakla eleştirilmesine, bazı faktör analizi çalışmalarında beş faktörlü yapıya uymayan üç, dört ve yedi faktörün bulunması modelin yapısına yönelik itirazların yapılmasına neden olmuştur. Beş faktör sınıflandırmasının ne anlama geldiği de tartışılmıştır ve kişilik boyutlarını tanımlama becerimizin dilimizde var olan

sıfatlarla sınırlı olması, kişiliğin karmaşık yapısının ve ayrıntılarının doğru bir şekilde açıklanamayacağını düşündürmüştür (Burger, 2016, s. 257-258).

1.1.4. Kişiliğin Ölçülmesi

Bireylerin kişilik özellikleri ve gelişim düzeyleri hakkında çeşitli ölçme araçları ve gözlem teknikleri kullanılarak bilgi elde edilmeye çalışılır. Elde edilen bilgiler bireyi tanımak, davranışlarının nedenini belirlemek ve gelecekteki davranışları hakkında bilgi sahibi olmak için önemlidir (Aytaç ve diğ., 2018, s. 247). Kişiliği ölçmek için kullanılan teknikler üç başlık altında sınıflandırılır. Bunlar, gözlem yöntemleri, kişilik envanterleri ve projektif tekniklerdir.

Gözlem yöntemi, bireyin eylemlerini izleyerek kişiliğine ilişkin bilgiler elde etmeyi amaçlar. Doğal koşullar içerisinde amaçsız yapılan gözlemler gelişigüzel gözlemdir. Doğal koşullar içinde belirli davranışları belirli yöntemler ile gözlemek ise sistemli gözlemdir. Gerçek yaşama uygun durum ve ortamlar meydana getirilerek yapılan ve bireyin tepkisini inceleyen gözlem, özel durumda gözlemdir (Başaran, 1968, s. 260-261). Gözlem, eğitilmiş bir gözlemci tarafından mülakat sırasında da yapılabilir. Mülakat amaç doğrultusunda yapılır. Mülakat yapılandırılmamış ise konuyu görüşülen kişi belirler. Mülakatı yapan kişi fazladan sorular sorarak bilgi alır. Yapılandırılmış olduğunda ise anket gibi tüm konuları kapsayan standart bir örüntü izlenmektedir (Atkinson ve diğ., 1995, s. 548).

Kişilik envanterleri, standart bir sürece göre uygulanan ve puanlanan bireyin kişilik özelliklerine ilişkin bilgi toplamak için yapılan seçenekli testlerdir. Testin sağlıklı olması için testi alan kişi seçenekler içerisinde objektif olarak kendine uygun olanı işaretlemelidir. Kişilik özelliklerini doğru olarak ölçmek isteyen ayırıcı özellik kuramcıları objektif testleri kullanmaktadırlar (Morris, 2002, s. 479).

Projektif Teknikler, bireyin iç hayatını dışa yansıtabilecek yansıtıcı testlerdir. Birey belirsiz, eksik, karışık şekillerde algılanabilecek uyarıcılar karşısında bırakılır ve bu uyarıcıların anlamlandırılması ve tamamlanması istenir. Denek uyarıcıları anlamlandırırken deneğin iç hayatı dışarı yansır (Baymur, 1994, s. 262). Bu testlerden en bilinenleri hikaye tamamlama ve mürekkep lekesi testleridir.

Çalışmanın bu kısmında kişilik ve kişilikle ilişkili bazı kavramlar açıklanmış çeşitli psikolojik yaklaşımlar ve kişiliğin ölçülmesi hakkında bilgiler verilmiştir. Çalışmada ele aldığımız bir diğer konu Tanrı algısıdır. Bu başlık altında Tanrı algısı ve tasavvurunun ne olduğu, Tanrı algısı, oluşumu, gelişimi ve psikolojik yaklaşımlar hakkında bilgi verilecektir.

1.2.Tanrı Algısı/Tasavvuru

Tanrı düşüncesi, insanlık tarihinde yüzyıllardır var olan, üzerine düşünülen, tartışılan bir konudur. Her şeyi yaratan var eden bir Tanrı'nın olduğu kabul edilir ancak Tanrı hakkında ortak bir tasavvur bulunmamaktadır (Kısa, 2015, s. 643). Tasavvur kelimesi güncel sözlükte “*göz önüne getirme, hayal etme, zihinde canlandırma*” olarak tanımlanır. Tasavvur, bireysel deneyimlere dayalı olarak gerçekleşen bir süreçtir. Algı ve tasavvur zihnimize beliren şeklin ifadesi olarak aynı anlamlarda kullanılabilir (Türker, 2019, s. 7). Tanrı algısı temel olarak bireyin zihninde oluşan olumlu veya olumsuz duygu, düşünce, bilgi, inanç ve imgeler ile ilgilidir. Algı duyu yolu ile elde edilen bilgilerin anlamlı sonucudur. Algılar genellikle kendimize özgü deneyimlerimiz tarafından şekillenir. Gerçekliğe eklenen kişisel deneyimler, duygular ve hatıraların bütünüdür. Yani algıya kişiselleştirilmiş yorumların dahil edildiği söylenebilir (Plotnik, 2009, s. 124-125). Güler’e göre (2007, s. 6), “Tanrı algısı bireyin Tanrı’yı nasıl algılayıp, nasıl gördüğü ile ilgilidir. Bireyin Tanrı’ya yönelik tüm atıfları, duygu ve düşünceleridir. İnanan veya inanmayan her insanın zihninde Tanrı ile ilgili bir şema bulunur”. Tanrı algısı ile ilgili yapılan tanımlar algının yalnızca bilişsel olmadığını bu nedenle Tanrı tasavvuru ile aynı anlamda kullanılabileceğini düşündürebilir (Seyhan, 2014, s. 69). Birçok araştırmada olduğu gibi çalışmamızda Tanrı tasavvuru ve Tanrı algısı kavramları birlikte kullanılmıştır.

Bireyin Tanrı kavramı ve Tanrı tasavvuru farklılık gösterir. Kavram, bir kategoriye karşılık gelen, o kategorinin temel özelliklerini içinde barındıran soyut, genel fikir, zihinsel temsildir (Budak, 2003, s. 432). Tanrı kavramı, bilişseldir ve bireyin Tanrı hakkında öğrendiği bilgiler sayesinde gelişir. Tanrı tasavvuru ise duygusal temellidir. Bireyin Tanrı hakkındaki duygu ve düşüncelerini ifade eden bireysel tecrübesidir (Mehmedoğlu, 2011, s. 31). Tanrı kavramı Tanrıya özgü özellikleri, sıfatları, sembolleri ve bilgileri kapsar ve Tanrı tasavvuru için ön koşulu oluşturur (Özer, 2018, s. 78).

Tanrı tasavvuru kişinin bebekliğinden itibaren gelişimi, yaşantısı ve çevresine göre Tanrı'yı zihninde canlandırması ve anlamlandırmasıdır (Peker, 2018, s. 97). Kişilerin Tanrı algıları genel olarak olumlu ve olumsuz yönde ayrılır. Merhametli, hoşgörülü, seven, koruyan gibi Tanrı sıfatları olumlu yönde, korkutan, cezalandıran gibi sıfatlar ise olumsuz yöndeki algılardır (Ceylan, 2018, s. 48). Kişi öznel ve nesnel faktörlerin etkisi ile kendine özgü bir Tanrı tasavvuruna sahip olur (Özer, 2019, s. 174). Kişinin zihninde oluşan bu tasavvur dine bakışını, zihin yapısını, davranışlarını ve kişiliğini de etkiler (Bedir, 2017, s. 718).

1.2.1. Tanrı Algısının Oluşumunu Etkileyen Faktörler

Kişi yaşamının önemli bir parçası olan Tanrı algısı çocukluk döneminden itibaren oluşmaya başlar ve çeşitli faktörlerin etkisi ile şekillenir (Güler, 2007, s. 124). Başlıca etkili olan faktörler,

- ◆ Ana baba ilişkileri,
- ◆ Önemli kişi ve gruplarla ilişkiler,
- ◆ Benlik algısı ve benlik saygısı,
- ◆ Tanrı hakkında öğrenilen bilgiler,
- ◆ Dini ritüeller, dini okuma ve tartışmalar,
- ◆ Bireyin kendine özgü duygu ve düşünceleridir (Hökelekli, 2016, s. 118).

Bireyler Tanrı hakkındaki bilgileri erken yaşlarda ilk olarak anne ve babasından öğrenir. Çocukluk döneminde anne ve babadan öğrenilen bilgiler ve değerler içselleştirilir. Kişiliğin oluşmasında etkili olan aile dini kişiliğin oluşmasında da etkili olmaktadır. Bu nedenle çocukluk döneminde anne ve babadan öğrenilen bilgiler olumlu ve olumsuz Tanrı algısı oluşması açısından önemlidir. (Güler, 2007, s. 18).

Tanrı'nın niteliği, fiilleri ve Tanrı insan ilişkisi hakkında bilgi sağlayan dinler inanan bireye Tanrı tasavvuru sunar. Bireyin psikolojisi, eğitimi, kültürel çevresi, inandığı dinin tasvir ettiği özellikleri içeren Tanrı ile bütünleşir (Vergote, 1999, s. 181).

Kutsal metinler Tanrı hakkında bilgi edinmek için önemli kaynaklardır. Kutsal metinlerde Tanrı'nın sıfatları ile ilgili verilen bilgiler bireylerin Tanrı tasavvurlarını

şekillendirir (Özer, 2018, s. 82). Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam dinlerinin Tanrı nitelikleri farklılık gösterir. İslam dininde Tanrı'nın birliği ve yüceliği üzerinde durulur. Tanrı merhametli, güçlü ve kudretlidir. Tanrı-insan ilişkisinde ise şefkatli ve adaletlidir. Yahudilik ve Hristiyanlıkta Tanrı insani özellikler taşımaktadır. Hristiyanlık dininde baba figürü ön plana çıkar. Tanrı, Hz. İsa'da bir şahsiyete bürünen herkesi bağışlayan sevgi Tanrısıdır (Hökelekli, 2016, s. 119).

Cinsiyet değişkeni de Tanrı algısını etkileyen bir unsurdur. Yapılan çalışmalarda erkeklerin Tanrı'yı daha çok güçlü, cezalandırıcı olarak tasavvur ettikleri, kızların ise erkeklere oranla affedici, koruyucu ve merhametli Tanrı tasavvuruna sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır (Yıldız, 2007, s. 224). Tanrı algısını etkileyen unsurların yanı sıra araştırmacıların Tanrı düşüncesi üzerine psikolojik kuramsal yaklaşımları bulunur.

1.2.2. Tanrı Algısına Psikolojik Yaklaşımlar

Tanrı'ya ilişkin psikolojik yaklaşımlar, genel olarak ilişkisel ve bilişsel kuramlar olmak üzere ikiye ayrılır (Özer, 2018, s. 80). İlişkisel yaklaşımlar, bireylerin kişilik özelliklerini de içine alarak Tanrı algısının bebeklik döneminde kişi ve nesneler ile ilişkileri sonucu oluştuğunu açıklar. Bilişsel yaklaşımlar, bireyin farklı gelişim dönemlerindeki bilişsel özellikleri ile Tanrı algısının sınırlı olduğunu öne sürer (Bayraktutar, 2019, s. 33).

Tanrı algısına ilişkisel yaklaşımı içeren ilk kuram psikanaliz çerçevesinde Freud'un baba figürünün yansıması olarak kabul ettiği Tanrı düşüncesidir. Çocukluk döneminde güçlü bir baba figürüne sahip olan birey yetişkinlik döneminde baba figürünün yansıması olarak Tanrı'yı kabul eder (Ayten, 2017, s. 57). Freud'un öğrencisi olan Jung ise, Tanrı'yı bilinçdışının arketipal unsuru olarak görür (Mehmedoğlu, 2011, s. 83). Jung'a göre çeşitli din ve geleneklerdeki tüm Tanrı ve tanrısal varlıklar Tanrı arketipinin bir ürünüdür. Bireyler farklı dini inanç ve davranış şekilleri benimsiyor olsalar da bu dini yönelim bilinçdışının derinliklerinden gelen Tanrı arketipinin etkisiyle olmakta ve bu etkiler ilgili dinlere çeşitli şekillerde tezahür etmektedir (Horozcu, 2016, s. 118).

İlişkisel temeli olan kuramlar arasında nesne ilişkileri kuramı da bulunur. Nesne ilişkileri kuramı, bebek ve ebeveynleri arasındaki ilişkinin yansıması olarak Tanrı

tasavvurunun oluştuğunu ileri sürer. Bireyde bebeklik döneminde ilişki içerisinde olduğu kişi ve nesnelerin temsili olarak Tanrı tasavvuru oluşur (Özer, 2019, s. 178). Bağlanma kuramı, çocuğun ailesi ile ilişkisinin bağlanma figürü modellerinin Tanrı tasavvuruna yansıdığı görüşünü savunur. Bu kurama göre Tanrı tehlikelerden koruyan ve güven duygusu veren ebeveyne benzer (Yıldız, 2007, s. 26). Tanrı tasavvurunun oluşumunda bilişsel gelişim kuramı, bireyin çocukluk ve gençlik dönemindeki zihinsel gelişimi ile açıklanır. Piaget'in gelişim modeli farklı düşünürler tarafından dini gelişime uygulanır (Özer, 2019, s. 179). Görüldüğü gibi her araştırmacı Tanrı ile ilgili farklı bir bakış açısı sunmuştur. Bu bağlamda çalışmamızda psikologların Tanrı ile ilgili görüşlerine kısaca yer verilecektir.

1.2.2.1. S. Freud'un Tanrı ile İlgili Görüşleri

Freud, dini psikanalitik yaklaşım çerçevesinde ele alır. Freud Tanrı inancını evrensel saplantısal nevroz olarak görmekte, Tanrı'nın yüceltilmiş baba yansıması olduğunu düşünmektedir (Mehmedoğlu, 2011, s. 70). Freud, dine evrensel bir saplantı nevrozu olarak yaklaşır. Nevrozlu hastaları üzerinde yaptığı gözlemlerden hareketle saplantılı davranışlar ve dini davranışlar arasında benzerlik kurmuştur. Bu nedenle dini nevroz gibi hastalıklı bir hal olarak görmüştür (Ayten, 2017, s. 50).

Freud'un Tanrı düşüncesi, kalıtsal ve bireysel olarak iki bölümde incelenir. Freud kalıtsal Tanrı algısının oluşumunu ilkel kabilelerde bulunan toteme dayandırır (Mehmedoğlu, 2011, s. 73). Freud (2014), bu konuyu Totem ve Tabu kitabında ayrıntılı olarak işlemiştir. Ona göre, *İlkel toplumlarda otoriter ve kıskanç bir baba bulunur. Baba, sürüdeki bütün kadınları alarak, büyüyen oğulları sürüden kovmuştur. Sürüden kovulan kardeşler babayı öldürerek yemişler ve babanın hakimiyetine son vermişlerdir. Bütün kardeşler güçlü ilk babayı yeme yoluyla onun gücünden kazanmışlardır. Kardeşler babalarının sisteminin devam etmemesi için katı kurallar koymuşlardır. Daha sonra babalarını öldüren kardeşler, onu sevdiklerini anlayıp pişman olmuşlardır. Suçluluk duygularını bastırmak için güçlü bir totem hayvanı belirleyip babalarını totemin yerine koymuşlardır. Totem hayvanının öldürülmesi yasaklanmıştır ancak yılda bir kere totem hayvanı öldürülerek kutlama şöleni düzenlenmiştir* (Freud, 2014, s. 182-186). Babanın öldürülmesi ve ona tapma şöleni totem olarak seçilen hayvana aktarılmıştır. Freud buradan hareketle totemizmin dinin kaynağı olduğunu ve korkulan,

kıskanılan, tapılan ilk babanın Tanrı modeli haline dönüştüğünü ileri sürer (Yavuz, 2019, s. 37).

Freud, yüceltilmiş baba olan Tanrı hakkındaki düşüncelerine Musa ve Tektanrıcılık kitabında da yer verir. Ona göre, Hz. Musa'nın tek Tanrı Tasavvurunun Yahudiler tarafından kabul edilmesinin sebebi çocukluklarından beri içlerinde var olan baba özlemidir. Tanrı güçlü ve koruyucu bir baba olarak kabul edilir. Tanrı düşüncesi İlk kabilelerde insanlığın başından beri bastırılmış olarak var olmuş olan baba tasavvurunun ortaya çıkmasıdır. Ancak Musa'nın otoriter yönetimi Yahudiler tarafından katledilmesine sebep olmuştur. Öldürme eylemindeki suçluluk ise ağır gelmiş ve Yahudiler Musa tarafından sunulan dine geri dönmüştür (Freud, 2012, s. 317-321). Freud dini bu şekilde temellendirir. Freud'a göre kalıtsal olarak elde edilen Tanrı düşüncesi bireyin Tanrı algısının şekillenmesinde önemli bir etkidir.

Freud'un bireysel Tanrı düşüncesinde çocuğun anne babasına ilişkin algıları önemli bir yer tutmaktadır. Çocukluk döneminde ilk sevgi nesnesi annedir. Anne çocuğun açlığını giderir ve onu tehlikelere karşı korur. Daha sonra annenin yerine koruyucu olarak güçlü olan baba geçer. Çocuk babasına güven duyar aynı zamanda ondan korkar. Büyüyen birey kendini korunmaya muhtaç hissettiği için kendisine Tanrılar yaratır. Oluşturduğu Tanrıya, çocukluk döneminde onu koruyan babanın özelliklerini aktarır (Freud, 2000, s. 41). Rizzuto'ya (1976, s.178) göre, Freud'un düşüncesinde ödipal dönemde çocuk için Tanrı yoktur. Ödipal dönem sonrasında ise ilkel baba düşüncesi ile çocuğun kendi baba tasavvuru birleşerek Tanrı tasavvuru oluşur. Ergenlik döneminde ise Tanrı tasavvuru öğretmenler ve otoritelerden etkilenir.

Psikanalizin önemli temsilcilerinden olan Jung, din ve Tanrı konusunda Freud'dan farklı düşünceler geliştirmiştir. Jung'un psikolojisinde arketip kavramı önemlidir. Jung'un kişilik konusundaki düşüncelerini ele aldığımız bölümde bu konu hakkında tanımlamalar yapılmıştır. Din ve Tanrı konusunu açıklarken de Jung, arketip kavramından yararlanır. Tanrı arketipi, birtakım sembollerle (teslis, mandala vb.) bilinçdışından bilince ulaşarak bireyler üzerinde etki yapar ve kendini kabul ettirir. Kolektif bilinçdışından gelen bu arketipsel etki bireyin davranışlarına yön verir (Ayten, 2017, s. 75-77). Tanrısal güç düşüncesi, bilinçte olmadığı durumlarda bile temel

arketiplerden biri olduğu için bilinçdışında mevcut mutlak güç sahibi bir imge olarak bireyin psişik derinliklerine yerleşmiştir (Bahadır, 2010, s. 136).

Kolektif bilinçdışında bulunan Tanrı arketipi dinlere çeşitli şekillerde yansır. Jung’a göre Hristiyanlıkta teslis inancı, Babil düşüncesindeki Anu, Bel, Ea gibi pek çok üçleme kutsal kitapta inanılan Hz. İsa Tanrı arketipinin sembolik birer sunumudur (Horozcu, 2016, s. 118).

Jung’un Tanrı konusundaki düşüncelerinde kendilik arketipi de çok önemlidir. Kendilik, Tanrı tasavvuru arketipi gibi gizeme sahiptir ve yaratma vücut bulma ilahi dürtüsünü tanımlar (Corbett, 1996, s. 148). Tanrı tasavvuru kendiliğin içerisinde. Kendini keşfetme aynı zamanda Tanrı’yı keşfetmedir (Jung, 1958, s. 58). Nesne ilişkileri kuramının Tanrı ile ilgili yaklaşımı ise psikanalizden daha farklıdır.

1.2.2.2. Nesne İlişkileri Kuramı Açısından Tanrı Algısı

Nesne ilişkileri kuramı, nesnelerle ilişkilerin insan motivasyonu ve kişiliği oluşturduğunu kabul eder. Freud nesneyi bir dürtünün amacı olan şey içgüdüyü doyuran herhangi bir insan veya eşya olarak kullanır. Nesne ilişkileri kuramı bu terimi bir imge veya temsil formu içerisinde içselleştirilmiş insan ilişkileri olarak tanımlar (Nelson, 2009, s. 222).

Nesne ilişkileri kuramı Klein ve Winnicott’un çalışmaları ile başlamıştır. Klein, çocuklarda ilk nesne ilişkilerine önem vermiştir. Yetişkin bireyleri anlayabilmek için bebeğin zihnini anlamak ve daha sonraki evrelerini izlemek gerekir. Çocukta içe yansıtılan ilksel nesne ile yeterince güvenli bir bağ olursa çocuk için olumlu bir gelişim gerçekleşir. İlk nesne ile kurulan güvenli ilişki ileriki yaşlarda olumsuzluklara karşı pozitif telafi geliştirmeyi sağlar (Klein, 2011, s. 20).

Bu kuramın içerisinde yer alan Winnicott da çocuk ve anne arasında güvenli bir ilişki oluşmasının önemine vurgu yapar. Winnicott annenin yokluğunda çocuğu yatıştıran herhangi bir nesneyi geçiş nesnesi olarak isimlendirir. Çocuğun annesi ile ilişkisinde içselleştirdiği Tanrı imgesi diğer nesneler gibi geçiş nesnesi görevi görür ve annenin yokluğunda annelik tasarımının tecrübesini devam ettirir (Hayta, 2010, s. 50).

Nesne ilişkileri kuramı açısından önemli çalışmalar yapan Rizzuto'ya (1979, s. 44-47) göre Tanrı tasavvuru yalnızca baba imgesi ile değil bireyin anne, kardeş, büyükanne, dede ve bakıcı ile olan ilişkileri ile üretilir. Bireylerin erken çocukluk gelişimi ile bağlantılı çok sayıda duygu içeriği farklı Tanrı tasavvurları oluşturur. Rizzuto, Winnicott'un geçiş nesnesi kuramından yararlanmıştır. Ona göre geçiş nesnesi anne, baba ve çocuğun etkileşiminin duygu yüklü hatıralarından inşa edilir. Duygusal olarak birincil bakım verenlerle etkileşimler çocuğun zihninde depolanır. Bu hatıra izleri bir geçiş nesnesi ve sonrasına Tanrı tasarımı için kullanılır (Rizzuto, 1991, s. 54). Birey büyüdükçe Tanrı tasavvuru geçiş nesnesinden farklı olarak gelişir ve gerçek öznelliğini kazanır. Birey yaşamındaki yeni düşünceleri içsel dünyasına aktarır. Tanrıya inanmak veya inanmamak, bireyin Tanrı imgesinin belirli bir gelişim aşamasındaki ihtiyaçlarına uyum sağlamasına bağlı olarak belirlenir (Hayta, 2010, s. 54).

Rizzuto'nun Tanrı tasavvuru çalışmaları ile Freud'un ileri sürdüğü iki temel önermeye karşıt görüşler ortaya çıkmıştır. Freud'a göre, Tanrı tasavvuru sadece ödipal dönem baba imgesinden üretilmektedir. Rizzuto, anne, kardeş, bakıcı gibi diğer imgelerinde bu süreçte aktif olduğunu ortaya koymuştur. Freud Tanrı tasavvurunun ödipal dönem ile kesin şeklini aldığını, Rizzuto ise ilk çocukluk dönemi tecrübelerinin Tanrı kavramı ile ilişkili olan bilinç ve bilinçdışı tasavvurlarda tekrar edilerek işlendiğini ileri sürer (Kısa, 2015, s. 648).

Nesne ilişkileri kuramı için çocuğun yaşamının ilk iki yılında kendisine bakan kişiyle (birincil nesne) ilişkisi çok önemlidir. Bebekler kendilerine bakan bakıcılar ile kişi olarak değil nesne olarak ilişki kurarlar. Bu ilişkinin kalitesi çocuğun kendisi, dünya ve Tanrı hakkındaki fikirlerini biçimlendirir. Tanrı imgesi çocuğun bakıcısı ile ilişkisini içselleştirilmesi ve içselleştirilmiş nesne ilişkileri ile açıklanır. Yaşamın ilk iki yılında birincil nesne ile bağımlılık ilişkisinde sorun olursa daha sonraki yetişkinlik döneminde de sorun devam eder (Morris, 2002, s. 466). Bu kuram benliğin doğumla oluşmaya başladığını ve insanın içinde bulunduğu dünyayı açıklamak için bakıcılarıyla ilişkilerinin dışında Tanrı temsili oluşturduğunu kabul eder. Bebeğin insanlarla ve nesnelerle yaşadığı ilişkilerin izleri çocuğun Tanrı tasavvurunda etkili olur (Nelson, 2009, s. 231).

1.2.2.3. Bağlanma Kuramı Açısından Tanrı Algısı

Bağlanma kuramı, insanları duygusal anlamda birbirine bağlayan çeşitli faktörlerin üzerinde durmaktadır. Bebeklik döneminde bebek ve ilk bakıcılar arasında kurulan bağlanma niteliği yetişkinlik döneminde ilişkilerdeki beklentilerin temelini oluşturur. Bağlanma figürü bebek için tehlike altındayken rahat ve güvenli bir sığınak, tehlike yokluğunda çevreyi keşfetmesi için güvenli bir temeldir (Kirkpatrick & Shaver, 1990, s. 316). Yaşamın ilk yıllarında bağlanma figürünün fiili varlığı ya da yokluğu bireyin tedirgin edici bir olay karşısında alarm durumuna geçmesini veya sakin kalmasını sağlayan değişkendir. İkinci değişken ise bağlanma figürünün ulaşılabilir oluşuna duyulan güven veya güvensizliktir. İlk değişken üç yaşa kadar dominant değişken olmakta, ikinci değişken ergenlikten sonra halim değişken olmaktadır (Bowlby, 2014, s. 256).

İlk bağlılığın niteliği bireyin ilişkilerinde ve benlik gelişimindeki belirsiz durumlarda davranışlarını belirler. Bowlby'e göre, kişi yetişkinlikte de stres altındayken bağlanma figürüne yakın olmak ister ve bu bağlanma figürüyle ilişkisinde aynı şekilde güven ve rahatlık aranır (Hayta, 2006, s. 34).

Kirkpatrick, bağlanma kuramına Tanrı imgesini de eklemiştir (Özer, 2019, s. 179). Anne ve çocuk arasında güvenli ilişki kurulduğunda çocuk anneyi sıcakve destekleyici olarak algılar ve Tanrı'ya da aynı özellikleri atfeder. Kaçınmacı ilişkide anne soğuk ve mesafelidir, Tanrı' da aynı özellikleri taşır. Kararsız ilişkide tutarsızlık vardır anne bazen sıcak bazen mesafeli ve duyarsızdır. Tanrı'da aynı şekilde seven ancak bunu göstermeyen olarak algılanmaktadır (Karaca, 2016, s. 65-66). Güvenli bağlanmaya sahip olmayan birey için Tanrı, tehlike ve üzüntü anında güvenli bir sığınak işlevi görür (Bayraktutar, 2019, s. 46).

1.2.2.4. Bilişsel Gelişim Açısından Tanrı Algısı

Bilişsel gelişim ile bireyin yaşamında karmaşık bilgileri edinmede bebeklikten itibaren geçtiği süreçler ele alınır. Bilişsel gelişim, bilişsel beceriler kazanmada geçirilen değişim ve dönemleri ifade eder. Bilişsel gelişim kuramını geliştiren Piaget, bebeklik ve çocukluk arasında dört evre olduğunu belirlemiştir (Anka, 2016, s. 255).

1. Duyusal motor evre (0-2 yaş), bu evrede bebek kendisini ayırt eder ve nesne kalıcılığı kavramını edinir.
2. İşlem öncesi evre (2-7 yaş), bu evrede çocuk dili kullanmayı ve nesneleri sınıflamayı öğrenir.
3. Somut işlemsel evre (7-12 yaş), bu evrede çocuk nesne ve olaylar hakkında mantıksal düşünebilmektedir.
4. Formel işlemsel evre (+12 yaş), bu evrede çocuk soyut önermeler üzerine mantıksal olarak düşünebilir. Geleceğe yönelik sorunlarla ilgilenir (Köse & Ayten, 2012, s. 47).

Piaget'ye göre, Tanrı dört yaşlarında bir çocuk için somut bir kavramdır. Yedi yaşına geldiğinde somut ile soyut arasında geçişsel bir Tanrı kavramı oluşur. On bir yaşında ise Tanrı soyut olarak kavramsallaşır (Yıldız, 2007, s. 57). Çocuklar formel işlem evresinde din hakkındaki kavramları ve düşünceleri anlayabilirler. Bu nedenle bilişsel gelişim evresinin son aşaması dinsel gelişim açısından önemlidir.

Çocuğun Tanrı hakkındaki düşünceleri iki dönemde tanımlanır. Çocuk Tanrısal nitelikleri önce anne babasına sonra genellikle insanlara verir. İnsanların kusurlarını sınırlılıklarını gördüğünde ise insanlardan edindiği özellikleri Tanrı'ya vermektedir. Çocukta din derslerinin öğrettiği biçimde Tanrı nitelikleri bulunur (Piaget, 1988, s. 165-166).

Piaget'nin teorisini dini gelişime uygulayan Elkind, bütün çocukların aynı dini gelişim evrelerinden geçtiğini ve dört dini gelişim evresi olduğunu düşünür. Doğum ile başlayan ve yaşam boyunca devam eden süreçte bireyler dini gelişim açısından arayış içerisinde olmaktadır. Her arayış din tarafından karşılanır (Atik, 2015, s. 738).

1. Korunma arayışı (0-2 yaş), bebekler algı alanından çıkan nesnenin var olmaya devam etmediklerini düşünürler. Bu durum değişen dünyada insan için hayat boyu süreklilik arayışına dönüşür. Bu noktada korunmasız olan birey Tanrı'nın en mükemmel koruyucu olduğunu kabul eder.
2. Temsil arayışı (3-6 yaş), çocuklar Tanrı'nın varlığını kabul ettiklerinde onu temsil edecek şeyler bulmak isterler. Dinler bu arayış için Tanrı'yı temsil edecek sembolleri sunar.

3. İlişki arayışı (7-12 yaş), bu evrede sosyal çevreleri ile ilişki içerisinde olan çocuklar Tanrı ile nasıl bir ilişki kurulacağı problemi yaşarlar. Bu problemin çözümü tek başına veya toplu olarak yapılan ibadetler vasıtasıyla olur.
4. İdrak arayışı (Ergenlik dönemi), ergenlerin kurumsal düşünme yeterliği ile başlayan idrak arayışı, hayatın farklı evrelerinde farklı biçimlerde ortaya çıkar ve hayat boyu devam eder. Hiçbir zaman tam olarak giderilmez (Karaca, 2016, s. 61-62, Bayraktutar, 2019, s. 52).

Piaget'nin düşüncelerinden hareketle çalışmalar yapan diğer bir psikolog Goldman'dır. Goldman'a göre dini gelişim sürecinde kişi üç evreden ve iki geçiş aşamasından geçmektedir.

1. Sezgisel dini düşünce evresi (0-8 yaş), çocuklarda Tanrı'nın dış görünüşü ile ilgili fiziksel terimler dikkat çekicidir. Bu aşamada çocuklar henüz dini düşüncelere sahip olmazlar.

Birinci geçiş aşamasında, mantıksal açıklama yapmaya çalışılır ancak çocuklar kendi ilgi ve zihinsel kapasitelerinin ötesine geçemezler.

2. Somut işlemler dönemi (8-14 yaş), düşünme biçimi görünür nesnelerle sınırlıdır. Tanrı anlayışı antropomorfik anlam taşır. Tanrı güçlü bir adam olarak düşünülebilmektedir (Yıldız, 2007, s. 64).

İkinci geçiş aşamasında, dini kavramlarla ilgili soyut düşünölmeye çalışılır ancak birçok kişi bu aşamayı geçemez ve gerçek bir dini düşünce safhasına ulaşamaz.

3. Soyut işlemler dönemi (14-17 yaş), bu dönemde dini düşünce ve kavramlar soyut bir biçimde kavranır. Zihinsel gelişimin hızlı olması ve ebeveyn tutumları dini gelişimi etkiler. Dini düşünce din dilinin semboller ve mecazlar barındırması nedeniyle daha geç gelişir (Karaca, 2016, s. 63).

Dini gelişimin üç aşamadan meydana geldiğini düşönen Harms'ın çalışmalarında ise duygular ön plandadır. Çalışmalarında çocukların Tanrı hakkındaki hislerini çizim yöntemi ve sembollerle değerlendirmiştir. Tanrı tasavvurunu üç dönemde tasvir eder.

1. Peri masalları döneminde (3-6 yaş), Tanrı masal kahramanı olarak,

2. Gerçekçi dönemde (7-12 yaş), Tanrı gerçek insan olarak,
3. Bireyci dönemde (12-18 yaş), Tanrı geleneksel dinin tasvir ettiği şekilde algılanır (Mehmedoğlu, 2011, s. 116).

İlk çocuklukta (3-6 yaş) çocuklar gerçek ile hayal ayrımı yapamazlar. Bu nedenle Tanrı'nın peri masallarındaki sihirli kahramanlar gibi olduğunu düşünürler. Son çocuklukta (7-12 yaş) ise Tanrı, insan gibi somut bir varlık olarak algılanır. Bu dönemdeki çocuklar somut düşünme biçimine sahip oldukları için Tanrı anlayışları insan biçimci olur. Ergenlikte (12-18 yaş), geleneksel dinin etkisi ile inançlar dini semboller ile ifade edilir (Harms, 1944, s. 114).

1.2.2.5. Gelişimsel Evre Teorileri Açısından Tanrı Algısı

Gelişimsel evre teorileri 'yapısal gelişimsel' ve 'hayat boyu gelişimsel' olarak sınıflandırılır. Yapısal modelde genellikle bireyler gelişimin en yüksek düzeyine erişemez. Hayat boyu gelişimsel modelde her evre gereklidir. Yapısal model, Fowler, Meissner, Genia'nın Tanrı algısını inanç gelişimi açısından inceler. Hayat boyu gelişim modelinde Erikson'un düşünceleri ön planda olur (Mehmedoğlu, 2011, s. 129).

Erikson, her evrenin birbirini takip ettiği sekiz evreli psiko-sosyal gelişim modeli ortaya koyar. Bir evrenin oluşmasından sonra diğer evrenin ortaya çıkması epigenez kavramı ile ifade edilir. Epigenez, organizmanın psikoseksüel ve psikososyal gelişimi için zorunlu olan bir ilkedir. Organizmanın büyümesi ile bağlantılı olan insan olgularını çevreleyen göreceliğe ilişkin bilgi verir (Erikson, 2018, s. 49).

Her evrede problemlerle karşılaşmaktadır. Problemlerin çözülmesi ile bir sonraki evre sağlıklı bir şekilde ortaya çıkar ve birey geçirdiği her evrede değer kazanır (Ayten, 2017, s. 83). Erikson'un psiko-sosyal gelişim modelinin her evresinde iki zıt kavram bulunur. Sekiz evreli model şöyledir,

1. Temel Güven/Güvensizlik (0-1 yaş)
2. Özerklik/Utanç ve Kuşku (1-3 Yaş)
3. Kişisel Girişimcilik/Suçluluk Duygusu (3-5 Yaş)
4. İş Yapıcılık/Aşağılık Duygusu (6-11 Yaş)
5. Kimlik/Rol Karmaşası (11-21 Yaş)

6. Yakınlık Kurma/Yalnız Kalma (21- 40 Yaş)
7. Üretkenlik/Duraklama (40- 65 Yaş)
8. Benlik Bütünlüğü/Umutsuzluk (65 Yaş ve üzeri)

Erikson'un gelişim modelinin her bir evresi dürtü gelişimindeki bir libidinal evreye karşılık gelir. Örneğin temel güven/güvensizlik çatışması oral dönem ile sınırdış olur. Dürtüler ardışık evreler ya da krizler boyunca giderek gelişir (Mitchell & Black, 2014, s. 160).

Doğumdan sonraki ilk yılda bebek anne babası ile ilişkileri sonucunda güven duygusu kazanır. İkinci evrede, bağımsız davranışlar oluşur ve davranışlar ebeveynler tarafından engellenirse kuşku ve utanç duygusu gelişebilir. Üçüncü evrede, motor ve dil gelişimi ile çocukta girişken davranışlar artar. Davranışlarına müsamaha gösterilmezse suçluluk hissedebilir. Çocuğun önceki evrelerde yetişkinlere yönelik geliştirdiği taklit ve kıyaslamalar dördüncü evrede akranlara yönelir. Çocuk akranları arasında en iyi olmak için çalışır. Ödüllendirilmezse çocukta aşağılık duygu oluşabilir. Beşinci evrede, kimlik duygusu yerleşir. Bu dönemde kimlik krizi yaşanır ve önceden kabul edilen inançlar sorgulanır. Altıncı evre de birey için sevgi, saygı ve içtenlik ön plandadır. Yedinci evreye kadar başarılı geçiş olduysa birey üretken ve verimli olur. Bunu gerçekleştiremezse durgunluk dönemine girebilir. Sekizinci evrede kimliğine uygun düşen rolü bulabilen bireyde bütünlük duygusu oluşur aksi halde ise birey umutsuzluk ve ölüm korkusu yaşayabilir (Gürses & Kılavuz, 2011, s. 156, Arslan & Arı, 2008, s. 55-56, Anka, 2016, s. 278).

Erikson'a göre Tanrı tasavvuru ödipal dönem öncesi gelişir. Anne ile oluşan Temel güven/güvensizlik Tanrı ve diğer etkileşimler için temel sağlar. Güvenli bir ortamda Tanrı sevgi kaynağı, güvensiz ortamda intikamcıdır. Bireyin Tanrı ile ilişkisi hayat evreleri boyunca devam eder. İkili evrelerden ağır basan kavram bireyin Tanrı tasavvurunun niteliğini belirler (Mehmedoğlu, 2011, s. 130-131).

Fowler'ın inanç gelişim teorisi Erikson ve Levinson'un psiko-sosyal teorileri ve Piaget ve Kohlberg'in yapısal-bilişsel teorilerine dayanır. Fowler epistemolojik gelişim teorileri yardımıyla 'yapı' kavramını bireyin algıladığı ve çevresine uyguladığı gözlemlenebilir düşünsel tepkiler olarak tanımlar. Basamak ise bireyin düşüncelerini

oluşturan işlevsel yapıların etkileşimsel ve bütünlük içinde devam ettiği süreçtir (Mehmedoğlu, 2013 , s. 90).

Fowler'a göre dini inanç dini bir gelenek aracılığıyla Tanrı ile kişisel bir ilişki kurmaktır. İman ise inançtan daha derindir. Bilinçdışı motivasyonlarımızı kapsadığı gibi bilinçli inanç ve fiillerimizi de içerir (Fowler, 2000, s. 90). İman insanın evrensel bir özelliğidir ve dini gelenekler, semboller, inançlar, ibadetler aracılığıyla ifade edilir (Yıldız, 2007, s. 70). İnsanın varoluşsal özünde bulunan yönelimler, bağlanma nesnesine dönük eğilimler ve yaşanan süreçlerin getirdiği yaşantılar kurumsal bir dini inanç alanı ile bütünleşir. Bunun sonucunda iman tecrübesi bireyin hayatında güçlü bir yer edinir. İman bireyin psiko-sosyal karakterine göre değişimler geçirir (Karaçoşkun, 2004, s. 27).

Fowler, imanın değişim ve gelişim süreçleri üzerinde yaptığı araştırmalar sonucu yedi evre tespit etmiştir.

1. Temel İman (anne karnında veya yaşamın ilk ayları); bu evre duygusal güvenin başlangıcıdır. İman gelişimi bu evre üzerine temellenir.
2. Sezgisel/Yansıma İman (ilk çocukluk); bu evrede Tanrı algısı güçlü ebeveyn figürlerinin imajlarını yansıtır. Hayal gücü, algı ile imana ait şekillenmeleri bir araya getirir. Kutsalın yasakları ve ahlakın varlığı çocuk tarafından algılanır.
3. Mistik/Gerçek (literal) İman (ilkokul yılları); bu evre somut, antropomorfik Tanrı tasavvurları ile nitelendirilir. Çocuk mantıksal düşünme yeteneğinin gelişmesi ile hayal ve gerçek arasında ayrım yapabilir. Dini inanç ve semboller gerçek olarak kabul edilir.
4. Sentetik/Geleneksel İman (ilk ergenlik); bu evrede sorgulanmamış olan Tanrı düşüncesi, sosyal çevrenin dini değerlerini yansıtır. Formel işlemsel düşüncenin gelişmesi ile birey dünyasını anlamlandırmak için soyut fikir ve kavramlara güvenir. Tanrı ile daha çok kişisel ilişkiler kurmak için isteklidir.
5. Bireysel/Düşünmeye Dayalı İnanç (son ergenlik ve genç yetişkinlik); bu evrede birey inanç ve değerlerini sorgular ve yeniden yapılandırır. Daha önceden edindiği Tanrı algısını mitolojilerden arındırır. Eleştirel bir bakış açısı ile inanç değerlerini yapılandırarak bilinçli bir yönlendirici ego ortaya koyar ve özerk inanç geliştirir.

6. Birleşik İman (orta yaş ve sonrası); bu evrede Tanrı algısı evrenselleştirici kavrayışlara, gözenekli ve geçirgen bir bakış açısına sahiptir. Birey zihnindeki ve yaşantısındaki karşıtlıkları birleştirmek için çabalar. Çok boyutlu bir dünyanın bakış açılarına açık hale gelir böylelikle diyaloga dayalı bilgi ortaya çıkar. Birey gerçeğin çok boyutlu ve kaynağı itibari ile birbiri ile bağlantılı olduğunu anlar.
7. Evrensel İman (belirli bir yaş söz konusu değildir); bu evrede birey, evrenselleştirici Tanrı ve benlik algısına sahip olur. Birey, Tanrının gücü ile birleşerek adalet ve sevgiyi etkin hale getirir, baskı ve işkenceyle mücadele eder. Bireylerin misyon ve vizyonları, hayat biçimleri ilahi maksat ve davranış şekilleri ile temellenir (Karaçoşkun, 2004, s. 28, Fowler, 2000, s. 93-101, Mehmedoğlu, 2011, s. 136-139).

Fowler'a göre her evre bir inanış ve akıl yürütme tarzını temsil eder. İman gelişim sürecinde evreler birbirini takip eder. Bununla birlikte ilk evrenin ötesine geçemeyenlerde olabilir (Yıldız, 2007, s. 72). Din ve Tanrı düşüncesinin her bireyde farklı psikolojik etkileri bulunur. Tanrı ile kurulan kişisel ilişki Tanrı'yı algılama ve tasavvur etme şeklini etkiler. Kişilerin genel olarak sahip oldukları iki tip Tanrı yönelimi vardır bunlar olumlu ve olumsuz sıfatlarla nitelendirdiğimiz Tanrı algılarıdır.

1.2.3. Olumlu ve Olumsuz Tanrı Algısı

Din psikolojisi açısından Tanrı algısı çocukluktan itibaren çeşitli faktörlerin etkisi ile oluşur ve gelişir. Bireyin içerisinde yaşadığı sosyal çevre, inandığı din ve kişiliği Tanrı algısının şekillenmesini sağlar (Güler, 2007, s. 124). Bireylerin Tanrı tasavvurlarındaki farklılıklar ilişkisel ve bilişsel yaklaşımlar doğrultusunda psikologlar tarafından ele alınmıştır. Tanrı tasavvurunun gelişimine dair çalışmalarla birlikte çeşitleri üzerinde de durulmuştur (Seyhan, 2014, s. 181). Tanrı algısı bireyin duygu ve düşünceleri doğrultusunda olumlu ve olumsuz olarak incelenebilmektedir.

Tanrı bilgisi, inançlar, Tanrı'ya yönelik duygu ve düşünceler Tanrı'nın algılanma biçimini ve yönünü belirler. Bireyin Tanrı'yı korkutucu ve cezalandırıcı olarak düşünmesi korku yönelimli Tanrı algısının oluşmasına neden olabilir (Gülfil, 2019, s. 1294). Tanrı zatı itibari ile korkutucu bir varlık değildir. İnanan birey Tanrı'nın sıfatları

ve fiilleri nedeni ile Tanrı'dan çekinir. Bireyin cezalandırılacağı korkusu ve Tanrı'nın büyüklüğü karşısında acziyetini hissetmesi korku yönelimli bir Tanrı tasavvuru geliştirmesine neden olur (Yapıcı, 1996, s. 133).

Tanrı sevgisi ise bireyi Tanrı'ya bağlar ve yaklaştırır. Tanrı'nın hoşgörülü ve seven gibi olumlu niteliklerini bilen ve bunun farkındalığına sahip olan birey sevgi yönelimli bir Tanrı algısı geliştirir (Güler, 2007, s. 125).

Bireylerde her iki Tanrı algısı da bulunabilir ancak korku ya da sevgi duygularından hangisinin daha baskın olduğu önemlidir. Bireyin olumsuz Tanrı algısının daha baskın olması ve Tanrı'nın kendisini cezalandıracağı korkusu zaman içerisinde olumlu olan duyguları da eksiltir (Erdoğan, 2014, s. 169).

Tanrı algısının oluşumu ve gelişimi, Tanrı algısını etkileyen faktörler, psikolojik yaklaşımlar, olumlu ve olumsuz Tanrı algıları açıklanmıştır. Araştırmamızda ele aldığımız bir diğer konu olan dini tutum hakkında bilgi verilecektir.

1.3. Dini Tutum

Çalışmanın bu bölümünde dini tutum kavramı ele alınmadan önce din ve tutum kavramları kısaca açıklanacaktır.

1.3.1. Dinin Tanımı

Dini ne olduğu hakkında birbirinden farklı çok sayıda tanımlama mevcuttur. Etimolojik ve semantik açıdan bakıldığında din, Arapça'da *de-ye-ne* ve *da-ne* kökünden türeyerek *usul*, *adet*, *tutulan yol* anlamında, Farsça'da *daena* sözcüğünden türeyerek *inanmak*, *adet edinmek* anlamında kullanılır. Kuran-ı Kerim'de din kelimesi *itaat*, *teslimiyet*, *ibadet*, *millet*...anlamlarına gelir. Eski Yunanca'da *korku ile karışık sevgi ve saygı* anlamı taşımaktadır (Eyüpoğlu & Batuk, 2015, s. 97).

Din, ilk insan topluluğuna kadar uzanan bir tarihe sahiptir. Çünkü din ilk insanın varlığını, dünyasını ve yaşamını anlama ve sorgulama sürecinde ortaya çıkmış bir inanma şeklidir. Din, insanların bireysel ve toplumsal düşünce ve davranışlarını yönlendirerek yaşam tarzı sunan ve onları ortak dünya görüşü altında birleştiren bir kurumdur (Çüçen, 2012, s. 337-338). Din, psikoloji, sosyoloji ve felsefe gibi çeşitli

bilim dallarına konu olmuştur. Din psikolojisine göre din her şeyden önce kültürel bir gerçekliktir. Kültürel gerçeklik olarak din, dini kurumlar, gelenekler, nesneler, şahıslar, törenler gibi unsurlardan oluşarak bütünlük elde eder. Öznel bir gerçeklik olarak din ise bireyin iç dünyasında varlık ve yapı kazanır. Dini tasavvurlar, duygular, inançlar ve dini tutumlar öznel gerçeklik olarak dini meydana getiren unsurlardır (Hökelekli, 2016, s. 31-33). Nesnel ve öznel bir gerçeklik olarak din inanan birey ile bütünleşir. Din bireyin yaşamının her alanında bulunan duygu, düşünce, tutum ve davranışlarına etki eden güçlü bir sistemdir (Şirin, 2017, s. 66).

1.3.2. Tutumun Tanımı

Tutum bireyin psikolojik bir obje hakkında duygu, düşünce ve davranış eğilimlerinin bütünleşmesi, devamlılık ve düzenlilik göstermesidir. Tutumların kendileri doğrudan gözlenemez ancak gözlenebilen davranışlara yol açmakta olan ve bireye atfedilen eğilimlerdir (Kağıtçıbaşı & Cemalcılar, 2014, s. 130-132). Tutum zihni, duygu ve davranış unsurlarından meydana gelir.

Zihni unsur, bireyin tutum objesine yönelik bilgi ve inançlarıdır. Duygu unsuru, bireyin tutum objesini sevip sevmemesi, hoşlanıp hoşlanmaması durumudur. Bu unsur tutuma devamlılık ve yönlendiricilik katmaktadır. Davranış unsuru, tutum objesi ile ilgili her türlü davranışa hazır olma eğilimidir. Birey psikolojik objeye karşı olumlu bir tutuma sahipse onu desteklemeye, olumsuz bir tutuma sahipse onu reddetmeye eğilimli olacaktır (Peker, 2018, s. 146).

1.3.3. Dini Tutumun Tanımı

Dini tutum, bireyin din hakkında duygu, düşünce ve davranışlarını belirleme biçimidir (Apaydın, 2016, s. 82). Diğer tutumlarda olduğu gibi dini tutumlarında zihni, duygusal ve davranışsal unsurları bulunur. Dini tutumun zihni unsuru dini inanç, düşünce ve bilgileri içerir. Din konusundaki bilgilerin doğruluğu dini tutumun olumlu veya olumsuz olmasını belirleyen en önemli faktördür. Din ile ilgili bireyin duygu, heyecan ve izlenimleri dini tutumun duygusal unsurunu, dini ibadet, pratik ve faaliyetler ise dini tutumun davranışsal unsurunu oluşturur (Kula, 2006, s. 513). Dini tutumu oluşturan bu üç unsur birbirleriyle bağlantılıdır. Birey din hakkında olumlu yönde düşünceye sahip ise, dini davranışlarının veya duygularının da aynı yönde olumlu olduğu görülür (Ok,

2011, s. 531). Kişinin dine ve din ile ilgili durumlara karşı olumlu duygu, düşünce ve davranış geliştirmesi olumlu dini tutuma sahip olduğunu, tam tersi olarak dine ve din ile ilgili durumlara karşı olumsuz duygu, düşünce ve davranış geliştirmesi olumsuz dini tutuma sahip olduğunu gösterir (İmamoğlu & Ferşadoğlu, 2013, s. 24). Bireylerde tutumlar doğuştan bulunmaz, sonradan yaşam sürecinde gelişim gösterir. Bazı tutumlar bireylerin deneyimleri sonucu oluşur, bazıları ise çevresel faktörlerden elde edilir (Kağıtçıbaşı & Cemalcılar, 2014, s. 143). Tutumların oluşumu ihtiyaç ve istekler, bilgiler, anne-baba, arkadaş ve sosyal çevre başlıkları altında toplanır.

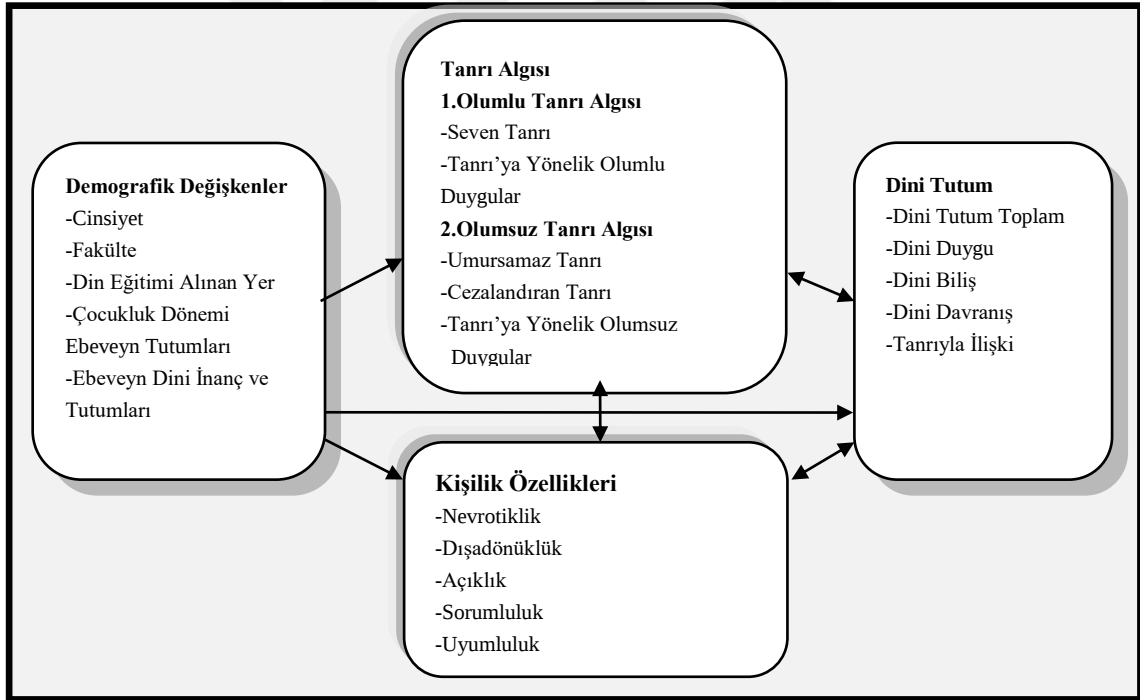
Bireyin sahip olduğu çevre, mevki ve eğitim etkisi ile oluşan ihtiyaç ve istekler dini tutumun şekillenmesinde etkili olur. Örneğin dini yasaklara uymak istemeyen kişiler dine karşı olumsuz tutum geliştirebilir. Bireyin öğrendiği doğru ya da yanlış bilgiler, eğitim ve kültürü de dini tutumunu etkiler. Ayrıca bireyin yakın çevresinin inançları ve değerleri dini tutumun oluşumuna yansır (Peker, 2018, s. 152-155). Bireyin dini tutumunun oluşmasında etkili olan ihtiyaç ve istekler, bilgiler, anne-baba, arkadaş ve sosyal çevre gibi faktörlerin yanı sıra kitle iletişim araçları ve kendi zihinsel gelişimi de olumlu ya da olumsuz dini tutum geliştirmesinde etkili olur (Apaydın, 2016, s. 82-83).

İKİNCİ BÖLÜM: YÖNTEM

Çalışmanın bu bölümünde araştırmanın modeli, araştırmaya katılanlar ve nitelikleri, ölçme araçları, veri elde etme sürecinde kullanılan yöntem ve teknikler açıklanacaktır.

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırma ilişkisel tarama modeli kullanılarak yürütülmüş nicel bir araştırmadır. Tarama modeli, örneklemden hareketle evren hakkında kestirimlerde bulunmayı ve genellemeler yapmayı amaçlar. Birden fazla değişkenin arasındaki etkileşimin belirlenmesinde ise ilişkisel tarama modeli kullanılır (Doğanay ve diğ., 2012, s.92). Üniversite öğrencilerinin Tanrı algıları, kişilik özellikleri ve dini tutumları arasındaki ilişkinin incelendiği bu araştırmada ilişkisel tarama modelinden faydalanılmıştır. Tanrı algısı, kişilik özellikleri ve dini tutum arasındaki ilişkilerin yer aldığı araştırma modeli aşağıda verilmiştir:

Şekil 1: Araştırma Modeli

2.2. Araştırmaya Katılanlar ve Nitelikleri

Araştırmanın evreni üniversite öğrencileridir.Örnekleme ise Uludağ Üniversitesi (200 öğrenci) ve Sakarya Üniversitesi (200 öğrenci) Mühendislik, İşletme, İ.İ.B.F., İlahiyat,

Fen-Edebiyat fakültelerinin lisans bölümlerinde öğrenim gören 400 (yaş ort=21.52; ss=2.579) öğrencidir. Öğrencilerden veri toplamak amacıyla kullanılan anket formları gerekli etik izin alınarak Şubat 2020 tarihinde ders saati içerisinde ve sınıf ortamında uygulanmıştır. Araştırma ve anket hakkında bilgi verildikten sonra gönüllü olan katılımcılar ile 20-25 dakika süre içerisinde anket uygulaması tamamlanmıştır.

Araştırmaya seçkisiz olarak atanan katılımcılar, yaşları 18-34 arasında değişen 204 kadın (yaş ort=21.48; ss=2.352) öğrenciden ve 196 erkek (yaş ort=21.57; ss=2.579) öğrenciden oluşmaktadır. Çalışmaya katılan üniversite öğrencilerinin demografik özelliklerine ilişkin frekans dağılımları ve yüzdelikleri aşağıda sunulmuştur.

Tablo 1: Katılımcıların Yaşlarına Göre Dağılımı

		Kadın		Erkek		Toplam	
		n	%	n	%	N	%
Yaş	18-20	71	34.8	71	36.2	142	35.5
	21-23	108	52.9	100	51.0	208	52.0
	24-26	18	8.8	19	9.7	37	9.3
	27-29	3	1.5	3	1.5	6	1.5
	29 yaş ve üstü	4	2.0	3	1.5	7	1.8
Toplam		204	100.0	196	100.0	400	100.0

Çalışmaya katılan üniversite öğrencilerinin yarısı %52.0 21- 23 yaş arasındadır. Çalışmamızın %35.5'ini 18-20 yaş arasındaki öğrenciler, %9.3'ünü 24-26 yaş arasındaki öğrenciler oluşturmaktadır. 27-29 yaş arası öğrenciler %1.5 ve 29 yaş ve üstü öğrenci %1.8 dir.

Tablo 2: Katılımcıların Öğrenim Gördükleri Fakülteye Göre Dağılımları

		Kadın		Erkek		Toplam	
		n	%	n	%	N	%
Fakülte	Mühendislik	29	14.2	71	36.2	100	25.0
	İlahiyat	48	23.5	52	26.5	100	25.0
	İİBF	38	18.6	33	16.8	71	17.8
	Fen Edebiyat	66	32.4	34	17.3	100	25.0
	İşletme	23	11.3	6	3.1	29	7.3
Toplam		204	100.0	196	100.0	400	100.0

Çalışmaya katılan üniversite öğrencilerinin %25'i Mühendislik, %25'i İlahiyat, %17.8'i İ.İ.B.F., %25'i Fen-Edebiyat ve %7.3'ü İşletme Fakültesindendir.

Tablo 3: Katılımcıların Öğrenim Gördükleri Sınıf Düzeyine Göre Dağılımları

		Kadın		Erkek		Toplam	
		n	%	n	%	N	%
Sınıf	Birinci sınıf	43	21.1	73	37.2	116	29.0
	İkinci sınıf	25	12.3	28	14.3	53	13.3
	Üçüncü sınıf	105	51.5	59	30.1	164	41.0
	Dördüncü sınıf	25	12.3	34	17.3	59	14.8
	Hazırlık	6	2.9	2	1.0	8	2.0
Toplam		204	100.0	196	100.0	400	100.0

Çalışmaya katılan öğrencilerin %29'u birinci sınıf, %13.3'ü ikinci sınıf, %41'i üçüncü sınıf, %14.8'i dördüncü sınıf ve %2'si hazırlık öğrencisidir.

Tablo 4: Katılımcıların Mezun Oldukları Liseye Göre Dağılımları

		Kadın		Erkek		Toplam	
		n	%	n	%	n	%
Mezun Olduğu Lise Türü	Düz lise	48	23.5	33	16.8	81	20.3
	İmamHatip lisesi	62	30.4	55	28.1	117	29.3
	Meslek lisesi	21	10.3	21	10.7	42	10.5
	Fen lisesi	3	1.5	14	7.1	17	4.3
	Diğer	70	34.3	73	37.2	143	35.8
Toplam		204	100.0	196	100.0	400	100.0

Çalışmaya katılan öğrencilerden %20.3'ü düz lise, %29.3'ü imam-hatip lisesi, %10.5'i meslek lisesi, %4.3'ü fen lisesi, %35.8'si diğer liselerden mezun olduklarını bildirmişlerdir.

Tablo 5: Katılımcıların Aile Gelir Durumuna Göre Dağılımları

		Kadın		Erkek		Toplam	
		n	%	n	%	N	%
Ailenin Gelir Durumu	Düşük	3	1.5	7	3.6	10	2.5
	Ortanın altı	10	4.9	16	8.2	26	6.5
	Orta	137	67.2	130	66.3	267	66.8
	Ortanın üstü	47	23.0	31	15.8	78	19.5
	Üst	7	3.4	12	6.1	19	4.8
Toplam		204	100.0	196	100.0	400	100.0

Üniversite öğrencilerinin aile gelir durumu Tablo 5’te verilmiştir. Öğrencilerin%2.5’i ailelerinin gelir durumunun düşük, %6.5’i ortanın altı, %66.8’i orta, %19.5’i ortanın üstü ve%4.8’i üst düzeyde olduğunu bildirmiştir.

Tablo 6: Katılımcıların Sosyal Çevreye Göre Dağılımları

		Kadın		Erkek		Toplam	
		n	%	n	%	N	%
Hayatının Çoğunun Geçtiği Yer	Büyükşehir	127	62.3	104	53.1	231	57.8
	İl	30	14.7	27	13.8	57	14.3
	İlçe	32	15.7	37	18.9	69	17.3
	Köy-kasaba	15	7.4	28	14.3	43	10.8
Toplam		204	100.0	196	100.0	400	100.0

Öğrencilerin %57.8’i büyükşehirde, %14.3’ü ilde, %17.3’ü ilçede, %10.8’i köy-kasabada hayatının çoğunu geçirmiştir.

Tablo 7: Katılımcıların Dini Eğitim Aldıkları Yere Göre Dağılımları

Din Eğitimi Alınan Yer		Kadın		Erkek		Toplam	
		n	%	n	%	N	%
Aile	Hayır	58	28.4	55	28.1	113	28.3
	Evet	146	71.6	141	71.9	287	71.8
Akrabalar	Hayır	180	88.2	157	80.1	337	84.3
	Evet	24	11.8	39	19.9	63	15.8
Arkadaşlar	Hayır	192	94.1	174	88.8	366	91.5
	Evet	12	5.9	22	11.2	34	8.5
Camide	Hayır	98	48.0	64	32.7	162	40.5
	Evet	106	52.0	132	67.3	238	59.5
İmam-Hatip Lisesi	Hayır	142	69.6	150	76.5	292	73.0
	Evet	62	30.4	46	23.5	108	27.0
Zorunlu Din Dersleri	Hayır	109	53.4	111	56.6	220	55.0
	Evet	95	46.6	85	43.4	180	45.0
Diğer Din Eğitimi	Hayır	188	92.2	185	94.4	373	93.3
	Evet	16	7.8	11	5.6	27	6.8
Hiç Din Eğitimi Almadı	Evet, almadım	6	2.9	8	4.1	14	3.5
	Hayır, aldım	198	97.1	188	95.9	386	96.5
Toplam		204	100.0	196	100.0	400	100.0

Öğrencilerin din eğitimi alıp almadıkları, aldılarsa din eğitimlerini nereden aldıkları sorusuna yönelik verilen cevaplar incelendiğinde din eğitimi almayan öğrencilerin %3.5

gibi çok düşük düzeyde olduğu, din eğitimi alan öğrencilerin ise en fazla aileden (%71.8), camiden (%59.5) ve zorunlu din derslerinden (%45) din eğitimi aldıkları görülmektedir. Üniversite öğrencilerinin din eğitimi aldıkları yerlere göre yüzdeleri, %71.8'i aileden, %15.8'i akrabalarından, %8.5'i arkadaşlardan, %59.5'i camiden, %27'si imam-hatip lisesinden, %45'i zorunlu din derslerinden, %6.8'i diğer olarak belirlenmiştir.

Tablo 8: Katılımcıların Dini Eğitimi Alma Biçimlerine Göre Dağılımı

		Kadın		Erkek		Toplam	
		n	%	n	%	N	%
Din Eğitimi Edinme Biçimi	Baskıcı	23	11.3	38	19.4	61	15.3
	Demokratik	167	81.9	145	74.0	312	78.0
	Diğer	14	6.9	13	6.6	27	6.8
Toplam		204	100.0	196	100.0	400	100.0

Üniversite öğrencilerinin din eğitimi alma biçimlerine ilişkin frekans dağılımları ve yüzdeler tablo 8'de verilmiştir. Din eğitimi alma biçimi sorusu için baskıcı, demokratik ve diğer seçeneklerine yer verilmiştir. Üniversite öğrencilerinin din eğitimi alma biçimlerine baktığımızda %78'in demokratik, %15.3'ün baskıcı din eğitimi aldıkları belirlenmiştir. %6.8'i ise diğer seçeneğini işaretlemiştir.

Tablo 9: Katılımcıların Çocukluk Dönemi Anne- Baba Tutumlarına Göre Dağılımı

		Kadın		Erkek		Toplam	
		n	%	n	%	N	%
Annenin Tutum ve Davranışları	Otoriter-baskıcı	20	9.8	19	9.7	39	9.8
	Koruyucu-müdahaleci	116	56.9	120	61.2	236	59.0
	Eşitlikçi-demokratik	68	33.3	57	29.1	125	31.3
Babanın Tutum ve Davranışları	Otoriter-baskıcı	22	10.8	38	19.4	60	15.0
	Koruyucu-müdahaleci	103	50.5	98	50.0	201	50.3
	Eşitlikçi-demokratik	79	38.7	60	30.6	139	34.8
Toplam		204	100.0	196	100.0	400	100.0

Tablo 9’da üniversite öğrencilerinin anne-baba tutumlarına ilişkin frekans dağılımları ve yüzdelikleri verilmiştir. Algılanan anne baba tutumuna ilişkin sorulan soruda cevap seçenekleri üç temel tutumdan hareketle üç seçenek olarak verilmiştir. Üç temel tutum otoriter-baskıcı, koruyucu-müdahaleci ve eşitlikçi-demokratik olmak üzere değerlendirilmektedir. Otoriter-baskıcı tutum, hoşgörü ve sevginin gösterilmediği bir yapıdadır. Koruyucu-müdahaleci anne baba tutumunda, sevgi tehdit unsuru ile çocuğa verilmekte, eşitlikçi-demokratik anne baba tutumunda ise hoşgörü ve karşılıksız sevgi verilmektedir (Dokuyan, 2016, s. 3). Üniversite öğrencilerinin %9.8’i annelerinin çocukluklarında otoriter-baskıcı, %59’u koruyucu-müdahaleci, %31.3’ü eşitlikçi-demokratik olduklarını bildirmişlerdir. Üniversite öğrencilerinin %15’i babalarının çocukluklarında otoriter-baskıcı, %50.3’ü koruyucu-müdahaleci, %34.8’i eşitlikçi-demokratik olduklarını bildirmişlerdir. Bu sonuç toplumumuzda koruyucu-müdahaleci aile yapısının daha baskın olduğunu göstermektedir.

Tablo 10: Katılımcıların Anne- Baba Dini İnanç ve Tutumlarına Göre Dağılımı

		Kadın		Erkek		Toplam	
		n	%	n	%	N	%
Annenin Dini İnanç ve Tutumları	Katı-sert	29	14.2	46	23.5	75	18.8
	Ilımlı-Orta yolcu	136	66.7	119	60.7	255	63.8
	Özgürlükçü serbest	39	19.1	31	15.8	70	17.5
Babanın Dini İnanç ve Tutumları	Katı-sert	24	11.8	47	24.0	71	17.8
	Ilımlı-Orta yolcu	128	62.7	110	56.1	238	59.5
	Özgürlükçü serbest	52	25.5	39	19.9	91	22.8
Toplam		204	100.0	196	100.0	400	100.0

Katılımcıların çocukluk döneminde anne baba dini inanç ve tutumlarının değerlendirilmesi istenmiştir. Üniversite öğrencilerinin %18.8’i annelerinin dini inanç ve tutumlarının katı-sert, %63.8’i ılımlı-orta yolcu, %17.5’i özgürlükçü-serbest olduğunu bildirmişlerdir. Üniversite öğrencilerinin %17.8’i babalarının dini inanç ve tutumlarının katı-sert, %59.5’i ılımlı-orta yolcu, %22.8’i özgürlükçü-serbest olduğunu bildirmişlerdir.

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak öğrencilere anket uygulaması yapılmıştır. Uygulanan anket içerisinde Kişisel Bilgi Formu, Tanrı Algısı (TA) Ölçeği, NEO- FFI Beş Faktör Kişilik Envanteri ve Ok-Dini Tutum Ölçeği bulunmaktadır.

2.3.1. Kişisel Bilgi Formu

Kişisel bilgi formunda araştırmaya katılan öğrencilerin demografi özelliklerini belirlemek amacıyla cinsiyet, fakülte, sınıf, mezun olunan lise, dini eğitimin nereden alındığı, dini eğitim alma biçimi, aile gelir durumu ve sosyal çevre sorularına yer verilmiştir. Ayrıca bu bölümde çocukluk dönemi anne-baba tutumları ve anne-baba dini inanç ve tutumları soruları da bulunmaktadır. Anne-baba tutumları sırasıyla otoriter/baskıcı, koruyucu/müdahaleci, eşitlikçi/demokratik olmak üzere üç seçenek olarak verilmiştir. Anne baba dini inanç ve tutumları arasında ise katı/sert, ılımlı/orta yolcu, özgürlükçü/serbest seçenekleri bulunmaktadır.

2.3.2. Tanrı Algısı (TA) Ölçeği

Bu çalışmada Güler (2007b) tarafından geliştirilen öğrencilerin Tanrı algılarını ölçmek amacı ile kullanılan Tanrı Algısı Ölçeği kullanılmıştır. Ölçek maddeleri hazırlanırken Tanrı algısı olumlu ve olumsuz olarak ikiye ayrılmış, bu boyutları belirlemede de iki tip yönelim belirlenmiştir. Bunlar Tanrı'ya sevgi yönelimi ve korku yönelimidir. Korku yönelimli Tanrı algısında *Cezalandıran, Affetmeyen, Uzak, Korkutucu Tanrı* ile ilgili ifadeler; sevgi yönelimli Tanrı algısında ise *Affeden, Şefkatli, Çok Seven, Güvenilir Tanrı* ile ilgili ifadeler ölçek maddelerini meydana getirmiştir. Ölçekte katılımcıların Tanrı hakkındaki duygu ve düşüncelerini belirlemek amacı ile 22 soruya yer verilmiştir. Ölçeğin yönergesinde katılımcılardan kendilerine en uygun olan, (1) Bana Hiç Uygun Değil, (2) Bana Uygun Değil, (3) Bana Biraz Uygun, (4) Bana Oldukça Uygun, (5) Bana Tamamen uygun ifadelerinden birinin işaretlenmesi istenmiştir. Sevgi ifadeleri düz puanlanırken (1, 4, 5, 6, 9, 11, 12, 13, 17, 19, 20 ve 22), korku ifadeleri ters yönde (2, 3, 7, 8, 10, 14, 15, 16, 18, 21) puanlanmıştır. Ölçekten alınan yüksek puanlar bireyin olumlu (sevgi yönelimli) Tanrı algısına; düşük puanlar ise olumsuz (cezalandıran, korku yönelimli) bir Tanrı algısına sahip olduğunu göstermektedir. 535 yetişkin örneklem

üzerinde yapılan güvenirlik analizinde ölçeğin Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı .83 bulunmuştur (Güler, 2007b).

Ölçek olumlu Tanrı algısı ve olumsuz Tanrı algısı olarak iki boyut halinde de ele alınabilmektedir. Olumlu Tanrı algısı ve olumsuz Tanrı Algısına ilişkin toplam puanları da görebilmek adına çalışmaya bu iki boyuttan alınan puanlar da ayrıca eklenmiştir. Ölçeğin alt boyutları Seven Tanrı, Tanrı'ya Yönelik Olumlu Duygular, Umursamaz Tanrı, Cezalandıran Tanrı, Tanrı'ya Yönelik Olumsuz Duygular şeklinde isimlendirilmiştir. Ölçeğin her alt boyutundan alınan yüksek puan bireyin ilgili boyutun özelliğine sahip olduğunu göstermektedir. bu çalışma için ölçeğin Cronbach's Alpha değerleri Olumlu Tanrı Algısı için .944, Olumsuz Tanrı Algısı için .670 olarak bulunmuştur. Ölçeğin alt faktörlerinin Cronbach's Alpha değerleri seven Tanrı için .919, Tanrı'ya yönelik olumlu duygular için .864, umursamaz Tanrı için .577, cezalandıran Tanrı için .485, Tanrı'ya yönelik olumsuz duygular için .477 bulunmuştur.

Tablo 11: Tanrı Algısı (TA) Ölçeği Cronbach's Alpha Değeri

Tanrı Algısı	Cronbach's Alpha	Madde Sayısı	Maddeler
Olumlu Tanrı Algısı	.944	12	1,4,5,6,9,11,12,13,17,19,20,22
Seven Tanrı	.919	8	1,5,6,12,13,17,20,22
Tanrı'ya Yönelik Olumlu Duygular	.864	4	4,9,11,19
Olumsuz Tanrı Algısı	.670	10	2,3,7,8,10,14,15,16,18,21
Umursamaz Tanrı	.577	4	3,10,16,21
Cezalandıran Tanrı	.485	3	8,15,18
Tanrı'ya Yönelik Olumsuz Duygular	.477	3	2,7,14

2.3.3. Beş Faktör Kişilik Envanteri (NEO-FFI)

Bireylerin kişilik özelliklerini ölçmek amacıyla Costa ve McCrea tarafından geliştirilen ve Gülgöz (2002) tarafından Türkçe'ye uyarlanan Beş Faktör Kişilik Envanterinin kısa versiyonu (NEO- FFI) kullanılmıştır. Beş Faktör Kişilik Envanteri 5'li likert tipindedir ve 60 maddeden oluşmaktadır. Ölçekte ters kodlanan maddeler; 1, 3, 8, 9, 12, 14, 15, 16, 18, 23, 24, 27, 29, 30, 31, 33, 38, 39, 42, 44, 45, 46, 48, 54, 55, 57, 59 dur. Ölçülmek istenen kişilik özellikleri Nevrotiklik, Uyumluluk, Açıklık, Dışa dönüklük ve

Sorumluluktur. Bu çalışma için ölçeğin Cronbach's alfadeğerleri Nevrotiklik için .691; Uyumluluk için .783; Açıklık için .561; Dışa dönüklük için .647; Sorumluluk için .651 bulunmuştur.

Nevrotiklik boyutu duygusal dengesizlik olarak da adlandırılmaktadır ve temelinde anksiyete, depresyon, kızgınlık gibi olumsuz duygular bulunmaktadır (Somer, Korkmaz, & Tatar, 2002, s. 24). Bireyin duygusal dengesini ya da dengesizliğini ifade etmektedir. Aşırı endişeli, telaşlı, kaygılı kişiler bu boyuttan yüksek puan almakta soğukkanlı, sakin kişiler ise düşük puan almaktadır (Sayar & Dinç, 2018, s. 107).

Dışa dönüklük boyutundan yüksek alan kişiler yaşam enerjisi yüksek ve girişkendir. Dışa dönüklük boyutu kişiler arası ilişkiler ve sosyal olma ile ilgilidir (Somer ve diğ., 2002, s.23). Bu kişiler pozitif, sıcakkanlı ve enerjiktir. Bu boyuttan düşük puan alan kişiler ise dışa dönük özelliklerin tam tersi özelliklere sahip olan içe dönük kişilerdir. Dışa dönüklük ilk olarak Jung tarafından kullanılmıştır. Jung bireyleri içe dönük, ilgi odağı olmayı sevmeyen ya da dışa dönük, sosyal kişiler olarak ayırmıştır (Sayar & Dinç, 2018, s. 107).

Açıklık boyutu, deneyime açıklık anlamındadır. Güçlü hayal gücü, farklı görüşlere açıklık ve çok yönlü düşünebilme özellikleri bu boyutu oluşturmaktadır. Açıklık boyutundan yüksek puan alan bireyler gelenekten bağımsız düşünce gücüne sahip olmaktadır. Düşük puan alan bireyler ise geleneksel ve yeni düşüncelere kapalı olmaktadır (Burger, 2016, s. 254).

Uyumluluk boyutu, bireyin duygusal özelliklerini anlatmaktadır. Uyumluluk boyutundan yüksek puan alan bireyler rahat, cana yakın arkadaş canlısıdır. Bu boyuttan düşük puan bireyler, huysuz ve geçimsizdir (Sayar & Dinç, 2018, s. 107). Uyumluluk boyutu, bireyin diğer bireyler ile olan ilişkilerinde önemli bir faktördür. Bireyin kendilik algısı ve sosyal tutumlar geliştirmesinde etkili olmaktadır (Somer ve diğ., 2002, s.23).

Sorumluluk boyutu ise kontrollü ve disiplinli olmayı göstermektedir. Sorumluluğu belirleyen özellikleri içinde barındırır. Bu boyuttan yüksek puan alan bireyler düzenli, planlı ve karardır. Düşük puan alan bireyler ise dikkatsiz ve güvenilmez kişiler olmaktadır (Burger, 2016, s. 255).

Tablo 12: Beş Faktör Kişilik Envanteri Cronbach's Alpha Değeri

Beş Faktör Kişilik Envanteri	Cronbach's Alpha	Madde Sayısı	Maddeler
Nevrotiklik	.691	12	1,6,11,16,21,26,31,36,41,46,51,56
Dışa Dönüklük	.647	12	2,7,12,17,22,27,32,37,42,47,52,57
Açıklık	.561	12	3,8,13,18,23,28,33,38,43,48,53,58
Uyumluluk	.783	12	4,9,14,19,24,29,34,39,44,49,54,59
Sorumluluk	.651	12	5,10,15,20,25,30,35,40,45,50,55,60

2.3.4. Ok-Dini Tutum Ölçeği

Çalışmada katılımcıların dindarlık düzeyini ölçmek için Ok (2011) tarafından geliştirilen dini tutum ölçeği kullanılmıştır. Kişinin dine dair bilgi ve inançları, dinin emir ve yasaklarına karşı ilgisi, inandığı dinin gereklerini yerine getirmesi, inandıklarını savunması, dini aktivitelere verdiği önem, davranışlarının dinle örtüşme durumu ve dini, onun dini tutumunu oluşturur (Kaya, 1998).

Ok-Dini tutum ölçeği, İslami bir kültürde dindarlığı ölçmek için, sosyal psikolojinin temel konularından olan tutum kuramına bağlı olarak geliştirilmiştir. Ölçek 4 alt boyuttan oluşmaktadır. Bunlar, bilişsel boyut, davranışsal boyut, duygusal boyut ve ilişkisel boyuttur. Bilişsel boyutla kişinin dinle ilgili genel görüşünün nasıl olduğu, davranışsal boyutla kişinin davranışlarının dini değerler tarafından ne düzeyde yönlendirildiği ve duygusal boyutla kişinin dinin duyguya hitap eden yönü tarafından ne düzeyde etkilendiği ölçülmeye çalışılmıştır(Ok, 2011, s. 535). Ölçek 8 maddeden oluşmaktadır ve 5'li likert tipi ölçektir. Ölçekte düz kodlanan maddeler 1, 2, 3, 4, 7, 8 dir; ters kodlanan maddeler 5 ve 6 dir. Ölçeğin yüksek iç tutarlılığa sahip olduğu görülmüştür (.81 ve .91) Ölçekte katılımcıların işaretlemesi istenen ifadeler, (1) Tamamen Katılıyorum, (2) Çoğuna Katılıyorum, (3) Biraz Katılıyorum, (4) Bir Kısımına Katılıyorum, (5) Tamamen Katılmıyorum şeklindedir. Ölçekten alınan puan yükseldikçe dini tutum düzeyi de yükselmektedir. Yüksek puan bireylerin yüksek dini tutum düzeyini, düşük puan ise düşük dini tutum düzeyini ifade etmektedir. Bu çalışma için ölçeğin Cronbach's alfa değerleri dini tutum toplamı için .918; dini davranış için .896; dini duygu için .818, dini biliş için .863; Tanrı'yla ilişki boyutu için .904 bulunmuştur.

Tablo 13:Ok- Dini Tutum Ölçeği Cronbach's Alpha Değeri

Ok-Dini Tutum	Cronbach's Alpha	Madde Sayısı	Maddeler
Dini Davranış	.896	2	7, 8
Dini Duygu	.818	2	1, 2
Dini Biliş	.863	2	5, 6
Tanrıyla İlişki	.904	2	3, 4
Dini Tutum Toplam	.918	8	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8

2.4. Veri Toplama Süreci ve Analizi

Veriler 2019-2020 öğretim yılı bahar döneminde Sakarya Üniversitesi ve Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat, Mühendislik, İ.İ.B.F., İşletme, İlahiyat Fakültesi öğrencilerinden anket uygulaması yolu ile toplanmıştır. Araştırma için hazırlanan anket formları gerekli etik izin alındıktan sonra Şubat 2020 tarihinde ders saati içerisinde ve sınıf ortamında uygulanmıştır. Araştırma ve anket hakkında bilgi verildikten sonra gönüllü olan katılımcılar ile anket uygulaması gerçekleştirilmiştir. Anket uygulaması yaklaşık 20-25 dakika sürede tamamlanmıştır. Araştırmaya katılan öğrencilerden 455 anket formu toplanmıştır, formlardan bir kısmı değerlendirmeye alınabilecek nitelikte olmadığı için araştırma 400 öğrenciden elde edilen veriler ile yürütülmüştür.

Araştırmanın amaçlarına uygun olarak toplanan verilere uygulanan istatistiksel analizler SPSS 21 (Statistical Package for Social Sciences) programı ile yürütülmüştür. İstatistiksel analizlere geçilmeden önce katılımcıların ölçeklerden aldıkları puanlar normal dağılım gösterip göstermediklerinin belirlenmesi amacıyla normal dağılım testi yapılmıştır. Ölçeklerden alınan puanların Kolmogorv-Smirnov Normallik Testi sonucunda normal dağılım sergilemediği tespit edilmiştir. Normal dağılımın sağlanması için Kolmogorv-Smirnov normallik testinde p anlamlılık değerinin 0.05'ten büyük olması beklenir. Ayrıca Çarpıklık-Basıklık değerleri bakımından da normallik varsayımını karşılamadığı bulunmuştur. Normallik varsayımının karşılanması için Skewness ve Kurtosis değerlerinin +1.5 ve -1.5 aralığında kalması beklenir. Ölçeklerin normallik varsayımını karşılamadığı görüldüğü için bu çalışmada, gruplararası karşılaştırmalarda Mann Whitney U testi ve Kruskal Wallis Testi, korelasyon analizlerinde ise Spearman korelasyon analizi uygulanmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: BULGULAR VE YORUMLAR

Bu bölümde araştırmanın amaçlarına uygun olarak toplanan verilerin analizlerine yer verilecektir. Üniversite öğrencilerinin Tanrı Algısı (TA) Ölçeği, Beş Faktör Kişilik Envanteri ve Ok- Dini Tutum Ölçeğinden aldıkları puanlar ile genel bir profil çizilecek, daha sonra demografik özellikler ile ölçeklerden alınan puanların karşılaştırıldığı Kruskal Wallis ve Mann Whitney U testi bulgularına ve ölçekler arasındaki ilişkileri belirlemek amacıyla yapılan Spearman korelasyon analizi bulgularına yer verilecektir.

3.1. Genel Profile İlişkin Bulgular

Üniversite öğrencilerinin Tanrı algısı, kişilik özellikleri ve dini tutuma ilişkin ölçeklerden aldıkları puanlara ait bulgulara bu bölümde yer verilecektir.

3.1.1. Tanrı Algısı

Tablo 14:Katılımcıların Tanrı Algısı (TA) Ölçeğinden Aldıkları Ortalama Puanlar

	N	ORT	SS	Min-Maks	Skewns	Kurto-sis	Kolmogorov-Smirnov Stat/p	
Olumlu Tanrı Algısı	400	49.39	11.763	12-60	-1.605	2.006	.183	.000
Seven Tanrı	400	33.14	7.914	8-40	-1.586	1.957	.193	.000
Tanrı'ya Yönelik Olumlu Duygular	400	16.25	4.234	4-20	-1.333	1.125	.188	.000
Olumsuz Tanrı Algısı	400	20.01	6.304	10-42	.870	.663	.106	.000
Umursamaz Tanrı	400	6.93	3.229	4-20	1.195	1.357	.188	.000
Cezalandıran Tanrı	400	5.91	2.589	3-15	.918	.331	.164	.000
Tanrı'ya Yönelik Olumsuz Duygular	400	7.17	2.792	3-14	.226	-.871	.104	.000

Tanrı Algısı Ölçeği (TA)

Katılımcıların olumlu ve olumsuz Tanrı algılarını belirlemek amacıyla uygulanan ölçekte seven Tanrı, Tanrı'ya yönelik olumlu duygular, umursamaz Tanrı, cezalandıran Tanrı ve Tanrı'ya yönelik olumsuz duygular alt boyutları bulunmaktadır. Ölçekten

alınan ortalama puanların bulunduğu Tablo 14'deki olumlu Tanrı Algısı toplam puanının ortalaması 49.39, olumsuz Tanrı algısı toplam puanının ortalaması 20.01 olarak bulunmuştur. Tanrı algısının alt boyutları incelendiğinde seven Tanrı alt boyutunun ortalaması 33.14, Tanrı'ya yönelik olumlu duygular alt boyutunun ortalaması 16.25, umursamaz Tanrı alt boyutunun ortalaması 6.93, cezalandıran Tanrı alt boyutunun ortalaması 5.91, Tanrı'ya yönelik olumsuz duygular alt boyutunun ortalaması ise 7.17 olarak hesaplanmıştır. Bu sonuçlara göre öğrencilerin Tanrı algısının olumlu yönde olduğu Tanrı'yı affeden, şefkatli, çok seven, güvenilir olarak algıladıkları belirlenmiştir. Yapılan çeşitli çalışmalar ile bu çalışmadan elde ettiğimiz sonuçlar paralellik göstermektedir (Bacanlı, 1995; Yapıcı, 2004; Mehmedoğlu, 2011).

3.1.2. Kişilik Özellikleri

Tablo 15: Katılımcıların Beş Faktör Kişilik Envanterinden Aldıkları Ortalama Puanlar

	N	ORT	SS	Min-Maks	Skewness	Kurtosis	Kolmogorov-Smirnov Stat/p	
Nevrotiklik	400	36.67	7,095	17-60	.186	1.119	.067	.000
Dışa Dönüklük	400	39.74	6,426	19-56	-.354	1.344	.066	.000
Açıklık	400	38.86	6,298	23-58	-.079	2.053	.089	.000
Sorumluluk	400	43.67	7,196	23-60	-.334	1.184	.084	.000
Uyumluluk	400	42.21	6,333	22-58	.259	1.440	.084	.000

Beş Faktör Kişilik Envanteri (NEO -FFI)

Beş Faktör Kişilik Envanteri katılımcıların nevrotiklik, dışa dönüklük, açıklık, sorumluluk ve uyumluluk düzeylerini ölçmeyi hedeflemektedir ve bu özellikler ölçeğin boyutlarını oluşturur. Tablo 15'de görüldüğü gibi Beş Faktör Kişilik Envanterinin nevrotiklik boyutu ortalaması 36.67, açıklık boyutu ortalaması 38.86, dışa dönüklük boyutu ortalaması 39.74, uyumluluk boyutu ortalaması 42.21, sorumluluk boyutu ortalaması ise 43.67 olarak hesaplanmıştır. Nevrotiklik boyutundan alınan puanın diğer boyutlara göre en düşük düzeyde olduğu sorumluluk boyutundan alınan puanın ise en yüksek düzeyde olduğu görülmektedir.

Üniversite öğrencileri üzerinde yapılan benzer bir çalışmada öğrencilerin en yüksek ortalamayla sahip oldukları kişilik özelliği uyumluluk, en düşük ortalamayla sahip oldukları özellik ise nevrotiklik olarak belirlenmiştir (Pay, 2020, s. 33). Yine üniversite öğrencileri ile yapılan bir çalışmada, bu çalışma ile benzer sonuçlar elde edilmiş

sorumluluk ve açıklık özelliklerinin ortalama puanlarının en yüksek düzeyde olduğu, nevrotiklik kişilik özelliğinin ise en düşük düzeyde olduğuna ulaşılmıştır (Çetin & diğ., 2015, s.86).

3.1.3. Dini Tutum

Tablo 16: Katılımcıların Ok-Dini Tutum Ölçeğinden Aldıkları Ortalama Puanlar

	N	ORT	SS	Min-Maks	Skewness	Kurtosis	Kolmogorov-Smirnov Stat/p	
Dini Tutum Toplam	400	31.20	7.674	8-40	-1.236	1.042	.157	.000
Dini Duygu	400	6.70	2.504	2-10	-.403	-.872	.129	.000
Dini Biliş	400	9.21	1.778	2-10	-2.574	6.100	.423	.000
Dini Davranış	400	7.01	2.394	2-10	-.575	-.654	.171	.000
Tanrıyla İlişki	400	8.29	2.312	2-10	-1.429	1.087	.241	.000

Ok-Dini Tutum Ölçeği

Katılımcıların dini tutumlarını ölçmek amacıyla kullanılan ölçek dini duygu, dini biliş, dini davranış ve Tanrıyla ilişki alt boyutlarından oluşmaktadır. Tablo 16’da görüldüğü gibi Dini Tutum Ölçeği toplam puanı ortalaması 31.20 olarak ölçülmüştür. Dini tutum alt ölçeklerinden dini biliş boyutu ortalaması 9.21, Tanrıyla ilişki boyutu ortalaması 8.29, dini davranış boyutu ortalaması 7.01, dini duygu boyutu ortalaması 6.70 olarak hesaplanmıştır. Tablodaki dini tutum ortalama puanına (31.20) göre öğrencilerin dine yönelik olumlu tutumlarının yüksek olduğu söylenebilir.

3.2. Tanrı Algısı, Kişilik Özellikleri, Dini Tutum ve Demografik Değişkenler

Bu başlık altında katılımcıların Tanrı algısı, kişilik özellikleri ve dini tutumlarının cinsiyet, fakülte, din eğitimi alınan yer, çocukluk dönemi ebeveyn tutumları, ebeveyn dini inanç ve tutumları ile karşılaştırılmasından elde edilen bulgulara yer verilecektir. Yapılan analizler sonucu diğer değişkenlerin (sınıf, mezun olunan lise, din eğitimi alma biçimi, aile gelir durumu, sosyal çevre) kişilik özellikleri, Tanrı algısı ve dini tutum üzerinde anlamlı farklılığa sebep olmadığı bulgulanmıştır ve bu sebeple tablolarına yer verilmemiştir.

3.2.1. Demografik Değişkenler ve Tanrı Algısı ile İlgili Bulgular

Cinsiyet faktörünün Tanrı algısına etkisini belirlemek amacıyla katılımcıların cinsiyetlerine göre Tanrı Algısı ölçeğinden aldıkları ortalama puanların karşılaştırmasında Mann Whitney U testi uygulanarak analiz yapılmıştır.

Tablo 17: Katılımcıların Cinsiyetlerine Göre Tanrı Algısı Ölçeğinden Aldıkları Ortalama Puanlar

	Cinsiyet	N	ORT	SS	Z	p
Olumlu Tanrı Algısı	Kadın	204	50.72	10.630	-2.161	.031*
	Erkek	196	47.99	12.716		
Seven Tanrı	Kadın	204	33.95	7.141	-1.713	.087
	Erkek	196	32.30	8.582		
Tanrı'ya Yönelik Olumlu Duygular	Kadın	204	16.77	3.844	-2.222	.026*
	Erkek	196	15.70	4.550		
Olumsuz Tanrı Algısı	Kadın	204	19.25	5.789	-2.139	.032*
	Erkek	196	20.79	6.724		
Umursamaz Tanrı	Kadın	204	6.73	3.027	-.947	.344
	Erkek	196	7.14	3.421		
Cezalandıran Tanrı	Kadın	204	5.39	2.277	-3.795	.000*
	Erkek	196	6.44	2.785		
Tanrı'ya Yönelik Olumsuz Duygular	Kadın	204	7.14	2.676	-.109	.913
	Erkek	196	7.20	2.914		

*p<.05

Tablo 17’de verilen bulgulara göre kadınların olumlu Tanrı algısı (ort=50.72) erkeklerin olumlu Tanrı algısından (ort=47.99) anlamlı şekilde yüksektir (p<.05). Tanrı’ya yönelik olumlu duygular boyutunda yine kadın öğrencilerinin puanının (ort=16.77) erkeklerin ortalama puanından (ort=15.70) yüksek olduğu görülmektedir (p<.05). Öğrencilerin olumsuz Tanrı algısından aldıkları ortalama puanlara bakıldığında erkek öğrencilerin olumsuz Tanrı algısının (ort=20.79) kadınlara göre (ort=19.25) anlamlı şekilde yüksek olduğu görülmektedir (p<.05). Yine cezalandıran Tanrı boyutunda erkek öğrencilerin ortalama puanının (ort=6.44) kadınların ortalama puanından (ort=5.39) anlamlı şekilde yüksek olduğu tespit edilmiştir (p<.05). Cinsiyet faktörünün seven Tanrı, umursamaz Tanrı ve Tanrı’ya yönelik olumsuz duygular boyutları arasında anlamlı farklılık oluşturmadığı tespit edilmiştir (p>.05).

Bu bulgulara göre cinsiyet faktörü Tanrı algısında farklılık oluşturmaktadır. Kadın öğrencilerin olumlu Tanrı algısı ortalamaları erkeklere oranla daha yüksektir (p<.05).

Erkek öğrencilerin ise olumsuz Tanrı algısı ortalamaları kadınlara göre daha yüksek bulunmuştur ($p<.05$). Buna göre kadınlar erkeklere oranla Tanrı'yı daha çok affeden, güvenilir, şefkatli olarak algılarken, erkekler kadınlara oranla Tanrı'yı daha çok affetmeyen, cezalandıran, korkutucu olarak algılamaktadır. Kadınların Tanrı'yı daha çok merhametli, seven, koruyan gibi sıfatlarla tasavvur etmelerinin nedeni kadınların merhamet, koruma gibi duygusal yönlerinin daha fazla olması şeklinde değerlendirilmektedir (Aydın Ö. G., 2011). Literatürde cinsiyet faktörünün Tanrı algısı üzerinde etkili olduğuna dair çalışmalar bulunmaktadır. Yapılan çalışmalara bakıldığında çalışmamızdaki bulgularla paralel bir şekilde kadınların seven-olumlu Tanrı tasavvurunun daha yüksek olduğu görülmektedir (McElroy, 1999; Mehmedoğlu, 2011; Seyhan, 2014; Yıldız & Ünal, 2017).

Tablo 18: Katılımcıların Fakültelerine Göre Tanrı Algısı Ölçeğinden Aldıkları Ortalama Puanların Karşılaştırılması

		N	ORT	SS	χ^2	p	Z	
Olumlu Tanrı Algısı	Mühendislik	100	47.21	13.127	5.514	.238		
	İlahiyat	100	53.10	5.854				
	İ.İ.B.F.	71	49.38	11.851				
	Fen-Ed.	100	47.39	14.641				
	İşletme	29	50.97	7.033				
Seven Tanrı	Mühendislik	100	31.71	8.644	8.165	.086		
	İlahiyat	100	35.81	3.930				
	İ.İ.B.F.	71	33.03	8.281				
	Fen- Ed.	100	31.75	9.773				
	İşletme	29	33.90	4.923				
Tanrı'ya Yönelik Olumlu Duygular	Mühendislik	100	15.50	4.869	3.483	.481		
	İlahiyat	100	17.29	2.552				
	İ.İ.B.F.	71	16.35	4.000				
	Fen-Ed.	100	15.64	5.114				
	İşletme	29	17.07	2.865				
Olumsuz Tanrı Algısı	Mühendislik	100	20.18	6.900	4.288	.368		
	İlahiyat	100	18.76	4.628				
	İ.İ.B.F.	71	20.39	6.923				
	Fen-Ed.	100	21.05	6.932				
	İşletme	29	19.14	4.665				
Umursamaz Tanrı	Mühendislik	100	7.19	3.578	16.135	.003*	İlahiyat<Müh z=-2.728; p=.006 İlahiyat<İİBF z=-2.314; p=.021 İlahiyat<FeEd z=-3.840; p=.000 İlahiyat<İşl z=-2.569; p=.010	
	İlahiyat	100	5.79	2.138				
	İ.İ.B.F.	71	7.18	3.498				
	Fen- Ed.	100	7.61	3.510				
	İşletme	29	7.00	2.507				
Cezalandıran Tanrı	Mühendislik	100	6.13	2.838	1.335	.855		
	İlahiyat	100	5.61	2.049				
	İ.İ.B.F.	71	5.93	2.800				
	Fen- Ed.	100	6.07	2.709				
	İşletme	29	5.52	2.429				
Tanrı'ya Yönelik Olumsuz Duygular	Mühendislik	100	6.86	2.708	3.314	.507		
	İlahiyat	100	7.36	2.743				
	İ.İ.B.F.	71	7.28	2.914				
	Fen- Ed.	100	7.37	2.967				
	İşletme	29	6.62	2.290				

Öğrencilerinin fakülteye göre Tanrı Algısı Ölçeğinden aldıkları ortalama puanlar, standart sapmalar ve bağımsız örneklem Mann Whitney U testi bulguları verilmiştir. Öğrencilerinin fakültelerine göre umursamaz Tanrı boyutundan alınan ortalama puanlarında anlamlı fark olduğu tespit edilmiştir [$\chi^2_{(4)}=16.135$; $p=.003$]. Farklılığın hangi fakültelerde olduğunu belirlemek amacıyla yapılan MannWhitney U testi sonucuna göre, İlahiyat Fakültesinde öğrenim gören öğrencilerin umursamaz Tanrı boyutu ortalama puanının (ort=5.79) Mühendislik Fakültesi öğrencilerinin (ort=7.19) [$z=-2.728$; $p=.006$], İ.İ.B.F. öğrencilerinin (ort=7.18) [$z=-2.314$; $p=.021$], Fen-Edebiyat Fakültesi öğrencilerinin (ort=7.61) [$z=-3.840$; $p=.000$] ve İşletme Fakültesi öğrencilerinin ortalama puanlarından (ort=7.00) [$z=-2.569$; $p=.010$] anlamlı şekilde düşük olduğu bulgulanmıştır ($p<.05$).

Fakülte değişkeninin Tanrı algısı üzerindeki etkisi incelendiğinde İlahiyat Fakültesinde öğrenim gören öğrencilerin diğer fakültelerde öğrenim gören öğrencilere göre umursamaz Tanrı boyutundan aldıkları puanın daha düşük düzeyde olduğu ortaya çıkmıştır. Bu sonuca göre İlahiyat Fakültesi öğrencileri Tanrı'yı daha müdahil, daha yakın, her an hazır ve nazır olarak tasavvur etmektedir. Bu durum İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin din eğitimi almaları ve dini bilgi düzeylerinin diğer fakültelere göre yüksek olmasından kaynaklı olabilir (Erdoğan, 2014, s. 146). İnanılan din hakkında edinilen bilgiler Tanrı algısının oluşmasını sağlamaktadır. İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin sahip olduğu doğru ve yüksek düzeydeki din bilgisinin Tanrı'yı daha olumlu algılamalarına ve tasavvur etmelerine neden olduğu düşünülebilir. Yapılan bir çalışmada İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin Tanrı algılarının olumlu yönde olduğu tespit edilmiştir. Bu sonucun yoğun din öğretimi ve günlük yaşantılarındaki etkinliklerin dini içerikli olması nedeni ile olabileceği ileri sürülmüştür (Arıcı & Tokur, 2017, s. 45). Öğrencilerin sınıf, mezun olunan lise, aile geliri ve sosyal çevreye göre Tanrı Algısı Ölçeğinden aldıkları puanlar arasında anlamlı farklılık bulunmamıştır ($p>.05$).

Üniversite öğrencilerinin ailelerinden din eğitimi alıp almamalarına göre Tanrı Algısı Ölçeğinden aldıkları ortalama puanlar, standart sapmalar ve bağımsız örneklem Mann Whitney U testi bulguları tablo 19'da verilmiştir.

Tablo 19:Katılımcıların Ailelerinden Din Eğitimi Alıp Almamalarına Göre Tanrı Algısı Ölçeğinden Aldıkları Ortalama Puanlar

Aileden Din Eğitimi		N	ORT	SS	z	p
Olumlu Tanrı Algısı	Hayır	113	47.17	13.489	-1.888	.059
	Evet	287	50.26	10.913		
Seven Tanrı	Hayır	113	31.84	9.004	-1.522	.128
	Evet	287	33.65	7.396		
Tanrı'ya Yönelik Olumlu Duygular	Hayır	113	15.33	4.830	-2.245	.025*
	Evet	287	16.61	3.925		
Olumlu Tanrı Algısı	Hayır	113	20.57	6.853	-.805	.421
	Evet	287	19.78	6.072		
Umursamaz Tanrı	Hayır	113	7.42	3.595	-1.623	.105
	Evet	287	6.74	3.058		
Cezalandıran Tanrı	Hayır	113	5.92	2.629	-.017	.987
	Evet	287	5.90	2.578		
Tanrı'ya Yönelik Olumsuz Duygular	Hayır	113	7.22	2.843	-.246	.805
	Evet	287	7.15	2.776		

*p<.05

Tanrı algısını etkileyen bir başka değişken dini eğitimin alındığı yerdir. Ailelerinden dini eğitim alanların Tanrı'ya yönelik olumlu duygular boyutu ortalaması (ort=16.61) almayanların ortalamasından (ort=15.33) anlamlı şekilde yüksek bulunmuştur ($z=-2.245$; $p=.025$). Diğer boyutlar arasında ise anlamlı fark bulunmamıştır($p<.05$).

Çocukluk döneminde din eğitiminin alındığı en önemli kurum ailedir. Aile din eğitimi verirken, çocuğu ile Allah arasında sevgi bağı kurmalı ve ona Allah'ı olumlu sıfatlarla tanıtmalıdır (Dodurgalı, 1996, s. 219). Çünkü aileden alınan din eğitimi bireyin dini kişiliğinin oluşmasında önemli ölçüde etkilidir. Çalışmamızda ailelerinden din eğitimi alanların Tanrı'ya yönelik olumlu duygular içinde olma düzeyi yüksek bulunmuştur. Katılımcıların ailelerinden din ve Tanrı hakkında olumlu yönde eğitim almış olmaları, Tanrı'ya yönelik olumlu duygular içersinde olmalarını desteklemiş olabilir.

Üniversite öğrencilerinin camide din eğitimi alıp almamalarına göre Tanrı Algısı Ölçeğinden aldıkları ortalama puanlar, standart sapmalar ve bağımsız örneklem Mann Whitney U testi bulguları tablo 20'de verilmiştir.

Tablo 20:Katılımcıların Camide Din Eğitimi Alıp Almamalarına Göre Tanrı Algısı Ölçeğinden Aldıkları Ortalama Puanlar

Camide Din Eğitimi		N	ORT	SS	z	p
Olumlu Tanrı Algısı	Hayır	162	48.19	13.180	-.867	.386
	Evet	238	50.20	10.645		
Seven Tanrı	Hayır	162	32.36	8.858	-.797	.425
	Evet	238	33.66	7.173		
Tanrı'ya Yönelik Olumlu Duygular	Hayır	162	15.82	4.625	-1.221	.222
	Evet	238	16.54	3.929		
Olumsuz Tanrı Algısı	Hayır	162	20.63	6.395	-1.626	.104
	Evet	238	19.58	6.218		
Umursamaz Tanrı	Hayır	162	7.41	3.447	-2.398	.016*
	Evet	238	6.60	3.035		
Cezalandıran Tanrı	Hayır	162	6.04	2.636	-.878	.380
	Evet	238	5.81	2.558		
Tanrı'ya Yönelik Olumsuz Duygular	Hayır	162	7.17	2.679	-.237	.813
	Evet	238	7.17	2.872		

*p<.05

Aileden sonra kişi içerisinde bulunduğu sosyal kurumlar ile dini bilgiler kazanır. Bu nedenle öğrencilerin camide, imam-hatip lisesinde ve zorunlu din derslerinde aldıkları din eğitimin Tanrı algısı üzerindeki etkisi incelenmiştir. Camide dini eğitim almayanların umursamaz Tanrı boyutu ortalaması (ort=7.41) alanlara göre (ort=6.60) anlamlı şekilde yüksek bulunmuştur (z=-2.398; p=.016). Bu sonuca göre camide din eğitimi alan öğrencilerin Tanrı'yı kendilerine daha yakın ve müdahil olarak tasavvur ettikleri söylenebilir.

Tablo 21:Katılımcıların İmam-Hatip Lisesinde Din Eğitimi Alıp Almamalarına Göre Tanrı Algısı Ölçeğinden Aldıkları Ortalama Puanlar

İmam-Hatip Lisesinde Din Eğitimi		N	ORT	SS	z	p
Olumlu Tanrı Algısı	Hayır	292	48.13	12.930	-2.204	.028*
	Evet	108	52.79	6.734		
Seven Tanrı	Hayır	292	32.22	8.661	-2.843	.004*
	Evet	108	35.62	4.581		
Tanrı'ya Yönelik Olumlu Duygular	Hayır	292	15.91	4.618	-1.385	.166
	Evet	108	17.17	2.773		
Olumsuz Tanrı Algısı	Hayır	292	20.42	6.694	1.461	.144
	Evet	108	18.89	4.958		
Umursamaz Tanrı	Hayır	292	7.26	3.419	-3.227	.001*
	Evet	108	6.03	2.444		
Cezalandıran Tanrı	Hayır	292	6.03	2.700	-1.087	.277
	Evet	108	5.57	2.239		
Tanrı'ya Yönelik Olumsuz Duygular	Hayır	292	7.13	2.872	-.724	.469
	Evet	108	7.29	2.573		

*p<.05

Üniversite öğrencilerinin imam-hatip lisesinde din eğitimi alıp almamalarına göre Tanrı Algısı Ölçeğinden aldıkları ortalama puanlar, standart sapmalar ve bağımsız örneklem Mann Whitney U testi bulguları tablo 21’de verilmiştir.

Dini eğitiminin alındığı diğer bir kurum imam-hatip lisesidir. Tablo 21’ e bakıldığında dini eğitimlerini imam-hatip lisesinde alanların olumlu Tanrı algısı puanı (ort=52.79) dini eğitimlerini imam-hatip lisesinde almayanların puanına (ort=48.13) göre yüksek bulunmuştur. Yine dini eğitimlerini imam-hatip lisesinde alanların seven Tanrı boyutu puanının (ort=35.62) almayanlara göre (ort=32.22) anlamlı şekilde yüksek olduğu belirlenmiştir ($z=-2.843$; $p=.004$). Dini eğitimlerini imam-hatip lisesinde almayanların ise umursamaz Tanrı boyutu ortalama puanı (ort=7.26) alanların ortalama puanından (ort=6.03) anlamlı şekilde daha yüksektir ($z=-3.227$; $p=.001$).

Bu sonuçlara göre din eğitimlerini imam-hatip lisesinde alan öğrencilerin Tanrı’yı daha fazla affeden, çok seven, güvenilir ve daha müdahil olarak tasavvur ettikleri söylenebilir. Ortaöğretim düzeyinde yapılan bir çalışmada okul faktörünün dindarlığın oluşmasında etkili olduğu ve imam-hatip lisesi öğrencilerinin anlamlı derecede yüksek dindarlık puanına sahip olduğu belirlenmiştir (Çoşkun, 2020, s. 197).

Üniversite öğrencilerinin zorunlu din derslerinde eğitim alıp almamalarına göre Tanrı Algısı Ölçeğinden aldıkları ortalama puanlar, standart sapmalar ve bağımsız örneklem Mann Whitney U testi bulguları tablo 22’de verilmiştir.

Tablo 22: Katılımcıların Zorunlu Din Derslerinde Eğitim Alıp Almamalarına Göre Tanrı Algısı Ölçeğinden Aldıkları Ortalama Puanlar

Zorunlu Din Eğitimi		N	ORT	SS	z	p
Olumlu Tanrı Algısı	Hayır	220	51.15	9.878	-2.380	.017*
	Evet	180	47.23	13.439		
Seven Tanrı	Hayır	220	34.31	6.624	-2.326	.020*
	Evet	180	31.71	9.064		
Tanrı’ya Yönelik Olumlu Duygular	Hayır	220	16.84	3.738	-2.650	.008*
	Evet	180	15.53	4.681		
Olumsuz Tanrı Algısı	Hayır	220	19.66	6.344	-1.434	.151
	Evet	180	20.42	6.245		
Umursamaz Tanrı	Hayır	220	6.61	3.101	-2.530	.011*
	Evet	180	7.32	3.347		
Cezalandıran Tanrı	Hayır	220	5.92	2.575	-.200	.842
	Evet	180	5.89	2.613		
Tanrı’ya Yönelik Olumsuz Duygular	Hayır	220	7.13	2.794	-.248	.804
	Evet	180	7.22	2.797		

* $p<.05$

Tablo 22'ye göre zorunlu din dersi eğitimi almayanların olumlu Tanrı algısı ortalaması (ort=51.15) zorunlu olarak alanlara göre (ort=47.23) anlamlı şekilde yüksek bulunmuştur ($z=-2.380$; $p=.017$). Yine seven Tanrı boyutu bakımından zorunlu din dersi eğitimi almayanların ortalaması (ort=34.31) zorunlu alanların ortalamasından (ort=31.71) anlamlı şekilde yüksektir ($z=-2.326$; $p=.020$). Dini eğitimlerini zorunlu din dersi olarak almayanların Tanrı'ya yönelik olumlu duygular boyutu ortalamasına bakıldığında (ort=16.84) zorunlu alanların ortalamasından (ort=15.53) anlamlı şekilde yüksek olduğu görülmektedir ($z=-2.650$; $p=.008$). Umursamaz Tanrı boyutu bakımından din eğitimlerini zorunlu din dersi olarak alanların (ort=7.32) zorunlu almayanlara göre (ort=6.61) ortalama puanı anlamlı şekilde yüksek bulunmuştur ($z=-2.530$; $p=.011$).

Bu sonuçlar zorunlu din dersi eğitimi almayan öğrencilerin alanlara göre daha olumlu Tanrı algısına sahip olduklarını göstermektedir. Din eğitimi kişisel özgürlük göz önüne alınarak yapılmalı ve kişileri zorunda bırakacak her türlü eğilim bu sürecin dışında olmalıdır. Ters durumda korku ve beklentiler ile gelişen bir kişilik ve sağlıklı bir dini yaşantı oluşabilir (Okumuş, 2015, s. 220). Bu nedenle zorunlu olarak din dersi eğitimi almayan öğrencilerin olumlu Tanrı algısı ortalamalarının yüksek olduğu düşünülebilir. Dini bilgi öğrenme süreci olumlu ve açıklayıcı olursa kişilerin din ve Tanrı düşüncesi de olumlu yönde gelişir. Bu süreçte din eğitimi veren kişilerin tutumları da önemli olmaktadır. Çalışmamızda din eğitimi alınan yer ve Tanrı algısı arasındaki ilişki incelenmiş dini eğitimini ailede, imam hatip lisesinde alanların ve zorunlu din dersinde eğitim almayanların daha olumlu Tanrı algısına sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Çalışmamızda öğrencilerin din eğitimi alma biçimine göre Tanrı Algısı Ölçeğinden aldıkları puanlar arasında anlamlı farklılık bulunmamıştır ($p>.05$).

Üniversite öğrencilerinin annelerinin çocuklukta tutumlarına göre Tanrı Algısı Ölçeğinden aldıkları ortalama puanlar, standart sapmalar, Kruskal Wallis ve Mann Whitney U testi bulguları Tablo 23'de verilmiştir.

Tablo 23: Katılımcıların Annelerinin Çocuklukta Tutumlarına Göre Tanrı Algısı Ölçeğinden Aldıkları Ortalama Puanlar

	Anne Tutumu	N	ORT	SS	χ^2	p	z
Olumlu Tanrı Algısı	Otoriter-baskıcı	39	50.64	6.972	.312	.855	
	Koruyucu-müdahaleci	236	49.71	11.381			
	Eşitlikçi-demokratik	125	48.38	13.534			
Seven Tanrı	Otoriter-baskıcı	39	33.85	4.777	.565	.754	
	Koruyucu-müdahaleci	236	33.37	7.678			
	Eşitlikçi-demokratik	125	32.47	9.059			
Tanrı'ya Yönelik Olumlu Duygular	Otoriter-baskıcı	39	16.79	2.736	.039	.981	
	Koruyucu-müdahaleci	236	16.33	4.088			
	Eşitlikçi-demokratik	125	15.91	4.848			
Olumsuz Tanrı Algısı	Otoriter-baskıcı	39	22.46	6.727	6.403	.041*	OB>KMz=-2.504;p=.012 OB>EDz=-2.244;p=.025
	Koruyucu-müdahaleci	236	19.57	5.590			
	Eşitlikçi-demokratik	125	20.06	7.245			
Umursamaz Tanrı	Otoriter-baskıcı	39	7.59	3.633	2.360	.307	
	Koruyucu-müdahaleci	236	6.67	2.821			
	Eşitlikçi-demokratik	125	7.22	3.750			
Cezalandıran Tanrı	Otoriter-baskıcı	39	6.69	2.617	6.327	.042*	OB>KMz=-2.523;p=.012
	Koruyucu-müdahaleci	236	5.62	2.291			
	Eşitlikçi-demokratik	125	6.20	3.013			
Tanrı'ya Yönelik Olumsuz Duygular	Otoriter-baskıcı	39	8.18	2.955	10.117	.006*	OB>EDz=-2.891;p=.004 KM>EDz=-2.269;p=.023
	Koruyucu-müdahaleci	236	7.28	2.752			
	Eşitlikçi-demokratik	125	6.64	2.725			

*p<.05

Çalışmamızda çocukluk dönemi ebeveyn imajlarının Tanrı algısı üzerinde etkili olup olmadığı incelenmiştir. Bireylerin ebeveyn imajlarını yansıtan tutumlar genel olarak şöyle sınıflandırılır, eşitlikçi-demokratik, sevgi ve saygısını hiçbir koşul beklemeden gösteren anne baba tutumu, otoriter-baskıcı, baskı ve katı kuralların olduğu, sevginin koşullu gösterildiği anne baba tutumu, koruyucu-müdahaleci, kısıtlayıcı ve aşırı özenli anne baba tutumudur (Bilecik, 2017, s. 12-13). Tabloya baktığımızda anne imajı ile Tanrı algısı arasında ilişki olduğu belirlenmiştir. Öğrencilerinin çocukluk dönemi anne imajına göre olumsuz Tanrı algısı ortalamaları arasında anlamlı fark bulunmuştur [$\chi^2_{(2)}=6.403$; p=.041]. Farkın kaynağının tespit edilmesi amacıyla yapılan Mann Whitney U testi analiz sonucunda, annelerini otoriter-baskıcı bulanların olumsuz Tanrı algısı ortalaması (ort=22.46) annelerini koruyucu-müdahaleci bulanların ortalamasından (ort=19.57) ve annelerini eşitlikçi-demokratik bulanların ortalamasından (ort=20.06) anlamlı şekilde yüksektir (z=-2.504; p=.012; z=-2.244; p=.025). Cezalandıran Tanrı boyutuna bakıldığında annelerini otoriter-baskıcı bulan öğrencilerin ortalaması (ort=6.69) annelerini koruyucu-müdahaleci bulanların ortalamasından (ort=5.62)

anlamalı şekilde yüksektir ($z=-2.523$; $p=.012$). Tanrı'ya yönelik olumsuz duygular boyutu bakımından annelerini otoriter-baskıcı ($ort=8.18$) ve koruyucu-müdahaleci ($ort=7.28$) bulanların Tanrı'ya yönelik olumsuz duygu ortalaması annelerini eşitlikçi-demokratik ($ort=6.64$) bulanların ortalamasından anlamalı şekilde yüksektir ($z=-2.891$; $p=.004$; $z=-2.269$; $p=.023$).

Çalışmamızda anne imajına göre katılımcıların Tanrı algısında anlamalı farklılıklar bulunmuştur. Çocuklukta annelerini otoriter-baskıcı bulan öğrencilerin olumsuz Tanrı algısı, koruyucu-müdahaleci ve eşitlikçi-demokratik bulanlara göre daha yüksektir. Bu sonuç otoriter ve baskıcı anne tutumu ile olumsuz Tanrı algısı arasında ilişki olduğunu gösterir. Annelerini otoriter-baskıcı bulan öğrencilerin Tanrı'yı affedici olmayan, cezalandıran, uzak, korkutucu olarak tasavvur ettikleri söylenebilir.

Din psikologlarının çoğu Tanrı algısının anne, baba ve diğer bağlanma figürlerini kapsadığını düşünmektedir. Tercih edilen anne veya baba güç kaynağı ise Tanrı güç ve güven gibi niteliklerle yansıtılmış bir güç nesnesidir. Anne veya baba çocuk için sevgi kaynağı ise Tanrı olumlu niteliklere sahip olan yansıtılmış bir sevgi nesnesidir (Hökelekli, 2016, s. 121). Sevginin şartlı olarak gösterildiği, baskı ve katı kuralları içeren anne imajına sahip bireyin Tanrı'yı olumsuz niteliklerle tasavvur etmesi beklenen bir sonuçtur. Bireyin sahip olduğu otoriter-baskıcı anne imajı Tanrı'yı da aynı şekilde olumsuz özellikler ile tasavvur etmesine neden olmaktadır. Yapılan bir çalışmada benzer sonuçlar ortaya çıkmış ve annelerini koruyucu-müdahaleci olarak niteleyen bireylerin eşitlikçi-demokratik olarak niteleyenlere göre daha negatif Tanrı tasavvuruna sahip olduğu gözlemlenmiştir (Bayraktutar, 2019, s. 219).

Çocukluk dönemi baba imajına göre Tanrı algısı arasında ise anlamalı bir ilişki tespit edilmemiştir ($p>.05$). Bu çalışmada baba imajına göre öğrencilerin Tanrı algılarında farklılaşma bulunmamıştır ancak farklı çalışmalarda çocukluk dönemi baba imajının Tanrı tasavvurunu etkilediğine dair bulgular mevcuttur (Dalfidan, 2019; Hacıkeleşoğlu, 2020).

Üniversite öğrencilerinin babalarının dini inanç ve tutumlarına göre Tanrı Algısı Ölçeğinden aldıkları ortalama puanlar, standart sapmalar, Kruskal Wallis ve Mann Whitney U testi bulguları Tablo 24'de verilmiştir.

Tablo 24: Katılımcıların Babalarının Dini İnanç ve Tutumlarına Göre Tanrı Algısı Ölçeğinden Aldıkları Ortalama Puanlar

	Baba Dini İnanç Tutum	N	ORT	SS	χ^2	p	Z
Olumlu Tanrı Algısı	Katı-sert	71	48.15	12.032	6.236	.044*	IO>ÖS z=-2.150; p=.032
	İlmli-orta yolcu	238	50.79	10.486			
	Özgür-serbest	91	46.68	14.055			
Seven Tanrı	Katı-sert	71	32.39	8.128	6.606	.037*	IO>ÖS z=-2.319; p=.020
	İlmli-orta yolcu	238	34.07	7.097			
	Özgür-serbest	91	31.29	9.350			
Tanrı'ya Yönelik Olumlu Duygular	Katı-sert	71	15.76	4.347	4.252	.119	
	İlmli-orta yolcu	238	16.72	3.797			
	Özgür-serbest	91	15.40	5.031			
Olumsuz Tanrı Algısı	Katı-sert	71	21.39	6.393	6.827	.033*	KS>IO z=-2.482; p=.013
	İlmli-orta yolcu	238	19.46	6.320			
	Özgür-serbest	91	20.34	6.063			
Umursamaz Tanrı	Katı-sert	71	7.21	3.333	9.258	.010*	ÖS>IO z=-2.950;p=.003
	İlmli-orta yolcu	238	6.60	3.119			
	Özgür-serbest	91	7.58	3.344			
Cezalandıran Tanrı	Katı-sert	71	6.70	2.440	11.850	.003*	KS>IO z=-3.456; p=.001 KS>ÖS z=-2.433; p=.015
	İlmli-orta yolcu	238	5.67	2.535			
	Özgür-serbest	91	5.89	2.742			
Tanrı'ya Yönelik Olumsuz Duygular	Katı-sert	71	7.48	2.878	1.940	.379	
	İlmli-orta yolcu	238	7.19	2.786			
	Özgür-serbest	91	6.87	2.741			

*p<.05

Tablo 24'deki sonuçlara bakıldığında babalarının dini inanç ve tutumu ılımlı-orta yolcu olan öğrencilerin olumlu Tanrı Algısı ortalamasının (ort=50.79) özgürlükçü-serbest olanlara göre (ort=46.68) anlamlı şekilde yüksek olduğu görülmektedir (z=-2.150; p=.032). Babalarının dini inanç ve tutumu ılımlı-orta yolcu olanların seven Tanrı boyutu ortalaması ise (ort=34.07) özgürlükçü-serbest olanların ortalamasından (ort=31.29) anlamlı şekilde yüksektir (z=-2.319; p=.020). Bir diğer sonuca göre babalarının dini inanç ve tutumu katı-sert olanların olumsuz Tanrı algısı ortalamasının (ort=21.39) ılımlı-orta yolcu olanların ortalamasından (ort=19.46) anlamlı şekilde yüksek olduğu bulgulanmıştır (z=-2.482; p=.013). Umursamaz Tanrı boyutu bakımından babalarının dini inanç ve tutumu özgürlükçü-serbest olanların ortalaması (ort=7.58) ılımlı-orta yolcu olanların ortalamasından (ort=6.60) anlamlı şekilde yüksektir (z=-2.950; p=.003). Öğrencilerin babalarının dini inanç ve tutumlarına göre cezalandıran Tanrı ortalamaları arasında da anlamlı fark tespit edilmiştir [$\chi^2_{(2)}=11.850$; p=.003]. Buna göre babalarının

dini inanç ve tutumu katı-sert olanların cezalandıran Tanrı ortalaması (ort=6.70) ılımlı-orta yolcu olanların ortalamasından (ort=5.67) anlamlı şekilde yüksek bulunmuştur ($z=-3.456$; $p=.001$). Babalarının dini inanç ve tutumu katı-sert olanların cezalandıran Tanrı ortalaması (ort=6.70) özgürlükçü-serbest olanların ortalamasından (ort=5.89) anlamlı şekilde yüksek bulunmuştur ($z=-2.433$; $p=.015$). Elde ettiğimiz sonuçlara göre babalarının dini inanç ve tutumunu ılımlı-orta yolcu olarak değerlendirenler özgürlükçü-serbest olarak değerlendirenlere göre daha olumlu Tanrı algısına sahiptir. Babalarının dini inanç ve tutumunu katı-sert olarak değerlendirenler ise ılımlı-orta yolcu olarak değerlendirenlere göre daha olumsuz Tanrı algısına sahip olmaktadır.

Katılımcıların anne ve babalarının dini inanç tutumu ve sahip oldukları Tanrı algılarına etkisi araştırılmıştır. Çalışmamızdan elde ettiğimiz sonuçlara göre baba dini inanç ve tutumunun ılımlı-orta yolcu olması bireyin affeden, çok seven, şefkatli, güvenilir Tanrı tasavvuruna sahip olmasına, katı-sert olması ise olumsuz, korkutan, cezalandıran, uzak, affedici olmayan Tanrı tasavvuruna sahip olmasına neden olmaktadır. Dini kişiliğin oluşmasında aile önemli bir faktördür ve ailenin dine yönelik tutumu çocuğun Allah'a inanıp bağlanmasına veya inkâr etmesine neden olabilir (Kasapoğlu, 2008, s. 10). Çalışmamızda baba dini tutumunun Tanrı algısını etkilediği ortaya çıkmıştır. Yapılan bir çalışmada, bu çalışma ile benzer olarak pozitif Tanrı tasavvurlarında ılımlı dini tutumların, negatif Tanrı tasavvurlarında ise katı dini tutumun etkisi olduğu belirlenmiştir (Akyüz, 2010, s. 121).

Çalışmamızda anne dini inanç tutumu ile Tanrı algısı arasında ilişki bulunmamıştır ancak anne dini inanç ve tutumunun bireylerin Tanrı algılarını etkileyen bir değişken olduğu farklı çalışmalarda tespit edilmiştir (Dalfidan, 2019; Bayraktutar, 2019).

3.2.2. Demografik Değişkenler ve Kişilik Özellikleri ile İlgili Bulgular

Üniversite öğrencilerinin cinsiyetlerine göre Kişilik Ölçeğinden aldıkları ortalama puanlar, standart sapmalar ve bağımsız örneklem Mann Whitney U testi bulgularına ilişkin tablo aşağıda verilmiştir.

Tablo 25: Katılımcıların Cinsiyet Değişkenine Göre Kişilik Özelliklerine İlişkin Bulgular

	Cinsiyet	N	ORT	SS	z	p
Nevrotiklik	Kadın	204	37,80	7,021	-3,048	.002*
	Erkek	196	35,48	6,994		
Dışa dönüklük	Kadın	204	40,41	6,526	-2,248	.025*
	Erkek	196	39,02	6,258		
Açıklık	Kadın	204	39,28	6,337	-1,472	.141
	Erkek	196	38,41	6,242		
Sorumluluk	Kadın	204	44,57	7,264	-2.601	.009*
	Erkek	196	42,74	7,022		
Uyumluluk	Kadın	204	43,25	6,319	-3.492	.000*
	Erkek	196	41,13	6,181		

*p<.05

Tablo 25'e baktığımızda kadın üniversite öğrencilerinin nevrotiklik, dışa dönüklük, sorumluluk ve uyumluluk ortalama puanlarının erkek öğrencilerin ortalama puanlarından anlamlı bir şekilde yüksek olduğu tespit edilmiştir (p<.05). Kişilik ölçeğinin açıklık boyutunda ise anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir (p>.05).

Bu bulgulara göre cinsiyet değişkeni kişilik özelliklerinin bazı boyutlarında farklılık oluşturmaktadır. Kadınların dışa dönüklük, uyumluluk, sorumluluk ve nevrotiklik kişilik özelliklerine erkeklerden daha fazla sahip oldukları belirlenmiştir. Dışa dönük kişilik özelliği dış uyaranlara açık, sosyal, konuşkan olmak gibi özellikleri, sorumluluk özelliği düzenlilik, beceriklilik gibi özellikleri, uyumluluk özelliği ise esnek, güvenli, merhametli olma gibi özellikleri gösterir. Kadınların doğaları gereği ve toplum içerisinde yüklenmiş oldukları farklı roller nedeni ile dışa dönüklük, sorumluluk ve uyumluluk özelliklerine daha fazla sahip olabileceklerini söylemek mümkündür (Turan, 2017, s. 149). Kadınlarda nevrotiklik kişilik özelliğinin yüksek olması ise geleneksel nedenler ile aileleri tarafından daha fazla baskı altında olmaları, kendilerine daha fazla eleştirel davranmaları ve düşüncelere kapılmaları, erkeklere göre daha duygusal olmaları ile açıklanabilir (Tatlıoğlu, 2014, s. 962). Yapılan çalışmalar cinsiyet ve kişilik özellikleri ile ilgili farklı sonuçların olduğunu göstermektedir. Kötehe'nin dini yönelim ve kişilik üzerine yaptığı çalışmasında kadınlar hem sorumluluk hem de açıklık boyutunda erkeklerden daha yüksek puan almıştır. Dışa dönüklük, uyumluluk ve

nevrotiklik özelliklerinde ise önemli farklılıklar bulunmamıştır (Kötehne, 1999). Benzer bir çalışmada kadınların erkeklere göre uyumluluk düzeyinin daha yüksek olduğuna (Şentepe & Güven, 2015), başka bir çalışmada ise kadınların sorumluluk düzeyinin daha yüksek olduğuna (Uysal, 2006) ulaşılmıştır. Turan'ın (2017) öğretmenler üzerine yaptığı araştırmasında, kişiliğin dışa dönüklük ve sorumluluk boyutlarında kadınların erkeklerden daha yüksek ortalamaya sahip olduğu, erkeklerin ise nevrotiklik ve uyumluluk boyutlarından yüksek ortalamaya sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmamızdan elde edilen bulgulara ve literatüre bakıldığında genelde cinsiyetin kişilik özelliklerini etkileyen bir faktör olduğu görülmektedir.

Tablo 26: Katılımcıların Fakülte Değişkenine Göre Kişilik Özelliklerine İlişkin Bulgular

	Fakülte	N	ORT	SS	χ^2	p	z
Nevrotiklik	Mühendislik	100	36.90	7.395	2,308	.679	
	İlahiyat	100	37.11	6.807			
	İ.İ.B.F.	71	35.52	6.581			
	Fen-Ed.	100	36.93	7.659			
	İşletme	29	36.27	6.318			
Dışa dönüklük	Mühendislik	100	38.59	6.570	7,439	.114	
	İlahiyat	100	38.91	6.709			
	İ.İ.B.F.	71	40.78	6.037			
	Fen-Ed.	100	40.81	6.570			
	İşletme	29	40.24	4.314			
Açıklık	Mühendislik	100	38.47	6.368	19,742	.001	Fen-Ed.>İ.İ.B.F Fen-Ed.>İşletme
	İlahiyat	100	39.02	6.180			
	İ.İ.B.F.	71	37.67	5.397			
	Fen-Ed.	100	40.83	6.706			
	İşletme	29	35.75	5.200			
Sorumluluk	Mühendislik	100	42.95	7.768	2,043	.728	
	İlahiyat	100	44.44	6.443			
	İ.İ.B.F.	71	44.12	7.346			
	Fen-Ed.	100	43.43	7.251			
	İşletme	29	43.31	7.216			
Uyumluluk	Mühendislik	100	40.62	6.274	14,298	.006	İlahiyat>Mühendislik
	İlahiyat	100	43.86	5.656			
	İ.İ.B.F.	71	42.01	6.133			
	Fen-Ed.	100	42.09	6.921			
	İşletme	29	42.93	6.041			

*p<.05

Tablo 26'da üniversite öğrencilerinin fakültelerine göre Beş Faktör Kişilik Envanterinden aldıkları ortalama puanlar, standart sapmalar ve bağımsız örneklem Mann Whitney U testi bulguları verilmiştir.

Üniversite öğrencilerinin fakültelerine göre Beş Faktör Kişilik Envanterinden aldıkları toplam puan ortalamalarına bakıldığında, Fen-Edebiyat Fakültesi öğrencilerinin açıklık boyutu toplam puan ortalamaları (ort= 40.83) İ.İ.B.F. Fakültesi öğrencilerinin ortalamalarından (37.67) ve İşletme Fakültesi öğrencilerinin ortalamalarından (35.75) anlamlı şekilde yüksek bulunmuştur ($p<.05$). Üniversite öğrencilerinin fakültelerine göre uyumluluk boyutu puan ortalamaları arasında fark tespit edilmiştir. Bu sonuca göre İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin uyumluluk boyutu toplam puan ortalamaları (ort= 43.86) Mühendislik Fakültesi öğrencilerinin ortalamalarından (40.62) anlamlı şekilde yüksek bulunmuştur ($p<.05$). Nevrotiklik, dışa dönüklük, sorumluluk boyutlarında ise anlamlı fark tespit edilememiştir ($p>.05$).

Fen-Edebiyat Fakültesinde öğrenim gören öğrencilerin açıklık boyutu İ.İ.B.F. ve İşletme Fakültesi öğrencilerinden yüksek bulunmuştur. Açıklık özelliğinin yüksek olması bağımsız ve yaratıcı düşünceleri, meraklı, yenilikçi olmayı gösterirken düşük olması bu özelliklerin tam tersine sahip olmayı göstermektedir. Fen-Edebiyat Fakültesi felsefe, sosyoloji, arkeoloji, kimya, biyoloji gibi bölümlerden oluşmaktadır ve bu bölümleri tercih ederek öğrenim gören öğrenciler genelde meraklı, yaratıcı, bağımsız, sorgulayan ve araştırmacı olma gibi özelliklere sahiptir. Bu nedenle Fen-Edebiyat Fakültesi öğrencilerinin açıklık düzeyi İşletme Fakültesi öğrencilerine göre daha yüksek olabilir. Diğer bir farklılık uyumluluk boyutunda görülmüştür. İlahiyat Fakültesinde öğrenim gören öğrencilerin Mühendislik Fakültesi öğrencilerine göre uyumluluk özelliği daha yüksektir. Uyumluluk özelliğinin yüksek olması merhametli, kabul edici, iyi huylu olmayı, düşük olması rekabeti seven, kuşkucu, daha az yardımsever olmayı göstermektedir. İlahiyat Fakültesi öğrencilerinde uyumluluk özelliğinin yüksek olması dini yaşayışa sahip olmalarından, dini eğitim almış olmalarından ya da farklı faktörlerden kaynaklı olabilir.

Öğrencilerin sınıf, mezun olunan lise, din eğitimi alınan yer ve alma biçimi, aile gelir durumu ve sosyal çevreye göre Beş Faktör Kişilik Envanterinden aldıkları puanlar arasında anlamlı farklılık bulunmamıştır ($p>.05$).

Üniversite öğrencilerinin baba tutumlarına göre Beş Faktör Kişilik Envanterinden aldıkları ortalama puanlar, standart sapmalar ve bağımsız örneklem Mann Whitney U testi bulguları aşağıda verilmiştir.

Tablo 27: Katılımcıların Baba Tutumlarına Göre Kişilik Özelliklerine İlişkin Bulgular

	Baba Tutumu	N	ORT	SS	χ^2	p	z
Nevrotiklik	Otoriter-baskıcı	60	37,51	8,043	1.535	.494	
	Koruyucu-müdahaleci	201	36,86	6,951			
	Eşitlikçi-demokratik	139	36,02	6,862			
Dışa dönüklük	Otoriter-baskıcı	60	37,75	6,529	6.906	.032*	OB<KM z=-2.330; p=.020 OB<ED z=-2.434; p=.015
	Koruyucu-müdahaleci	201	39,86	5,985			
	Eşitlikçi-demokratik	139	40,40	6,860			
Açıklık	Otoriter-baskıcı	60	38,48	7,122	.535	.765	
	Koruyucu-müdahaleci	201	38,72	5,828			
	Eşitlikçi-demokratik	139	39,22	6,600			
Sorumluluk	Otoriter-baskıcı	60	42,61	8,132	4.011	.135	
	Koruyucu-müdahaleci	201	43,35	6,987			
	Eşitlikçi-demokratik	139	44,60	7,013			
Uyumluluk	Otoriter-baskıcı	60	41,36	6,284	3.099	.212	
	Koruyucu-müdahaleci	201	42,76	6,353			
	Eşitlikçi-demokratik	139	41,78	6,297			

*p<.05

Tablo 27’de üniversite öğrencilerinin babalarının çocuklukta tutumlarına göre Beş Faktör Kişilik Envanterinin nevroitiklik, açıklık, sorumluluk ve uyumluluk boyutlarından aldıkları ortalama puanlar arasında anlamlı fark bulunmamışken ($p>.05$); dışa dönüklük boyutunda anlamlı farklılık bulunmuştur ($p<.05$). Babaları koruyucu-müdahaleci olanların dışadönüklük boyutuna ait ortalamaları (ort=39.86), babaları otoriter-baskıcı olanların ortalamalarından (ort=37.75) anlamlı bir şekilde yüksektir ($z=-2.330$; $p=.020$). Bir diğer sonuca göre babaları eşitlikçi-demokratik olanların dışa dönüklük boyutuna ait ortalama puanları (ort=40.40), babaları otoriter-baskıcı olanların ortalama puanlarından (ort=37.75) anlamlı bir şekilde yüksek bulunmuştur ($z=-2.434$; $p=.015$). Buna göre, babalarını koruyucu-müdahaleci ve eşitlikçi-demokratik olarak değerlendiren üniversite öğrencileri, babalarını otoriter-baskıcı olarak değerlendiren öğrencilere göre daha dışa dönüktür. Otoriter-baskıcı ebeveyn tutumu baskı ve katı kuralların olduğu, sevginin koşullu gösterildiği bir tutumdur (Bilecik, 2017, s. 12-13). Bu nedenle otoriter-baskıcı baba tutumu ile büyüyen bireylerin içedönük, sosyalleşmeyi sevmeyen, içine kapalı, mesafeli gibi özelliklere sahip olması beklenen bir sonuçtur. Yapılan bir araştırmada ebeveyn tutumlarından demokratik tutum ile dışa dönük,

yumuşak başlılık, açıklık kişilik özellikleriyle, otoriter tutum ile içe dönüklük, yeniliklere kapalılık, dağınıklık arasında pozitif yönde anlamlı ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır (İnanç, Altıntaş, & Barış, 2017). Çalışmamızda çocukluk dönemi anne tutumuna göre kişilik özelliklerinde ise farklılaşma olmadığı tespit edilmiştir ($p>.05$).

Üniversite öğrencilerinin annelerinin dini inanç ve tutumlarına göre Beş Faktör Kişilik Envanterinden aldıkları ortalama puanlar, standart sapmalar, Kruskal Wallis testi bulguları aşağıda verilmiştir.

Tablo 28: Katılımcıların Annelerinin Dini İnanç ve Tutumlarına Göre Kişilik Özelliklerine İlişkin Bulgular

	Anne Dini İnanç Tutumu	N	ORT	SS	χ^2	p	z
Nevrotiklik	Katı-sert	75	36.46	7.586	.312	.856	
	Ilımlı-orta yolcu	255	36.66	7.080			
	Özgürlükçü-Serbest	70	36.90	6.694			
Dışa dönüklük	Katı-sert	75	40.93	6.601	4.267	.118	
	Ilımlı-orta yolcu	255	39.14	6.364			
	Özgürlükçü-serbest	70	40.58	6.275			
Açıklık	Katı-sert	75	39.13	5.638	4.801	.091	
	Ilımlı-orta yolcu	255	38.38	6.156			
	Özgürlükçü-serbest	70	40.30	7.265			
Sorumluluk	Katı-sert	75	41.85	7.406	6.762	.034*	KS<IO z= - 2.338 p= 0.19 KS<ÖS z= - 2.289 p= .022
	Ilımlı-orta yolcu	255	44.00	7.029			
	Özgürlükçü-serbest	70	44.45	7.357			
Uyumluluk	Katı-sert	75	42.29	7.078	.018	.991	
	Ilımlı-orta yolcu	255	42.27	5.852			
	Özgürlükçü-serbest	70	41.90	7.215			

* $p<.05$

Anne baba dini inanç ve tutumlarını katı-sert, ılımlı-orta yolcu, özgürlükçü-serbest olmak üzere ayırdığımız kişisel bilgi formundan elde ettiğimiz bilgiler sonucunda baba dini inanç ve tutumu ile kişilik özellikleri puan ortalamalarına bakıldığında bir ilişki bulunmadığı belirlenmiştir ($p>.05$).

Tablo 28’de verilen analiz sonuçlarına bakıldığında üniversite öğrencilerinin annelerinin dini inanç ve tutumları bakımından sorumluluk kişilik özelliği arasında anlamlı fark bulunmuştur [$\chi^2_{(2)}=6.762$; $p=.034$]. Farkın kaynağının tespit edilmesi amacıyla yürütülen Mann Whitney U testi sonucunda, annesinin dini inanç ve tutumu ılımlı-orta yolcu olanların sorumluluk ortalamaları (ort=44.00) annesinin dini inanç ve tutumu katı-sert olanların ortalamalarından (ort=41.85) anlamlı şekilde yüksek bulunmuştur ($z=-2.338$; $p= 0.19$). Annesinin dini inanç ve tutumu özgürlükçü-serbest olanların sorumluluk ortalamaları (ort=44.45) ise annesinin dini inanç ve tutumu katı-sert olanların ortalamalarından (ort=41.85) anlamlı şekilde yüksek bulunmuştur ($z= -2.289$; $p=.022$). Diğer ortalamalar arasında anlamlı fark bulunmamıştır ($p>.05$).

Katılımcıların baba dini inanç ve tutumlarına göre Beş Faktör Kişilik Envanterinden aldıkları ortalama puanlar arasında ise anlamlı sonuca ulaşılamamıştır ($p>.05$).

Bu sonuçlara göre anne dini inanç ve tutumunun sorumluluk kişilik özelliğine etkisi olduğu belirlenmiştir. Annelerinin dini inanç ve tutumunu ılımlı-orta yolcu ve özgürlükçü-serbest olarak algılayan bireylerin sorumluluk ortalamaları katı-sert olanların ortalamalarından yüksek bulunmuştur. Sorumluluk kişilik özelliğinin yüksek olan bireyler kontrollü, düzenli, disiplinli olmak gibi özelliklere, düşük olanlar dikkatsiz, kontrolsüz ve plansız olmak gibi özelliklere sahiptir. Buna göre anne dini inanç ve tutumunun katı-sert olması bireylerin sorumluluk kişilik özelliğini olumsuz yönde etkileyerek daha dikkatsiz, kontrolsüz ve plansız olma gibi özelliklerin kazanılmasına neden olmaktadır. Anne baba dini inanç ve tutumları ile diğer kişilik özellikleri arasında ise bir ilişki belirlenmemiştir ($p>.05$).

3.2.3. Demografik Değişkenler ve Dini Tutum ile İlgili Bulgular

Tablo 29’da üniversite öğrencilerinin cinsiyetlerine göre Ok-Dini Tutum Ölçeğinden aldıkları ortalama puanlar, standart sapmalar ve bağımsız örneklem Mann Whitney U testi bulguları verilmiştir.

Tablo 29:Katılımcıların Cinsiyetlerine Göre Ok-Dini Tutum Ölçeğinden Aldıkları Ortalama Puanlar

	Cinsiyet	N	ORT	SS	z	p
Dini Tutum Toplam	Kadın	204	31.75	7.232	-1.222	.222
	Erkek	196	30.63	8.088		
Dini Duygu	Kadın	204	6.78	2.438	-.516	.606
	Erkek	196	6.61	2.575		
Dini Biliş	Kadın	204	9.32	1.641	-1.923	.054
	Erkek	196	9.08	1.906		
Dini Davranış	Kadın	204	7.12	2.349	-.882	.378
	Erkek	196	6.89	2.441		
Tanrıyla İlişki	Kadın	204	8.52	2.160	-1.845	.065
	Erkek	196	8.05	2.442		

*p<.05

Üniversite öğrencilerinin cinsiyetlerine göre dini tutum ölçeği ve alt boyutları arasında anlamlı fark bulunmamıştır ($p>.05$). Bu sonuç kadın ve erkeklerin dine yönelik benzer tutuma sahip olduklarını göstermektedir.

Üniversite öğrencileri üzerine yapılan bir çalışmada dini tutum açısından kadınlar ve erkeklerin puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Dolayısıyla cinsiyet değişkenin, dini tutumu anlamlı düzeyde etkileyen bir faktör olmadığına ulaşılmıştır (Aydın, 2017, s.94). Benzer bir çalışmada kadın ve erkeklerin dini tutum düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır ancak puanlar karşılaştırıldığında kadınların (26,69) dini tutum düzeylerinin erkeklerden (25,72) daha yüksek olduğu belirlenmiştir (Genç & Durğun, 2018, s. 269). Yapılan çalışmalar, çalışmamızdan elde ettiğimiz sonuçla paralellik göstermektedir. Bu çalışmada cinsiyet değişkeni dini tutumu anlamlı düzeyde etkileyen bir faktör değildir.

Üniversite öğrencilerinin fakültelerine göre Ok-Dini Tutum Ölçeğinden aldıkları ortalama puanlar, standart sapmalar, Kruskal Wallis ve Mann Whitney U testi bulguları tablo 30’da verilmiştir.

Tablo 30:Katılımcıların Fakültelerine Göre Ok-Dini Tutum Ölçeğinden Aldıkları Ortalama Puanlar

	Fakülte	N	ORT	SS	χ^2	p	z
Dini Tutum Toplam	Mühendislik	100	28.78	7.922	54.859	.000*	İlahiyat>Müh z=-6.812; p=.000
	İlahiyat	100	35.67	3.593			İlahiyat>İİBF z=-4.376; p=.000
	İ.İ.B.F.	71	30.73	7.916			İlahiyat>FeEd z=-5.554; p=.000
	Fen-Ed.	100	29.28	9.000			İlahiyat>İşl z=-3.905; p=.000
	İşletme	29	31.86	4.711			
Dini Duygu	Mühendislik	100	5.84	2.569	41.425	.000*	İlahiyat>Müh z=-6.084; p=.000
	İlahiyat	100	8.01	1.749			İlahiyat>İİBF z=-3.671; p=.000
	İ.İ.B.F.	71	6.45	2.693			İlahiyat>FeEd z=-4.836; p=.000
	Fen-Ed.	100	6.33	2.527			İlahiyat>İşl z=-2.128; p=.033
	İşletme	29	7.00	2.236			
Dini Biliş	Mühendislik	100	8.92	1.813	34.111	.000*	İlahiyat>Müh z=-5.801; p=.000
	İlahiyat	100	9.89	.601			İlahiyat>İİBF z=-4.093; p=.000
	İ.İ.B.F.	71	9.14	1.775			İlahiyat>FeEd z=-4.862; p=.000
	Fen-Ed.	100	8.72	2.417			İlahiyat>İşl z=-2.639; p=.008
	İşletme	29	9.66	.769			
Dini Davranış	Mühendislik	100	6.27	2.378	64.734	.000*	İlahiyat>Müh z=-7.160; p=.000
	İlahiyat	100	8.61	1.370			İlahiyat>İİBF z=-5.223; p=.000
	İ.İ.B.F.	71	6.86	2.282			İlahiyat>FeEd z=-6.177; p=.000
	Fen-Ed.	100	6.41	2.617			İlahiyat>İşl z=-4.717; p=.000
	İşletme	29	6.45	2.245			
Tanrıyla İlişki	Mühendislik	100	7.75	2.439	18.256	.001*	İlahiyat>Müh z=-4.234; p=.000
	İlahiyat	100	9.16	1.253			İlahiyat>FeEd z=-2.883; p=.000
	İ.İ.B.F.	71	8.28	2.462			
	Fen-Ed.	100	7.82	2.790			
	İşletme	29	8.76	1.455			

*p<.05

Üniversite öğrencilerinin fakültelerine göre Ok-Dini Tutum Ölçeğinden aldıkları toplam puan ortalamaları arasında anlamlı fark bulunmuştur [$\chi^2_{(4)}=54.859$; p=.000]. Analizden elde edilen sonucu göre İlahiyat Fakültesinde öğrenim gören üniversite öğrencilerinin dini tutum ortalaması (ort=35.67) Mühendislik Fakültesi öğrencilerinin (ort=28.78), İ.İ.B.F. öğrencilerinin (ort=30.73), Fen-Edebiyat Fakültesi öğrencilerinin (ort=29.28), İşletme Fakültesi öğrencilerinin ortalamasından (ort=31.86) anlamlı şekilde yüksek bulunmuştur (p<.05). Dini duygu boyutu bakımından İlahiyat Fakültesinde öğrenim gören öğrencilerin ortalaması (ort=8.01) Mühendislik Fakültesi öğrencilerinin ortalamasından (ort=5.84), İ.İ.B.F. öğrencilerinin ortalamasından (ort=6.45), Fen-Edebiyat Fakültesi öğrencilerinin ortalamasından (ort=6.33) ve İşletme Fakültesi öğrencilerinin ortalamasından (ort=7.00) anlamlı şekilde yüksek bulunmuştur (p<.05).

Bir diğ er sonuca g ore İlahiyat Fakültesinde okuyan  ğrencilerinin dini biliş ortalamalarının (ort= 9.89) farklı fakültelerde öğrenim g oren öğrencilerin ortalamalarından (Mühendislik ort=8.92; İ.İ.B.F. ort= 9.14; Fen-Ed. ort= 8.72; İşletme ort= 9.66) anlamlı şekilde yüksek olduğu görülmektedir ($p<.05$). Dini davranış boyutu bakımından İlahiyat Fakültesi  ğrencilerinin ortalaması (ort=8.61) diğ er fakültelerdeki öğrencilere g ore (Mühendislik ort= 6.27; İ.İ.B.F. ort= 6.86; Fen-Ed. ort= 6.41; İşletme ort= 6.45) anlamlı şekilde yüksektir ($p<.05$). Yine Tanrıyla İlişki boyutu bakımından İlahiyat Fakültesinde okuyan  niversite  ğrencilerinin ortalamasının (ort=9.16) diğ er fakültelere g ore (Mühendislik ort= 7.75; Fen-Ed. ort= 7.82) yüksek olduğu belirlenmiştir ($p<.05$).

Fakülte değişkeninin dini tutum üzerindeki etkisi incelendiğinde, İlahiyat Fakültesinde  ğrenim g oren  niversite  ğrencilerinin dini tutum ortalamaları diğ er fakültelerde öğrenim g oren  ğrencilerinin ortalamalarından daha yüksek olduğu görülmektedir. İlahiyat Fakültesinde  ğrenim g ormeyi tercih eden bireylerin dindarlık düzeylerinin yüksek olması beklenen bir sonuçtur. Apaydın'ın (2001) yaptığı araştırmada benzer olarak bireylerin öğrenim g ord kleri fakülteye g ore dini tutumlarında anlamlı farklılıklar ortaya çıktığı ve İlahiyat Fakültesinde  ğrenim g oren öğrencilerin diğ er fakültelere g ore daha yüksek düzeyde dindarlık ortalaması olduğu bulgulanmıştır.

Öğrencilerin sınıf, mezun olunan lise, din eğitimi alma biçimi, aile gelir durumu ve sosyal çevreye g ore Dini Tutum  l eğinden aldıkları puanlar arasında anlamlı farklılık bulunmamıştır ($p>.05$).

Tablo 31:Katılımcıların Camide Din Eğitimi Alıp Almamalarına G ore Dini Tutum  l eğinden Aldıkları Ortalama Puanlar

Camide Din Eğitimi		N	ORT	SS	z	p
Dini Tutum Toplam	Hayır	162	29.85	8.546	-2.436	.015*
	Evet	238	32.11	6.888		
Dini Duygu	Hayır	162	6.38	2.592	-2.017	.044*
	Evet	238	6.92	2.424		
Dini Biliş	Hayır	162	8.86	2.126	-2.802	.005*
	Evet	238	9.44	1.453		
Dini Davranış	Hayır	162	6.60	2.559	-2.485	.013*
	Evet	238	7.28	2.239		
Tanrıyla İlişki	Hayır	162	8.01	2.568	-1.545	.122
	Evet	238	8.47	2.104		

* $p<.05$

Üniversite öğrencilerinin camide din eğitimi alıp almamalarına göre Dini Tutum Ölçeğinden aldıkları ortalama puanlar, standart sapmalar ve bağımsız örneklem Mann Whitney U testi bulguları Tablo 31’de verilmiştir.

Tablo 31’e göre camide dini eğitim alan bireylerin dini tutum ortalaması (ort=32.11) almayanların ortalamasından (ort=29.85) yüksek bulunmuştur. Dini tutumun boyutlarına bakıldığında camide dini eğitim alan bireylerin dini duygu ortalaması (ort=6.92) almayanların ortalamasından (ort=6.38) dini biliş ortalaması (ort=9.44) almayanların ortalamasından (ort=8.86) dini davranış ortalaması (ort=7.28) almayanların ortalamasından (ort=6.60) anlamlı şekilde yüksek bulunmuştur ($p<.05$). Buna göre camide din eğitimi alan öğrencilerin almayanlara göre daha dindar oldukları söylenebilir.

Üniversite öğrencilerinin imam-hatip lisesinde din eğitimi alıp almamalarına göre Dini Tutum Ölçeğinden aldıkları ortalama puanlar, standart sapmalar ve bağımsız örneklem Mann Whitney U testi bulguları Tablo 32’de verilmiştir.

Tablo 32: Katılımcıların İmam-Hatip Lisesinde Din Eğitimi Alıp Almamalarına Göre Dini Tutum Ölçeğinden Aldıkları Ortalama Puanlar

İmam-Hatip Lisesinde Din Eğitimi		N	ORT	SS	z	p
Dini Tutum Toplam	Hayır	292	29.93	8.191	-5.248	.000*
	Evet	108	34.62	4.575		
Dini Duygu	Hayır	292	6.34	2.571	-4.533	.000*
	Evet	108	7.66	2.033		
Dini Biliş	Hayır	292	9.01	1.976	-3.989	.000*
	Evet	108	9.74	.879		
Dini Davranış	Hayır	292	6.54	2.494	-6.285	.000*
	Evet	108	8.28	1.490		
Tanrıyla İlişki	Hayır	292	8.04	2.513	-2.386	.017*
	Evet	108	8.94	1.465		

* $p<.05$

Tablo 32’ye bakıldığında dini eğitimlerini imam-hatip lisesinde alan öğrencilerin dini tutum ortalaması (ort=34.62) almayanların ortalamasından (ort=29.93) yüksektir ($p<.05$). Diğer boyutlara baktığımızda dini eğitimlerini imam-hatip lisesinde alan öğrencilerin dini duygu ortalaması (ort=7.66) almayanların ortalamasından (ort=6.34) öğrencilerin dini biliş ortalaması (ort=9.74) almayanların ortalamasından (ort=9.01) dini davranış ortalaması (ort=8.28) almayanların ortalamasından (ort=6.54) ve Tanrıyla ilişki

ortalaması (ort=8.94) almayanların ortalamasından (ort=8.04) anlamlı şekilde yüksek bulunmuştur ($p<.05$). Bu sonuçlara göre din eğitimi imam-hatip lisesinde alan öğrencilerin daha dindar oldukları söylenebilir.

Üniversite öğrencilerinin zorunlu din eğitimi alıp almamalarına göre Dini Tutum Ölçeğinden aldıkları ortalama puanlar, standart sapmalar ve bağımsız örneklem Mann Whitney U testi bulguları tablo 33’te verilmiştir.

Tablo 33: Katılımcıların Zorunlu Din Derslerinde Eğitim Alıp Almamalarına Göre Dini Tutum Ölçeğinden Aldıkları Ortalama Puanlar

Zorunlu Din Eğitimi		N	ORT	SS	z	p
Dini Tutum Toplam	Hayır	220	32.52	7.028	-4.083	.000*
	Evet	180	29.58	8.127		
Dini Duygu	Hayır	220	7.06	2.448	-3.265	.001*
	Evet	180	6.26	2.508		
Dini Biliş	Hayır	220	9.36	1.574	-2.131	.033*
	Evet	180	9.01	1.986		
Dini Davranış	Hayır	220	7.46	2.288	-4.361	.000*
	Evet	180	6.45	2.409		
Tanrıyla İlişki	Hayır	220	8.64	2.017	-3.082	.002*
	Evet	180	7.86	2.569		

* $p<.05$

Tablo 33’e göre dini eğitimlerini zorunlu din eğitimi olarak almayanların dini tutum ortalaması (ort=32.52) zorunlu din eğitimi alanların ortalamasından (ort=29.58) anlamlı şekilde yüksektir. Dini duygu ortalaması bakımından ise almayanların ortalaması (ort=7.06) alanların ortalamasından (ort=6.26) yüksek bulunmuştur. Dini biliş ortalamasına bakıldığında (ort=9.36) alanların ortalamasından (ort=9.01) anlamlı şekilde yüksektir. Dini davranış ortalamasına göre zorunlu almayanların (ort=7.46) zorunlu din eğitimi alanların ortalamasından (ort=6.45) anlamlı şekilde yüksek bulunmuştur. Dini eğitimlerini zorunlu din eğitimi olarak almayanların Tanrıyla ilişki ortalamaları ise (ort=8.64) zorunlu din eğitimi alanların ortalamalarından (ort=7.86) anlamlı şekilde yüksektir ($p<.05$).

Bu sonuçlar dini eğitimlerini camide, imam-hatip lisesinde alan ve zorunlu din eğitimi olarak almayan öğrencilerin dindarlık düzeylerinin daha yüksek olduğunu göstermektedir. Çalışmamızda din eğitimlerini aileden alan öğrencilerin dini tutumlarında anlamlı farklılık tespit edilmemiştir ($p>.05$). Farklı bir çalışmada din eğitimlerini aileden, yaz Kur’an kursundan ve imam-hatipten alan öğrencilerin dini

tutum puanının yüksek olduğu belirlenmiştir. Din eğitimi alınan yerin dini tutumu etkilediği görülmüştür (Apaydın, 2001, s. 181).

Öğrencilerin çocukluk dönemi ebeveyn tutumlarına göre dini tutumlarında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir ($p>.05$). Ancak ebeveyn dini inanç ve tutumlarına göre dini tutum ölçeğinde farklılık olduğu tespit edilmiş, üniversite öğrencilerinin annelerinin dini inanç ve tutumlarına göre Tanrı Algısı Ölçeği ve Ok-Dini Tutum Ölçeğinden aldıkları ortalama puanlar, standart sapmalar, Kruskal Wallis ve Mann Whitney U testi bulguları tablo 34’te verilmiştir.

Tablo 34: Katılımcıların Annelerinin Dini İnanç ve Tutumlarına Göre Dini Tutum Ölçeğinden Aldıkları Ortalama Puanlar

	Anne Dini İnanç-Tutumu	N	ORT	SS	χ^2	p	z
Dini Tutum Toplam	Katı-sert	75	31.35	7.972	5.044	.080	
	Ilımlı-orta yolcu	255	31.84	6.900			
	Özgür-serbest	70	28.70	9.446			
Dini Duygu	Katı-sert	75	6.75	2.584	5.283	.071	
	Ilımlı-orta yolcu	255	6.87	2.395			
	Özgür-serbest	70	6.01	2.721			
Dini Biliş	Katı-sert	75	9.36	1.530	3.197	.202	
	Ilımlı-orta yolcu	255	9.31	1.584			
	Özgür-serbest	70	8.64	2.479			
Dini Davranış	Katı-sert	75	7.03	2.625	6.379	.041*	IO>ÖS z=-2.536; p=.012
	Ilımlı-orta yolcu	255	7.20	2.234			
	Özgür-serbest	70	6.30	2.595			
Tanrıyla İlişki	Katı-sert	75	8.21	2.338	1.410	.494	
	Ilımlı-orta yolcu	255	8.46	2.099			
	Özgür-serbest	70	7.74	2.898			

* $p<.05$

Üniversite öğrencilerinin annelerinin dini inanç ve tutumlarına göre dini davranış ortalamaları arasında anlamlı fark bulunmuştur [$\chi^2_{(2)}=6.379$; $p=.041$]. Farkın kaynağının tespit edilmesi amacıyla yürütülen Mann Whitney U testi sonucunda, annelerinin dini inanç ve tutumu ılımlı-orta yolcu olanların dini davranış ortalaması (ort=7.20) annelerinin dini inanç ve tutumları özgürlükçü-serbest olanların ortalamasından (ort=6.30) anlamlı şekilde yüksek bulunmuştur. Diğer ortalamalar arasında anlamlı farklar bulunamamıştır ($p>.05$).

Üniversite öğrencilerinin babalarının dini inanç ve tutumlarına göre Ok-Dini Tutum Ölçeğinden aldıkları ortalama puanlar, standart sapmalar, Kruskal Wallis ve Mann Whitney U testi bulguları aşağıda verilmiştir.

Tablo 35: Katılımcıların Babalarının Dini İnanç ve Tutumlarına Göre Dini Tutum Ölçeğinden Aldıkları Ortalama Puanlar

	Baba Dini İnanç-Tutumu	N	ORT	SS	χ^2	p	z
Dini Tutum Toplam	Katı-sert	71	30.54	8.305	6.009	.050	
	İlimli-orta yolcu	238	32.07	6.948			
	Özgür-serbest	91	29.43	8.648			
Dini Duygu	Katı-sert	71	6.37	2.620	7.291	.026*	IO>ÖS z=-2.435; p=.015
	İlimli-orta yolcu	238	6.99	2.398			
	Özgür-serbest	91	6.20	2.600			
Dini Biliş	Katı-sert	71	9.17	1.993	3.574	.167	
	İlimli-orta yolcu	238	9.34	1.555			
	Özgür-serbest	91	8.88	2.097			
Dini Davranış	Katı-sert	71	6.97	2.496	5.052	.080	
	İlimli-orta yolcu	238	7.23	2.241			
	Özgür-serbest	91	6.46	2.630			
Tanrıyla İlişki	Katı-sert	71	8.03	2.402	5.314	.070	
	İlimli-orta yolcu	238	8.52	2.140			
	Özgür-serbest	91	7.89	2.605			

*p<.05

Üniversite öğrencilerinin babalarının dini inanç ve tutumlarına göre dini duygu ortalamaları arasında anlamlı fark bulunmuştur [$\chi^2_{(2)}=7.291$; p=.026]. Farkın kaynağının tespit edilmesi amacıyla yürütülen Mann Whitney U testi sonucunda, babalarının dini inanç ve tutumu ılımlı-orta yolcu olanların dini duygu ortalaması (ort=6.99) babalarının dini inanç ve tutumu özgürlükçü-serbest olanların ortalamasından (ort=6.20) anlamlı şekilde yüksek bulunmuştur (z=-2.435; p=.015). Diğer ortalamalar arasındaki farklar anlamlı bulunmamıştır (p>.05).

Çalışmamızda algılanan ebeveyn dini inanç tutumu, katılımcıların dini tutumunu etkileyen bir değişken olarak belirlenmiştir. Katılımcıların annelerinin dini inanç ve tutumlarına göre annelerinin dini inanç ve tutumu ılımlı-orta yolcu olanların dini davranış ortalamalarının özgürlükçü-serbest olanlara göre yüksek olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların babalarının dini inanç ve tutumlarına göre babalarının dini inanç ve tutumu ılımlı-orta yolcu olanların dini duygu ortalamalarının özgürlükçü-serbest olanlara göre yüksek olduğu tespit edilmiştir. Yapılan bir çalışmada dindarlık ile algılanan anne baba dini inancı arasında pozitif yönde ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Algılanan anne baba dini inancının kişinin dini hayatı üzerinde belirleyici etkisi olduğuna ulaşılmıştır (Şahin, 2007, s. 237). Çalışmamızda da aynı şekilde anne baba dini inanç ve tutumu ile kişinin dini tutumu arasında ilişki olduğu bulgulanmıştır.

3.3. Kişilik Özellikleri, Tanrı Algısı ve Dini Tutum Arasındaki İlişkiler

Bu başlık altında kişilik özellikleri, Tanrı algısı ve dini tutum arasındaki ilişki ve etkileşimler incelenmektedir. Öncelikle Beş Faktör Kişilik Envanteri ve Tanrı Algısı Ölçeğinden elde edilen analiz bulguları ile kişilik özellikleri ve Tanrı algısı arasındaki ilişkilere, ardından Ok-Dini Tutum Ölçeğinden elde edilen bulgular ile birlikte kişilik özellikleri ile dini tutum arasındaki ve Tanrı algısı ile dini tutum arasındaki incelemelere yer verilmiştir.

3.3.1. Kişilik Özellikleri ve Tanrı Algısı Arasındaki İlişkiler

Öğrencilerin Beş Faktör Kişilik Envanteri ve Tanrı Algısı Ölçeğinden elde edilen analiz bulguları doğrultusunda kişilik özellikleri ile Tanrı algıları arasındaki ilişki ve etkileşimler incelenmiştir.

Tablo 36: Katılımcıların Beş Faktör Kişilik Envanteri ve Tanrı Algısı Ölçeğinden Aldıkları Puanlar Arasındaki Analiz Bulguları

	Nevrotiklik	Dışadönüklük	Açıklık	Sorumluluk	Uyumluluk
Olumlu Tanrı Algısı	-,016	,160**	-,040	,231**	,257**
Seven Tanrı	-,027	,143**	-,035	,196**	,233**
Tanrı'ya Yönelik Olumlu Duygular	-,017	,148**	-,048	,258**	,251**
Olumsuz Tanrı Algısı	,141**	-,111*	,016	-,252**	-,280**
Umursamaz Tanrı	,040	-,097	-,015	-,203**	-,306**
Cezalandıran Tanrı	,093	-,092	,007	-,176**	-,231**
Tanrı'ya Yönelik Olumsuz Duygular	,195**	-,035	,037	-,169**	-,164**

*p<.05; **p<.01

Üniversite öğrencilerinin Beş Faktör Kişilik Envanteri ve Tanrı Algısı Ölçeğinden aldıkları puanlar arasındaki Spearman korelasyon analizi bulguları yukarıda verilmiştir.

Tablo 36'ya bakıldığında üniversite öğrencilerinin Tanrı algısı ve kişilik özellikleri arasında anlamlı ilişkiler olduğu görülmektedir. Tabloya göre kişiliğin nevrotiklik boyutu, Tanrı Algısı Ölçeğinin olumsuz Tanrı algısı puanı ($r=.141$; $p<.01$) ve Tanrı'ya yönelik olumsuz duygular ($r=.195$; $p<.01$) boyutu ile pozitif bir ilişkiye sahipken; seven Tanrı, Tanrı'ya yönelik olumlu duygular, umursamaz Tanrı, cezalandıran Tanrı alt boyutları ile ilişkiye sahip değildir ($p>.05$). Bu sonuca göre katılımcıların nevrotiklik düzeyi arttıkça, Tanrı'yı olumsuz özellikleri ile algılama eğilimleri de artmaktadır.

Elde edilen diğer bir sonuç kişiliğin dışa dönüklük boyutu ile umursamaz Tanrı, cezalandıran Tanrı, Tanrı'ya yönelik olumsuz duygular boyutları ile arasında ilişki olmadığını göstermektedir ($p>.05$). Ancak kişiliğin dışa dönüklük boyutu, Tanrı Algısı Ölçeğinin olumlu Tanrı algısı puanı ($r=.160$; $p<.01$), seven Tanrı ($r=.143$; $p<.01$), Tanrı'ya yönelik olumlu duygular ($r=.148$; $p<.01$) boyutları ile pozitif bir ilişkiye sahipken; olumsuz Tanrı algısı puanı ($r=-.111$; $p<.05$) ile negatif bir ilişkiye sahiptir. Buna göre katılımcıların dışa dönüklük düzeyleri arttıkça, Tanrı'yı olumlu özellikleri ile algılama eğilimleri artarken, Tanrı'yı olumsuz özellikleri ile algılama eğilimleri azalmaktadır.

Kişiliğin uyumluluk ve sorumluluk boyutları, olumlu Tanrı algısı, seven Tanrı, Tanrı'ya yönelik olumlu duygular boyutları ile pozitif yönde anlamlı bir ilişkiye sahipken ($p<.01$); olumsuz Tanrı algısı, umursamaz Tanrı, cezalandıran Tanrı, Tanrı'ya yönelik olumsuz duygular boyutları ile negatif yönde anlamlı ilişkiye sahiptir ($p<.01$). Buna göre katılımcıların sorumluluk ve uyumluluk düzeyleri arttıkça Tanrı'yı olumlu özellikleri ile algılama eğilimleri artarken, Tanrı'yı olumsuz özellikleri ile algılama eğilimleri azalmaktadır. Yapılan analizlerde kişiliğin açıklık boyutu ile Tanrı Algısı ölçeğinin herhangi bir boyutu arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir ($p>.05$).

Kişilik bireylerin doğuştan getirdiği ve yaşamı boyunca kazandığı özellikleri bir araya getirir. Kalıtsal olarak getirilen özelliklerden bazıları aile, okul gibi sosyal ortamlarda desteklenerek gelişirken bazıları desteklenmeyerek körelmektedir. Kişilik gelişim sürecinde inanılan din ile karşılıklı etkileşim içerisine girer. Dini inancın öngördüğü özellikler kişiliğin şekillenmesine katkı sağlar. Bazı kişilik özellikleri de dinin algılanmasında, inancın kişiselleştirilmesinde ve belirlenmesinde etkili olur (Turan, 2017, s. 124-125). Bu bakımdan dinin merkezinde yer alan Tanrı algısı ile kişilik

arasında karşılıklı ilişki ve etkileşim olduğu düşünülebilir. Nitekim dini inanç ve değerlerin, insanın sahip olduğu güçleri ele geçirme, bütün yapıp etmelerini ve karar mekanizmalarını biçimlendirme kudreti olduğunu belirten Gürses (2017, s.31), böylesi bir güce ve etkinliğe sahip olan dinin kişilik ile ilişki içerisinde olmamasının düşünülemez olduğunu söylemektedir. Yapılan çalışmalar din ve Tanrı algısı ile kişilik arasında ilişki olduğunu göstermekte çalışmamızdan elde ettiğimiz bulguları desteklemektedir (Gürses, 2017; Turan, 2017; Şentepe & Güven, 2015; Öztürk, 2019; Hacıkeleşoğlu, 2020).

Tanrı algısı oldukça öznel bir süreçtir ve bireysel tecrübeye bağlı olarak toplumsal bir bağlamda şekillenir. Bireylerin ilgi ve yetenekleri ölçüsünde geçirdikleri yaşantılar doğrultusunda oluşturdıkları özellikleri içerir (Hökelekli, 2016, s. 116). Her bireyin sahip olduğu Tanrı algısı farklıdır. Tanrı'ya seven, koruyan, şefkatli, affedici gibi özelliklerin atfedilmesi Tanrı'nın olumlu algılanması, cezalandıran, korkutan, gaddar gibi özelliklerin atfedilmesi ise Tanrı'nın olumsuz algılanmasıdır (Güler, 2007, s. 124). Bireylerin sahip oldukları olumlu ve olumsuz yöndeki Tanrı algılarının hangi kişilik özellikleri ile ilişkili olduğu incelenmiştir. Sorumluluk, dışa dönüklük ve uyumluluk özellikleri ile olumlu Tanrı algısı arasında pozitif yönde anlamlı ilişki bulunmuştur. Sorumluluk, düzenli, planlı, kararlı olmayı, dışadönüklük, pozitif, sıcakkanlı, yardımsever olmayı, uyumluluk, kabul edici, merhametli, cana yakın olmayı ifade eder (Burger, 2016, s. 254). Kişiliğin sorumluluk, dışa dönüklük ve uyumluluk özellikleri arttıkça bireyler olumlu yöndeki niteliklere sahip olur ve bu özelliklerin olumlu Tanrı algısı ile pozitif yönde ilişkili olması beklenebilir. Kaygı, korku, suçluluk, kırgınlık gibi duyguları içerisinde barındıran nevrotiklik ise olumsuz Tanrı algısı ile ilişkili bulunmuştur. Nevrotiklik özelliğine sahip olan bireyler daha çok olumsuz duygu ve düşüncelere sahip oldukları için Tanrı'yı olumsuz özellikleri ile algılamaları çalışmamız açısından beklenen bir sonuçtur.

Din psikolojisinde Tanrı algısı farklı konu ve değişkenler ile birlikte ele alınmıştır (Nelson ve Jones, 1957; Vergote, 1969; Yapıcı, 2004; Güler, 2007; Akyüz, 2010; Mehmedoğlu, 2011; Koç, 2011; Kula, 2012; Kartopu, 2014; Erdoğan, 2014; Arıcı ve Tokur, 2017). Tanrı algısı ve kişilik ilişkisinin incelendiği bir çalışmada nevrotiklik ile Tanrı'yı kaygılı ve hoşnutsuz olarak algılamamanın, deneyime açıklık ile Tanrı'yı

destekleyici olarak algılamanın ilişkili olduğu tespit edilmiştir (Braam ve diğ. 2008, 547-559). Johnson ve arkadaşları (2015, s. 227-238) tarafından yapılan çalışmada uyumluluk ile otoriter Tanrı algısı arasında negatif yönde, uyumluluk ve sorumluluk ile cezalandırıcı Tanrı algısı arasında pozitif yönde ilişki olduğu bulgulanmıştır. Öztürk (2019, s. 49-50) tarafından yapılan çalışmada duygusal tutarsızlığın olumlu Tanrı tasavvurunu pozitif yönde etkilediği, sorumluluğun olumsuz Tanrı tasavvurunu negatif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Farklı bir çalışmada sevgi yönelimli Tanrı tasavvuru ile sorumluluk, deneyime açıklık, uyumluluk ve dışa dönüklük arasında pozitif yönde ilişki olduğu tespit edilmiştir. Korku yönelimli Tanrı tasavvuru ile ise nevrotiklik arasında pozitif yönde ilişki bulgulanmıştır (Hacıkeleşoğlu, 2020, s. 253). Tanrı algısı/tasavvuru ve kişilik üzerine yapılan çalışmalar bu çalışmadan elde edilen sonuçlarla benzerlik göstermektedir.

Elde ettiğimiz bulgulara göre, üniversite öğrencilerinin kişilik özellikleri ile Tanrı algıları arasında anlamlı ilişkiler olduğu, nevrotiklik kişilik özelliği ile olumsuz Tanrı algısı arasında pozitif yönde, dışa dönüklük, uyumluluk, sorumluluk kişilik özellikleri ile olumlu Tanrı algısı arasında pozitif yönde anlamlı ilişki olduğu tespit edilmiştir. Nevrotiklik kişilik özelliği arttıkça öğrenciler Tanrı'yı daha çok cezalandıran, affetmeyen, kendilerine uzak ve umursamaz olarak algılamakta; dışa dönüklük, uyumluluk, sorumluluk kişilik özellikleri arttıkça Tanrı'yı affeden, şefkatli, çok seven güvenilir olarak algılamaktadırlar. Buradaki ilişkilerin karşılıklı olduğu, öğrencilerin nevrotik kişiliğe sahip olmalarından dolayı Tanrı'yı cezalandıran, affetmeyen, uzak olarak algıladıkları ya da Tanrı'yı olumsuz özellikleriyle algıladıkları için kaygı, endişe, kızgınlık, anksiyete gibi duyguları içinde barındıran nevrotik kişiliğe sahip oldukları söylenebilir.

Kişilik özelliklerinden açıklık kişilik özelliği ile Tanrı algısı arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir.

3.3.2. Kişilik Özellikleri ve Dini Tutum Arasındaki İlişkiler

Öğrencilerin Beş Faktör Kişilik Envanteri ve Ok-Dini Tutum Ölçeğinden elde edilen analiz bulguları doğrultusunda kişilik özellikleri ile dine yönelik tutumları arasındaki ilişki ve etkileşimler incelenmiştir.

Üniversite öğrencilerinin Beş Faktör Kişilik Envanteri ve Ok-Dini Tutum Ölçeğinden aldıkları puanlar arasındaki Spearman korelasyon analizi bulguları Tablo 37’de verilmiştir.

Tablo 37: Katılımcıların Beş Faktör Kişilik Envanteri ve Ok-Dini Tutum Ölçeğinden Aldıkları Puanlar Arasındaki Analiz Bulguları

	Nevrotiklik	Dışa dönüklük	Açıklık	Sorumluluk	Uyumluluk
Dini Tutum Toplam	-.054	.085	-.160**	.221**	.300**
Dini Duygu	-.120*	.103*	-.104*	.186**	.273**
Dini Biliş	-.002	.048	-.130**	.097	.217**
Dini Davranış	-.033	.024	-.191**	.280**	.287**
Tanrıyla İlişki	-.013	.110*	-.120*	.166**	.237**

*p<.05; **p<.01

Tablo 37’ye göre dini tutum toplam puan ile sorumluluk ve uyumluluk kişilik özellikleri arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu, açıklık kişilik özelliği ile negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir ($p<.01$). Bu sonuca göre sorumluluk ve uyumluluk düzeyleri yükseldikçe katılımcıların dini tutum düzeyleri de yükselmektedir. Açıklık özelliği yükseldikçe katılımcıların dini tutum düzeyleri azalmaktadır. Nevrotiklik ve dışa dönüklük kişilik özellikleri ile dini tutum toplam puanı arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır ($p>.05$). Nevrotiklik kişilik özelliği ile dini duygu boyutu arasında negatif yönde anlamlı ilişki olduğu tespit edilmiştir ($p<.05$). Buna göre nevrotiklik düzeyleri artan katılımcıların dini duyguları azalmaktadır. Dışa dönüklük kişilik özelliği ile dini duygu ve Tanrıyla ilişki boyutu arasında pozitif yönde anlamlı ilişki bulunmuştur ($p<.05$). Katılımcıların dışa dönüklük düzeyleri arttıkça dini duygu ve Tanrıyla ilişki düzeyleri artmaktadır. Açıklık kişilik özelliği ile Dini Tutum Ölçeğinden alınan toplam puan, dini duygu, dini biliş, dini davranış ve Tanrıyla ilişki boyutları arasında negatif yönde anlamlı ilişki olduğu görülmektedir ($p<.05$; $p<.01$). Bu sonuca göre açıklık düzeyleri artan katılımcıların dini tutumları, dini duyguları, dini bilişleri, dini davranışları ve Tanrıyla ilişki düzeyleri azalmaktadır. Sorumluluk kişilik özelliği ile dini tutum toplam puanları, dini duygu, dini davranış ve Tanrıyla ilişki boyutları arasında pozitif yönde anlamlı ilişki bulunmuştur ($p<.05$; $p<.01$). Katılımcıların sorumluluk düzeyleri arttıkça dini tutumları, dini duyguları, dini

davranışları ve Tanrıyla ilişki düzeyleri artmaktadır. Uyumluluk kişilik özelliğine bakıldığında dini tutum puanları, dini duygu, dini biliş, dini davranış ve Tanrıyla ilişki boyutları arasında pozitif yönde anlamlı ilişki olduğu tespit edilmiştir ($p<.01$). Buna göre uyumluluk düzeyleri artan katılımcıların dini tutumları, dini duyguları, dini bilişleri, dini davranışları ve Tanrıyla ilişki düzeyleri artmaktadır.

Yapılan araştırmalar ve çalışmamızdan elde edilen bulgular kişilik özellikleri ile dini tutum arasında çeşitli düzeylerde ilişkiler olduğu yönündedir (Kötehe, 1999; Uysal, 1996; Şentepe ve Güven, 2015; Turan, 2017). Uysal'ın (1996) dini tutum-davranış ve şahsiyet özellikleri arasındaki ilişkiyi incelediği araştırmasında şahsiyet özellikleri ve din arasında ilişki olduğu tespit edilmiştir (Uysal, 1996). Farklı bir araştırmada sorumluluk ve ihtiyatlı olma kişilik özelliğine sahip olanların sorumsuzluk ve riske girme kişilik özelliğine sahip olanlara göre dini tutum düzeyleri daha yüksek bulunmuştur (Apaydın, 2001).

Çalışmamızda kişilik özelliklerinden sorumluluk ve uyumluluk özelliklerine sahip olan üniversite öğrencilerinin dindarlık düzeyleri daha yüksek ve olumlu bulunmuştur. Dışa dönüklük özelliğine sahip olan öğrencilerin dini duygu ve Tanrıyla ilişki düzeyleri yüksektir. Sorumluluk, uyumluluk ve dışa dönüklük gibi olumlu olarak nitelendirebileceğimiz özellikler ile dindarlık arasındaki ilişki beklenen bir sonuçtur. Açıklık özelliğine sahip olan öğrencilerin dindarlık düzeyleri ise daha düşüktür. Açıklık kişilik özelliğine sahip kişiler geleneksellikten uzak, meraklı, yaratıcı, bağımsızdır. Bu boyuttan düşük puan alanlar geleneğe bağlı, yeniliklere çok fazla açık olmayan, ilgi çeşitleri kısıtlı olan kişilerdir. Din ise itaat gerektiren geleneksel bir yapıdır. Belirli rutinlere sahiptir ve mensuplarından bu rutinleri sürdürmeyi bekler. Dinin bireyden beklentileri açıklığın negatif ucundaki özellikler ile daha uyumlu olduğu için açıklık düzeyi düştükçe dini tutumun arttığı söylenebilir (Turan, 2017, s. 178). Nevrotiklik kişilik özelliğine sahip olan öğrencilerin ise dini duygu düzeyleri daha düşük bulunmuştur. Kişilik özelliklerinden nevroitiklik boyutu kaygı ve endişeleri kapsamaktadır. Elde ettiğimiz sonuçlara göre öğrencilerin dini duygu düzeylerinin artması nevroitik eğilimleri azaltacaktır. İslam anlayışına göre bir dine inanmak insanın yaratılış özelliğidir ve en derin duyguları ile ilişkilidir. İnsanın yaratılıştan sahip olduğu

bu özelliği bireyin tatmin etmesi onu duygusal dengeye kavuşturacak, bu özelliği görmezden gelip tatmin etmemesi nevrotik eğilimleri arttıracaktır (Turan, 2017, s. 176).

3.3.3. Tanrı Algısı ve Dini Tutum Arasındaki İlişkiler

Öğrencilerin Tanrı Algısı Ölçeğinden ve Ok-Dini Tutum Ölçeğinden elde edilen analiz bulguları doğrultusunda Tanrı algıları ile dine yönelik tutumları arasındaki ilişki ve etkileşimler incelenmiştir.

Üniversite öğrencilerinin Tanrı Algısı Ölçeği ile Ok-Dini Tutum Ölçeğinden aldıkları puanlar arasındaki Spearman korelasyon analizi bulguları Tablo 38’de verilmiştir.

Tablo 38: Katılımcıların Tanrı Algısı Ölçeği ile Ok-Dini Tutum Ölçeğinden Aldıkları Puanlar Arasındaki Analiz Bulguları

	Dini Tutum Toplam	Dini Duygu	Dini Biliş	Dini Davranış	Tanrıyla İlişki
Olumlu Tanrı Algısı	.677**	.527**	.540**	.556**	.753**
Seven Tanrı	.671**	.516**	.554**	.557**	.735**
Tanrı’ya Yönelik Olumlu Duygular	.608**	.496**	.488**	.505**	.674**
Olumsuz Tanrı Algısı	-.347**	-.230**	-.299**	-.308**	-.350**
Umursamaz Tanrı	-.493**	-.386**	-.444**	-.421**	-.477**
Cezalandıran Tanrı	-.266**	-.180**	-.281**	-.205**	-.296**
Tanrı’ya Yönelik Olumsuz Duygular	-.016	.050	.059	-.045	-.014

*p<.05; **p<.01

Tablo 38’de verilen sonuçlara bakıldığında olumlu Tanrı algısı ile dini tutum toplam puanları arasında pozitif yönde ilişki olması katılımcıların olumlu Tanrı algısı düzeyleri arttıkça olumlu dini tutumlarının artmakta olduğunu göstermektedir. Olumsuz Tanrı algısı ile Dini Tutum Ölçeğinden alınan toplam puanlar arasında ise negatif yönde anlamlı ilişki bulunmuştur ($r=-.347$; $p=.000$). Olumsuz Tanrı algısı ile dini tutum toplam puanları arasında negatif yöndeki ilişki katılımcıların olumsuz Tanrı algısı düzeyleri arttıkça dini tutumlarının azalmakta olduğunu göstermektedir.

Tanrı Algısı Ölçeğindeki boyutlar incelendiğinde seven Tanrı boyutu ($r=.671$; $p=.000$) ve Tanrı’ya yönelik olumlu duygular ($r=.608$; $p=.000$) ile Dini Tutum Ölçeğinden alınan toplam puanlar arasında pozitif yönde anlamlı ilişki tespit edilmiştir. Bu sonuca göre

katılımcıların seven Tanrı algıları ve Tanrı'ya yönelik olumlu duyguları arttıkça dini tutum düzeyleri artmaktadır.

Anlamlı ilişki olan diğer boyutlar umursamaz Tanrı ve cezalandırıcı Tanrı boyutlarıdır. Tanrı Algısı Ölçeği umursamaz Tanrı ($r=-.493$; $p=.000$) ve cezalandırıcı Tanrı ($r=-.266$; $p=.000$) boyutlarından alınan puanlarla Dini Tutum Ölçeğinden alınan toplam puanlar arasında negatif yönde anlamlı ilişki vardır ($p<.05$). Bu sonuca göre katılımcıların umursamaz Tanrı algıları ve cezalandırıcı Tanrı algıları arttıkça dini tutum düzeyleri azalır. Tanrı'ya yönelik olumsuz duygular boyutu ile Dini Tutum Ölçeğinden aldıkları toplam puanlar arasında ise anlamlı ilişki bulunmamıştır ($p>.05$).

Dini Tutum Ölçeğinin dini duygu boyutu ile olumlu Tanrı algısı ($r=.527$; $p=.000$), seven Tanrı ($r=.516$; $p=.000$) ve Tanrı'ya yönelik olumlu duygular boyutundan ($r=.496$; $p=.000$) alınan puanlar arasında pozitif yönde anlamlı ilişki bulunmuştur. Katılımcıların olumlu Tanrı algısı arttıkça dini duyguları da artmaktadır. Olumsuz Tanrı algısı puanı ($r=-.230$; $p=.000$), umursamaz Tanrı ($r=-.386$; $p=.000$) ve cezalandırıcı Tanrı ($r=-.180$; $p=.000$) boyutları ile dini duygu boyutundan alınan puanlar arasında ise negatif yönde anlamlı ilişki olduğu görülmektedir. Bu sonuçlara göre katılımcıların olumsuz Tanrı algısı arttıkça olumlu dini duyguları azalır. Tanrı'ya yönelik olumsuz duygular boyutundan alınan puanlarla Dini Tutum Ölçeği dini duygu boyutundan alınan puanlar arasında anlamlı ilişki bulunmamıştır ($p>.05$).

Olumlu Tanrı algısı puanı ($r=.540$; $p=.000$), seven Tanrı ($r=.554$; $p=.000$) ve Tanrı'ya yönelik olumlu duygular ($r=.488$; $p=.000$) boyutlarından alınan puanlarla dini biliş boyutundan alınan toplam puan arasında pozitif yönde anlamlı ilişki olduğu, olumsuz Tanrı algısı puanı ($r=-.299$; $p=.000$), umursamaz Tanrı ($r=-.444$; $p=.000$) ve cezalandırıcı Tanrı ($r=-.281$; $p=.000$) boyutlarından alınan puanlar ile dini biliş boyutundan alınan puan arasında ise negatif yönde anlamlı ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlara göre katılımcıların Tanrı'ya yönelik olumlu duyguları, seven Tanrı ve olumlu Tanrı algıları arttıkça olumlu dini bilişleri artmakta, olumsuz Tanrı, umursamaz Tanrı ve cezalandırıcı Tanrı algıları arttıkça olumlu dini bilişleri azalmaktadır. Tanrı'ya yönelik olumsuz duygular boyutundan alınan puanlarla dini biliş boyutundan alınan puanlar arasında anlamlı ilişki tespit edilmemiştir ($p>.05$).

Dini Tutum Ölçeği Tanrıyla İlişki boyutundan alınan puan ile olumlu Tanrı algısı ($r=.556$; $p=.000$), seven Tanrı ($r=.557$; $p=.000$) ve Tanrı'ya yönelik olumlu duygular ($r=.505$; $p=.000$) boyutundan alınan puanlar arasında pozitif yönde anlamlı ilişki bulunmuş, olumsuz Tanrı algısı ($r=-.308$; $p=.000$), umursamaz Tanrı boyutu ($r=-.421$; $p=.000$) ve cezalandırıcı Tanrı ($r=-.205$; $p=.000$) boyutundan alınan puanlarla ise negatif yönde anlamlı ilişki bulunmuştur. Buna göre katılımcıların olumlu Tanrı algıları arttıkça Tanrıyla ilişkileri artmakta, olumsuz Tanrı algıları arttıkça Tanrıyla ilişkileri azalmaktadır. Tanrı'ya yönelik olumsuz duygular boyutundan alınan puan ile Tanrıyla ilişki boyutundan alınan puanlar arasında anlamlı düzeyde ilişki bulunmamıştır ($p>.05$).

Tanrı algısı ve dini tutum arasındaki ilişkilere bakıldığında anlamlı ilişkiler olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuca göre olumlu Tanrı algısı ve dini tutum arasında pozitif, olumsuz Tanrı algısı ile dini tutum arasında negatif yönde anlamlı ilişkiler bulunmaktadır ($p<.05$). Öğrencilerin olumlu Tanrı algısı düzeyi arttıkça dini tutum düzeyleri artmakta, olumsuz Tanrı algısı arttıkça da dini tutum düzeyleri azalmaktadır. Yapılan bir çalışmada bireylerin Tanrı'yı olumlu sıfatlarıyla ve sevgi yönelimli olarak algılaması ile dindarlığın ilişkili olduğu, olumsuz ve korku yönelimli Tanrı algısı ile dindarlığın ters orantılı olduğu belirlenmiş ve çalışmamızla benzer sonuçlar elde edilmiştir (Erdoğan, 2014, s. 148). Çalışmamızda üniversite öğrencilerinin Tanrı algılarının şekillenmesinde dini tutumun etkili olduğunu söyleyebiliriz.

SONUÇ

Bu araştırmada üniversite öğrencilerinin kişilik özellikleri Tanrı algıları ve dini tutumları arasındaki ilişkiler çeşitli değişkenler ile birlikte incelenmiştir. Bu amaçla Sakarya Üniversitesi ve Uludağ Üniversitesi'nde lisans düzeyinde öğretim gören öğrencilerin sahip oldukları kişilik özellikleri, Tanrı algıları ve dini tutumları belirlenmiş ve farklı kişilik özelliklerinin olumlu, olumsuz Tanrı algıları ve dini tutumları ile ilişkili olup olmadığı araştırılmıştır.

Araştırmaya Sakarya Üniversitesi ve Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat, Mühendislik, İ.İ.B.F, İşletme ve İlahiyat fakültelerinde öğretimlerine devam eden 400 üniversite öğrencisi dahil edilmiştir. Seçkisiz olarak atanan katılımcıların, 204'ü kadın 196'sı erkek öğrenciden oluşmaktadır. Öğrencilerin yaş aralığı 18-34 arasındadır, yaş ortalaması 21,52'dir. Fakültelere göre dağılımları eşit olan öğrencilerin %29'u (116 kişi) birinci sınıf, %13.3'ü (53 kişi) ikinci sınıf, %41'i (164 kişi) üçüncü sınıf, %14.8'i (59 kişi) dördüncü sınıf ve %2'si (8 kişi) hazırlık öğrencisidir. Öğrencilerin %20.3'ü (81 kişi) düz lise, %29.3'ü (117 kişi) imam-hatip lisesi, %10.5'i (42 kişi) meslek lisesi, %4.3'ü (17 kişi) fen lisesi, %35.8'si (143 kişi) diğer liselerden mezun olduklarını bildirmişlerdir. Genel olarak öğrencilerin aile gelir durumunun orta seviyede olduğu, hayatlarının çoğunu büyükşehirde geçirdikleri belirlenmiştir. Dini eğitimlerini en fazla aileden alan öğrencilerin dini eğitim alma biçimleri çoğunlukla demokratik olarak belirlenmiştir. Öğrenciler çocukluk dönemi anne baba tutumlarını en fazla "koruyucu-müdahaleci" olarak, anne-baba dini inanç ve tutumlarını ise "ılımlı-orta yolcu" olarak nitelendirmişlerdir. Öğrencilerin genel olarak Tanrı algılarının olumlu yönde olduğu ve dini tutum düzeylerinin yüksek olduğu tespit edilmiştir. Kişilik özellikleri ile ilgili öğrencilerin sırasıyla sorumluluk, uyumluluk, dışa dönüklük, açıklık ve nevroitiklik özelliklerine sahip oldukları belirlenmiştir. Buna göre öğrencilerde en fazla sorumluluk kişilik özelliği olduğu görülmektedir. En az görülen kişilik özelliği ise nevroitiklik/duygusal dengesizliktir.

Cinsiyet değişkenine göre Tanrı algısı, kişilik özellikleri ve dini tutuma ilişkin sonuçlara baktığımızda, cinsiyet değişkeni ile Tanrı algısı arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre kadın üniversite öğrencilerinin erkek öğrencilere oranla Tanrı'yı daha çok seven, affeden, merhametli gibi sıfatlarla algıladıkları ve daha

olumlu Tanrı algısına sahip oldukları ortaya çıkmıştır. Cinsiyet değişkenine göre kişilik özelliklerine baktığımızda yine anlamlı farklılıklar tespit edilmiş, kadınların nevrozizm, dışa dönüklük, uyumluluk ve sorumluluk özelliklerinin erkeklere göre yüksek olduğu tespit edilmiştir. Cinsiyet değişkeni ile dini tutum arasında ise anlamlı farklılık bulunamamıştır.

Fakülte değişkenine göre Tanrı algısı, kişilik özellikleri ve dini tutuma baktığımızda anlamlı ilişkilere ulaşılmıştır. İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin diğer fakültelerde öğrenim gören öğrencilere göre Tanrı algısı ölçeği umursamaz Tanrı boyutu ortalamalarının daha düşük düzeyde olduğu belirlenmiştir. İlahiyat Fakültesinde öğrenim gören öğrencilerin dini tutum ortalamaları diğer fakültelere oranla daha yüksek bulunmuştur. Bu sonuçlar İlahiyat öğrencilerinin diğer fakültelere göre daha dindar olduklarını ve daha olumlu Tanrı algısına sahip olduklarını ortaya çıkarmıştır. Kişilik özelliklerine baktığımızda açıklık kişilik özelliği Fen-Edebiyat Fakültesi öğrencilerinde İ.İ.B.F. ve İşletme Fakültesinde öğrenim gören öğrencilere göre daha yüksek bulunmuştur. Uyumluluk kişilik özelliği ise İlahiyat Fakültesi öğrencilerinde Mühendislik Fakültesinde öğrenim gören öğrencilere göre daha yüksektir.

Öğrencilerin dini eğitimlerini aldıkları yere göre Tanrı algısı ve dini tutumları incelendiğinde anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Dini eğitimlerini ailelerinden ve imam-hatip lisesinden alan öğrencilerin almayanlara göre, dini eğitimlerini zorunlu olarak almayanların ise alanlara göre daha olumlu Tanrı algısına sahip oldukları, dini eğitimlerini camiden ve imam-hatip lisesinden alan öğrencilerin dini tutum düzeylerinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu sonuca göre olumlu Tanrı algısı ve dini tutumun oluşmasında aileden alınan din eğitiminin ve dini kurumlarda verilen eğitimin önemli olduğu görülmektedir. Öğrencilerin dini eğitimlerini aldıkları yere göre kişilik özellikleri arasında ise ilişki bulunamamıştır.

Çocukluk döneminde anne tutumu otoriter-baskıcı olan öğrencilerin Tanrı'yı daha çok cezalandıran, korkutan, uzak, affedici olmayan gibi olumsuz sıfatlarla algıladığı anlaşılmaktadır. Baba tutumu ile Tanrı algısı arasında ise anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Çocukluk dönemi anne-baba tutumuna göre kişilik özellikleri incelendiğinde anne tutumu ile kişilik özellikleri arasında ilişki olmadığı ancak, çocukluk döneminde babalarını koruyucu-müdahaleci ve eşitlikçi-demokratik olarak

değerlendiren öğrencilerin, babalarını otoriter-baskıcı olarak değerlendirenlere göre daha dışa dönük özelliğe sahip oldukları belirlenmiştir. Bu sonuçlara göre Tanrı algısının ve kişiliğin oluşmasında belli bir düzeyde ebeveyn tutumlarının etkisi olduğu söylenebilir. Çocukluk dönemi anne-baba tutumu ile dini tutum arasında herhangi bir ilişki bulunamamıştır.

Baba dini inanç ve tutumu ılımlı-orta yolcu olan öğrencilerin Tanrı'yı daha çok merhametli, seven, affeden gibi olumlu sıfatlarla algılamakta, baba dini inanç ve dini tutumu katı-sert olanların ise Tanrı'yı cezalandıran, korkutan, uzak, affedici olmayan gibi olumsuz sıfatlarla algıladığı görülmektedir. Kişilik özellikleri bakımından anne dini inanç ve tutumu ılımlı-orta yolcu, özgürlükçü-serbest olanların sorumluluk ortalamaları katı-sert olarak değerlendiren öğrencilere göre daha yüksektir. Dini tutuma baktığımızda anne dini inanç ve tutumu ılımlı-orta yolcu olan öğrenciler özgürlükçü-serbest olanlara göre daha fazla dini davranışta bulunmaktadır. Baba dini inanç ve tutumu ılımlı-orta yolcu olanların özgürlükçü-serbest olanlara göre daha yüksek düzeyde dini duyguya sahiptirler.

Kişilik özellikleri ile Tanrı algısı arasındaki ilişkileri gösteren bulgulara baktığımızda, nevrotiklik ile olumlu Tanrı algısı arasında negatif yönde ilişki olduğu, olumsuz Tanrı algısı arasında ise pozitif yönde ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç nevrotiklik kişilik özelliği yüksek olan öğrencilerin Tanrı'yı affetmeyen, korkutucu, cezalandırıcı, uzak gibi olumsuz sıfatlarla algılandığını gösterir. Dışa dönüklük, uyumluluk ve sorumluluk kişilik özellikleri ile olumlu Tanrı algısı arasında pozitif yönde ilişki olduğu tespit edilmiştir. Dışa dönüklük, uyumluluk ve sorumluluk düzeyi yüksek olan öğrenciler Tanrı'yı daha çok seven, koruyan, affeden gibi olumlu sıfatlarla algılamaktadır. Açıklık kişilik özelliği ile Tanrı algısı arasında ise ilişki olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Kişilik özellikleri ile dini tutum arasındaki ilişkileri gösteren bulgulara baktığımızda, sorumluluk ve uyumluluk kişilik özellikleri ile dini tutum arasında pozitif yönde anlamlı ilişki olduğu, öğrencilerde sorumluluk ve uyumluluk düzeyi arttığında olumlu dini tutumun da arttığı tespit edilmiştir. Dışa dönüklük kişilik özelliği ile dini tutumun alt boyutlarından olan dini duygu ve Tanrıyla ilişki arasında pozitif yönde anlamlı ilişki elde edilmiştir. Dışa dönüklük kişilik özelliği arttığında dini duygu ve Tanrıyla ilişki

düzeyi artmaktadır. Açıklık kişilik özelliği ile dini tutum arasında negatif yönde ilişki olduğu, öğrencilerde açıklık özelliği arttığında dini tutum düzeyinin azalacağı söylenebilir. Nevrotiklik kişilik özelliği arttığında ise dini duygu boyutunda azalma olduğu belirlenmiştir.

Tanrı algısı ile dini tutum arasındaki ilişkileri gösteren bulgulara göre, olumlu Tanrı algısı ile dini tutum toplam puanları arasında pozitif yönde, olumsuz Tanrı algısı ile dini tutum arasında negatif yönde ilişki tespit edilmiştir. Olumlu Tanrı algısı arttıkça dini tutum düzeyi artmakta, olumsuz Tanrı algısı arttıkça dini tutum düzeyi düşmektedir. Tanrı algısı ölçeği ile Tanrıyla bireysel ilişki, dini tutum ölçeği ile din kurumuna yönelik tutum ölçülmek istenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre Tanrı algısı din ile ilişkilidir ve öğrencilerde din kurumu ile bağlantılı olarak Tanrı algısı gelişmektedir. Üniversite gençliği arasında deizmin yaygınlaştığı yönündeki düşüncelerin aksine öğrencilerin Tanrı ile ilişkisi din ile bağlantılıdır. Bu nedenle gençlerin yüce bir varlığa inanarak dini inancı kabul etmedikleri düşünülemez tam tersi genel olarak Tanrı algıları ve dini tutumları olumlu yöndedir ve bu iki olgu birbirleri ile ilişkili bulunmuştur.

Sonuç olarak çalışmamızda kişilik özelliklerinin Tanrı algısı ve dini tutum ile ilişkili olduğu görülmektedir. Ayrıca çalışmamızda kişilik özellikleri, Tanrı algısı ve dini tutumun demografik değişkenlere göre farklılaştığı tespit edilmiştir. Çocukluk döneminde anne-babalarını otoriter-baskıcı bulan, anne-babalarının dini inanç ve tutumunu katı-sert bulan öğrencilerin Tanrı'yı olumsuz nitelikleriyle algıladıkları, dini duygu ve davranış düzeylerinin daha düşük olduğu, sorumluluk almayı sevmeyen ve içe dönük bir yapıya sahip oldukları söylenebilir. Bu nedenle anne-babalara, çocuklarına karşı hem sevgi hem de disiplin öğelerini içerisinde bulunduran demokratik tutumla yaklaşımları, din eğitimiyle ilgili destek alabilecekleri kurumlardan ve din eğitiminde kullanabilecekleri yazılı, görsel ve işitsel kaynaklardan yararlanmaları önerilebilir. Anne ve babanın yanı sıra öğrencilerin kişilik özelliklerini ve dini bilgilerini geliştirecek ve destekleyecek ortamların sağlanması için öğretmenlere, okullara, dini eğitim veren kurumlara büyük bir sorumluluk düşmektedir. Ayrıca ebeveyn tutumları ve ebeveyn dini inanç tutumları ile Tanrı tasavvurları ve kişilik üzerine farklı örneklem ve araştırma teknikleri ile çalışma yapılması önerilebilir. Kültürel ve dini çeşitliliğe sahip insanların yaşadığı Türk toplumunda, farklı bölgelerde karşılaştırmalı çalışmalar da yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Adler, A. (2014). *Yaşamın Anlam ve Amacı (11. Baskı)*. İstanbul: Say Yayınları.
- Akto, A. (2005). *Kişilik Oluşumunda Dinin Rolü*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi SBE, Van.
- Akyüz, Z. (2010). *Gençlerde Benlik Saygısı ve Tanrı Tasavvuru*. İstanbul: Marmara Üniversitesi SBE.
- Allport, G. W. (2004). *Birey ve Dini*. (B. Sambur, Çev.) Ankara: Elis Yayınları.
- Anka, H. (2016). *Eğitim Bilimleri*. Ankara: Yediiklim Yayıncılık.
- Apaydın, H. (2017). *Din Psikolojisi*. İstanbul: Lisans Yayıncılık.
- Apaydın, H. (2016). *Din Psikolojisi Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Bilimkent Yayınları.
- Apaydın, H. (2001). *Kişilik Özelliklerinin Dini Tutum ve Davranışlara Etkisi*. Samsun : Ondokuz Mayıs Üniversitesi SBE.
- Arıcı, H., Aydın, O., Bayraktar, R., Topçu, S., Eski, R., Şahin, D., et al. (1983). *Davranış Bilimlerine Giriş*. Ankara: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Arıcı, İ., & Tokur, B. (2017). İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinde Tanrı Algıları ve Hoşgörülü Eğilim Düzeyleri Arasındaki İlişki. *Turkish Studies*, 12 (10), 31-48.
- Arkun, N. (1962). *Şahsiyet Psikolojisinde Çatışma*. İstanbul: Anıl Yayınevi.
- Arslan, E., & Arı, R. (2008). Erikson'un Psikososyal Gelişim Dönemleri Ölçeğinin Türkçeye Uyarlama, Güvenilirlik ve Geçerlilik Çalışması. *Selçuk Üniversitesi SBE Dergisi* (19), 53-60.
- Atık, A. (2015). Dini Gelişim Kuramlarına Din Eğitimi Bağlamında Genel Bir Bakış. *İnsan ve Toplum Bilimleri araştırmaları Dergisi*, 4 (3), 728-743.
- Atkinson, R. L., Atkinson, R., & Hilgard, E. (1995). *Psikolojiye Giriş* (Cilt 2). (K. Atakay, M. Atakay, & A. Yavuz, Çev.) İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Aydın, C. (2017). Üniversite Öğrencilerinin Dini Tutum İle Hayattaki Anlam Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6 (4), 89-108.
- Aydın, Ö. G. (2011). *Yaşamı Sürdürmede Dini İnancın Rolü*. Ankara: Ankara Üniversitesi SBE.
- Aytaç, S. (2000). *İnsanı Anlama Çabası (1. Baskı)*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Aytaç, S., Dursun, S., & Yıldız Bağdoğan, S. (2018). *Psikolojiye Giriş (1. Baskı)*. Bursa: Dora .

- Ayten, A. (2017). *Din Psikolojisi Dine ve Maneviyata Psikolojik Yaklaşımlar (4. Baskı)*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Ayten, A. (2017). *Psikoloji ve Din Psikologların Din ve Tanrı Görüşleri*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Bacanlı, H. (1995). Tanrı ve Peygamber Kavramları (Selçuk Üniversitesinde Bir Araştırma). *Din Eğitimi Araştırma Dergisi* (2), 155-163.
- Bahadır, A. (2010). *Jung ve Din (2. Baskı)*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Başaran, İ. E. (1968). *Psikoloji (Birinci Baskı)*. Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Baymur, F. (1994). *Genel Psikoloji (11. Baskı)*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Bayraktutar, M. (2019). *İmam Hatip Lisesi Öğrencileri Örnekleminde Dini Başa Çıkma ve Tanrı Tasavvuru İlişkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul.
- Bedir, F. N. (2017). Yetişkinlerin Çocukluk Anılarındaki Tanrı İmgesinin Analizi. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16 (32), 717- 740.
- Benson, N. C. (2020). *Psikoloji*. (E. Okuyucu, Çev.) İstanbul: Say Yayınları.
- Bilecik, S. (2017). Anne Baba Tutumlarının Bireylerin Din Algısına Etkisi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 15 (33), 7-38.
- Bowlby, J. (2014). *Ayrılma* . İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Braam, A., Mooi, B., Jonker, S. J., & Tilburg, W. v. (2008). God İmage and Five-Factor Model Personality Characteristics in Later Life: A study Among İnhabitants of Sassenheim in The Netherlands. *Mental Health, Religion and Culture*, 11 (6), 547-559.
- Budak, S. (2003). *Psikoloji Sözlüğü (5. Baskı)*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Burger, J. M. (2016). *Kişilik (5. Baskı)* . İstanbul : Kaknüs yayınları.
- Ceylan, U. E. (2018). *Ölümlülük Bilincinin Dini Başa Çıkma, Tanrı Algısı, Ölüm Kaygısı ve Psikolojik İyi Olma İle İlişkisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi SBE.
- Corbett, L. (1996). *The Religious Function of the Psyche* . London : Routledge.
- Cüceloğlu, D. (2003). *İnsan ve Davranışı (12. Baskı)*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Çayır, C. (2013). Çocuklarda Tanrı Tasavvuru Üzerine Bir Araştırma. *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15 (2), 25-60.
- Çetin, F., Yeloğlu, H. O., & Basım, N. (2015). Psikolojik Dayanıklılığın Açıklanmasında Beş Faktör Kişilik Özelliklerinin Rolü: Bir Kanonik İlişki Analizi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 30 (75), 81-92.

- Çoşkun, K. (2020). *İmam Hatip Lisesi Öğrencilerinde Din Anlayışı ve Sosyal Değerler Algısı*. Ankara: Ankara Üniversitesi SBE.
- Çüçen, A. K. (2012). *Felsefeye Giriş (7. Baskı)*. Bursa: Sentez Yayıncılık.
- Dalfidan, B. (2019). *Tanrı Tasavvuru ve Mutluluk İlişkisi*. Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi SBE.
- Dodurgalı, A. (1996). *Ailede Çocuğun Din Eğitimi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İFAV Yayınları.
- Doğanay, A., Ataizi, M., Şimşek, A., Balaban Sarı, J., & Akbulut, Y. (2012). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Doksat, K. (2003). Mizaç, Karakter, Kimlik, Kişilik, Duygudurum ve Duygulanım Nedir? *Birinci Basamak İçin Psikiyatri*, 2 (2), 9-15.
- Dokuyan, M. (2016). 12.Sınıf Öğrencilerinde Algılanan Anne-Baba Tutumları İle Benlik Saygısı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2 (2), 1-21.
- Erdoğan, E. (2014). *Tanrı Algısı, Dini Yönelim Biçimleri ve Dindarlığın Psikolojik Dayanaklılıkla İlişkisi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi SBE, Ankara.
- Erdoğan, E. (2014). Üniversite Öğrencilerinde Tanrı Algısının Dini Yönelim Biçimleri İle İlişkisi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11 (25), 167-185.
- Erikson, E. H. (2018). *İnsanın 8 Evresi (3. Baskı)*. İstanbul: Okuyan Us Yayın .
- Eyüpoğlu, O., & Batuk, C. (2015). Özsel ve İşlevsel Din Tanımları Bağlamında Assisili Francis Mistisizmi ve Protestan Ahlakının Mukayesesi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (38), 95-122.
- Fowler, J. W. (2000). İman Bilincinin Evreleri. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (19), 85-104.
- Freud, S. (2018). *Bilinçaltı*. (A. N. Yılmaz, Çev.) Eskişehir: Dorlion Yayınları.
- Freud, S. (2000). *Bir Yanılsamanın Geleceği*. (A. Yardımlı, Çev.) İstanbul: İdea Yayınları.
- Freud, S. (2012). *Musa ve Tektanrılı Din*. (O. Kasap, Çev.) İstanbul: Say Yayınları.
- Freud, S. (2014). *Totem ve Tabu (1. baskı)*. Ankara: Tutku Yayınevi.
- Genç, Y., & Durğun, A. (2018). Sağlık Çalışanlarının Dini Tutum Düzeyleri. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 20 (38), 254-281.

- Goldberg, L. R. (1990). An Alternative "Description of Personality": The Big-Five Factor Structure . *Journal of Personality and Social Psychology*, 59 (6), 1216-1229.
- Göksal, M. (2017). *Sınıf Öğretmenlerinin Beş Faktör Kişilik Özellikleri İle Örgütsel Vatandaşlık Davranışları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi SBE, Kahramanmaraş.
- Güler, Ö. (2007). Tanrı Algısı Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *AÜİFD*, 48 (1), 123-133.
- Güler, Ö. (2007). *Tanrı'ya Yönelik Atıflar, Benlik Algısı ve Günahkarlık Duygusu (Yetişkin Örneklem)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi SBE, Ankara.
- Gülfil, D. (2019). Ateistlerde Olumsuz Tanrı Algısının Psiko-sosyal Açıdan Değerlendirilmesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 8 (2), 1289-1312.
- Gürses, İ. (2017). *Dindarlık ve Kişilik (2. Baskı)*. Bursa: Emin Yayınları.
- Gürses, İ., & Kılavuz, M. A. (2011). Erikson'un Psiko-Sosyal Gelişim Dönemleri Teorisi Açısından Kuşaklararası Din Eğitimi ve İletişiminin Önemi. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 20 (2), 153-166.
- Hacıkeleşoğlu, H. (2020). *Ebeveyn Tutumları ve Kişilik Özelliklerinin Tanrı Tasavvuru İle İlişkisi Üzerine Bir Araştırma*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi SBE.
- Harms, E. (1944). The Development of Religious Experience in Children. *American Journal of Sociology* (50), 112-122.
- Hayta, A. (2006). Anneden Allah'a: Bağlanma Teorisi ve İslamda Allah Tasavvuru. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 4 (12), 29-63.
- Hayta, A. (2010). Nesne İlişkileri Kuramı ve Tanrı Tasavvuru Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 8 (20), 39-79.
- Hazar, Ç. M. (2006). Kişilik ve İletişim Tipleri. *Selçuk İletişim*, 2, 125-140.
- Horozcu, Ü. (2016). *Din Psikolojisi*. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Hökelekli, H. (2016). *Din Psikolojisine Giriş (5. Baskı)*. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.
- Hökelekli, H. (2015). *Psikolojiye Giriş (5. Baskı)*. Bursa: Emin Yayınları.
- İmamoğlu, A., & Ferşadoğlu, S. (2013). Psikolojik Açıdan Ergenlerde Dini Tutum ve Davranışların Tahlili. *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (1), 19-40.

- İnanç, L., Altıntaş, M., & Barış, T. (2017). Ebeveynlerin Çocuk Yetiştirme Tutumları İle Kişilik Yapıları Arasındaki İlişki. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 3 (5), 1731-1745.
- Işık, H. (2018). *Kişilik ve Dindarlık İlişkisi (Artvin İli Örneği)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi SBE, Rize.
- Johnson, K. A., Okun, M. A., & Cohen, A. B. (2015). The Mind of The Lord: Measuring Authoritarian and Benevolent God Representations. *Psychology of Religion and Spirituality*, 7 (3), 227-238.
- Jung, C. G. (1958). *Psychology and Religion Volume 11: West and East (The Collected Works of C.G. Jung)*. (H. Read, M. Fordham, G. Adler, Dü, & R. F. Hull, Çev.) New York: Pantheon.
- Kağıtçıbaşı, Ç., & Cemalcılar, Z. (2014). *Dünden Bugüne İnsan ve İnsanlar Sosyal Psikolojiye Giriş (16. Basım)*. İstanbul: Evrim Yayınevi.
- Karaca, F. (2016). *Dini Gelişim Psikolojisi*. Trabzon: Eser Ofset Matbaacılık.
- Karaçoşkun, M. D. (2004). Dini İnanç- Dini Davranış İlişkisine Sosyo-psikolojik Yaklaşımlar. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 4 (2), 23-36.
- Kartopu, S., & Özbolat, A. (2014). Şathiyelerde Tanrı Algısı: Tipolojik Bir Yaklaşım. *Turkish Studies*, 9 (5), 1299-1318.
- Kasapoğlu, A. (2008). Kur'an'a Göre Ailenin Din Eğitimi Görevi İman ve İbadet Eğitimi. *Diyanet İlmi Dergi* (2), 7-26.
- Kavas, E. (2013). Demografik Değişkenlere Göre Dini Tutum. *Akademik Bakış Dergisi* (38), 1-20.
- Kayıklık, H. (2005). Psikolojik Açından İnanç, İman ve Şüphe. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 46 (1), 133-155.
- Kirkpatrick, L. A., & Shaver, P. R. (1990). Attachment Theory and Religion: Childhood Attachments, Religious Beliefs, and Conversion. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 29 (3), 315-334.
- Kısa, C. (2015). Filozofların, Teologların ve Psikanalistlerin Tanrısı: Tanrı Kavramı ve Tanrı Tasavvuru. *Turkish Studies*, 10 (10), 639-654.
- Kızıler, H. (2014). Ahlaki Değerlerin Şahsiyet Oluşumuna Etkisi. *Milli Eğitim Dergisi* (204), 5-17.
- Klein, M. (2011). *Haset ve Şükran (3. Baskı)*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Koç, A. (2011). *Üniversite Öğrencilerinde Tanrı Tasavvuru, Benlik Algısı ve Öfke Yaşantısı*. Ankara: Ankara Üniversitesi SBE.

- Köknel, Ö. (1982). *Kaygıdan Muthuluğa Kişilik (1. Baskı)*. Altın Kitaplar Yayınevi.
- Köse, A., & Ayten, A. (2012). *Din Psikolojisi (1. Baskı)*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kötehe, G. (1999). *Religious Orientation and Personality*. İstanbul: Boğaziçi University Institute of Social Sciences .
- Kula, M. N. (2006). Bedensel Engellilere Yönelik Tutumlar İle Dini Tutumlar Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma. *İslami Araştırmalar Dergisi* , 19 (3), 511-524.
- Malkoç, M. (2019). Gençliği Dini Değerlerden Uzaklaştıran Sebepler. *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8 (16), 252-268.
- Maslow, A. H. (1987). *Motivation and Personality (3rd edn)*. New York: Harper(Original work published 1954).
- Mehmedoğlu, A. U. (2013). *İnanç Psikolojisine Giriş (1.Baskı)*. İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Mehmedoğlu, A. U. (2011). *Tanrıyı Tasavvur Etmek (1. Baskı)*. İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Mitchell, S. A., & Black, M. J. (2014). *Freud ve Sonrası (2.Baskı)*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Morris, C. G. (2002). *Psikolojiyi Anlamak*. (B. Ayvaşık, & M. Sayıl, Çev.) Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.
- Nelson, E. (2009). Tanrı Temsilinin Oluşumu. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 9 (2), 215-234.
- Neuman, W. L. (2006). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri, Nitel ve Nicel Yaklaşımlar (7. Baskı)* (Cilt 2). (S. Özge, Çev.) Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Ok, Ü. (2011). Dini Tutum Ölçeği: Ölçek Geliştirme ve Geçerlik Çalışması. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8 (2), 528-549.
- Okumuş, N. K. (2015). Din Eğitim- Öğretimi Özgür Bireylerin Yetiştirilmesinde Etkin Bir Rol Üstlenebilir Mi? *Kelam Araştırmaları*, 13 (1), 213-288.
- Özdemir, O., Güzel Özdemir, P., Kadak, M. T., & Nasıroğlu, S. (2012). Kişilik Gelişimi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 4 (4), 566-589.
- Özer, Ç. (2018). Erich Fromm'da Tanrı Tasavvuru. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* , 18 (3), 75-98.
- Özer, Ç. (2019). Rollo May'de Tanrı Tasavvuru ve Psikolojik Yansımaları. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18 (35), 171- 186.

- Özsoy, E., & Yıldız, G. (2013). Kişilik Kavramının Örgütler Açısından Önemi: Bir Literatür Taraması. *İşletme Bilimi Dergisi*, 1 (2), 1-12.
- Pay, B. (2020). *Beş Faktör Kişilik Özelliklerinin Sosyal Kaygı Belirtileri İle İlişkisinde Öz-Şefkatin Aracı Rolünün İncelenmesi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi SBE.
- Peker, H. (2018). *Din Psikolojisi (16. Baskı)*. İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Piaget, J. (1988). *Çocukta Dünya Tasarımı*. (R. Uğurel-Şemin, Çev.) İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınevi.
- Plotnik, R. (2009). *Psikoloji'ye Giriş*. (T. Geniş, Çev.) İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Porter, A. (2020). *Atlas-Psikoloji*. (Ş. F. Şahin, & G. D. Sindar, Çev.) İstanbul: Othello Yayıncılık.
- Rizzuto, A.-M. (1976). Freud, God, the Devil and the Theory of Object Representation. *International Review of Psycho-Analysis* (3), 65-180.
- Rizzuto, A.-M. (1991). Religious Development: A Psychoanalytic Point of View. *Religious Development in Childhood and Adolescence*, 47-60.
- Rizzuto, A.-M. (1979). *The Birth of the Living God: A Psychoanalytic Study*. Chicago: University of Chicago Press.
- Sayar, K., & Dinç, M. (2018). *Psikolojiye Giriş (8. Baskı)*. İstanbul: Dem Yayınları.
- Schultz, D. P., & Schultz, S. E. (2016). *Modern Psikoloji Tarihi*. (Y. Aslay, Çev.) İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Seyhan, B. Y. (2014). Üniversite Öğrencileri Örnekleminde Dua Tutumu ve Tanrı Tasavvuru. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 14 (2), 175-204.
- Seyhan, B. Y. (2014). Üniversite Öğrencilerinde Tanrı Tasavvuru ve Psikolojik İyi Olma Hali Arasındaki İlişkiler. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XVIII (1), 65-97.
- Somer, O. (2001). Çeşitli Çalışma Alanlarının Beş-Faktör Kişilik Boyutlarıyla İlişkisi. *Ege Eğitim Dergisi*, 1 (1), 31-40.
- Somer, O., Korkmaz, M., & Tatar, A. (2002). Beş Faktör Kişilik Envanterinin Geliştirilmesi-1: Ölçek ve Alt Ölçeklerinin Oluşturulması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 17 (49), 21-33.
- Şahin, A. (2007). Ergenlerde Dindarlık Algılanan Anne Baba Dindarlığı Ve Çocuk Yetiştirme Tutumları Arasındaki İlişki. 7 (1), 221-247.
- Şentepe, A., & Güven, M. (2015). Kişilik Özellikleri ve Dindarlık İlişkisi Üzerine Ampirik Bir Araştırma. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17 (31), 27-44.

- Şirin, T. (2017). Üniversite Öğrencilerinin Dini Tutumları İle Ruh Sağlığı İlişkisinin İncelenmesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6 (4), 65-88.
- Tathioğlu, K. (2014). Üniversite Öğrencilerinin Beş Faktör Kişilik Kuramı'na Göre Kişilik Özellikleri Alt Boyutlarının Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi. *Tarih Okulu Dergisi*, 7 (17), 939-971.
- Topçu, N. (2012). *Psikoloji (3. Baskı)*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Topses, G. (2003). *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Turan, Y. (2017). *Kişilik ve Dindarlık*. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Türker, R. N. (2019). *Savaş Mağduru Sığınmacı Çocuklarda Hayat ve Tanrı Algısı "7-12 Yaş Arası Suriyeli Çocuklar"*. Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi SBE.
- Uysal, V. (1996). *Din Psikolojisi Açısından Dini Tutum Davranış ve Şahsiyet Özellikleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayını.
- Uysal, V. (2006). *Türkiye'de Dindarlık ve Kadın*. İstanbul: Dem Yayınları.
- Vergote, A. (1999). *Din, İnanç ve İnançsızlık*. (V. Uysal, Çev.) İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Yapıcı, A. (2004). Allah ve Kutsal Kavramlarının Çağrıştırdıkları Anlamlara Sosyo-Psikolojik Bir Bakış: Çukurova Üniversitesi Örneği. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 2 (7-8), 169-206.
- Yapıcı, A. (1996). *Dini Yaşayışta Tövbe Din Psikolojik Bir Yaklaşım*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi SBE.
- Yapıcı, A. (2016). Müslüman Türk Kültüründe İnanç Gelişimi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Din Psikolojisi Özel Sayısı*, 83-113.
- Yavuz, K. (2019). *Freud, Jung ve Adler Psikanalizde Çığır Açanların Dine Bakışları*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Yazgan İnanç, B., & Yerlikaya, E. (2008). *Kişilik Kuramları (6. Baskı)*. Ankara: Pegem Akademi.
- Yıldız, M. (2007). *Çocuklarda Tanrı Tasavvurunun Gelişimi (1. Baskı)*. İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları.
- Zangwill, O. L. (1990). *Modern Psikolojinin Gelişimi*. (Y. Özakpınar, Çev.) Konya: Selçuk Üniversitesi Basımevi.

EKLER

Değerli katılımcılar,

Bu çalışmanın amacı üniversite öğrencilerinin Tanrı algıları ile kişilik özellikleri arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Anket sorularına vereceğiniz yanıtların doğruluğu, araştırmanın niteliği açısından çok önemlidir. Anket için vereceğiniz tüm bilgiler saklı tutulacaktır. Lütfen hiçbir soruyu eksik bırakmayınız. Katılımınız için şimdiden çok teşekkür ederim.

*SAÜ Felsefe ve Din Bilimleri
Din Psikolojisi Bilim Dalı
Melike OKTAY*

Kişisel Bilgi Formu

1. Cinsiyetiniz:Kadın () Erkek () **2. Yaşınız:**

3. Fakülteniz: Mühendislik () İlahiyat () İ.İ.B.F.() Fen-Edebiyat () İşletme ()

4. Sınıfınız: 1 () 2 () 3 () 4 () Hazırlık ()

5. Mezun olduğunuz lise hangisidir?

Düz Lise ()İmam-Hatip Lisesi () Meslek Lisesi () Fen Lisesi () Diğer:

6. Din eğitimi aldınız mı, aldıysanız hangi kurumda aldınız? (Birden fazla şık işaretleyebilirsiniz.)

Aileden () Camide () Akrabalarımдан () İmam-Hatip Lisesinde () Arkadaşlarımdan () Zorunlu
din derslerinde () Hayır, almadım () Diğer.....

7.Din eğitimi aldıysanız, aldığınız din eğitimi edinme biçimini nasıl nitelersiniz?

Baskıcı (korkutarak ve/veya zorla) () Demokratik (kendi seçimim ve isteğim ile) () Diğer (Belirtiniz)....

8.Çocukluğunuzda anne ve babanızın size karşı tutum ve davranışları nasıldı?

Anne: Otoriter/Baskıcı () Koruyucu/Müdahaleci () Eşitlikçi/Demokratik ()

Baba: Otoriter/Baskıcı () Koruyucu/Müdahaleci () Eşitlikçi/Demokratik ()

9. Anne ve Babanızın dini inanç ve tutumları aşağıdakilerden hangisine uygundur?

Anne: Katı/Sert () Ilımlı/Orta yolcu () Özgürlükçü/Serbest ()

Baba: Katı/Sert () Ilımlı/Orta yolcu () Özgürlükçü/Serbest ()

10. Ailenizin gelir durumu nedir? Düşük () Ortanın Altı () Orta () Ortanın Üstü () Üst ()

11. Hayatınızın çoğunu nerede geçirdiniz? Büyükşehir () İl () İlçe () Köy-Kasaba ()

TANRI ALGISI (TA) ÖLÇEĞİ Elinizdeki ölçek Tanrı hakkındaki duygu, düşünce ve davranışlarınızı ölçmek üzere hazırlanmıştır. Ölçekte 22 Adet soru bulunmaktadır. Her bir ifadeyi okuduktan sonra, kendinizi değerlendirip sizin için en uygun seçeneğin numarasını işaretleyiniz Lütfen her ifadeye mutlaka tek yanıt veriniz ve kesinlikle boş bırakmayınız.		(1) Hiç Katılmıyorum	(2) Kısmen Katılıyorum	(3) Biraz Katılıyorum	(4) Oldukça Katılıyorum	(5) Tamamen Katılıyorum
1.	O' nun (Allah' ın) bana karşı çok merhametli olduğunu hissediyorum.	1	2	3	4	5
2.	O' nu düşünmek bana sıkıntı veriyor.	1	2	3	4	5
3.	O' nun beni bağışlayacağını zannetmiyorum.	1	2	3	4	5
4.	O' nu düşündüğümde içimden gelen tek duygu: sevgi.	1	2	3	4	5
5.	O' nun bana olan sevgisini hissedebiliyorum.	1	2	3	4	5
6.	O' nun bana şefkatle davrandığını hissedebiliyorum.	1	2	3	4	5
7.	O' nu düşündüğümde utanıyorum ve kendimi suçlu hissediyorum.	1	2	3	4	5
8.	O' nun bana karşı çok acımasız olduğunu düşünüyorum.	1	2	3	4	5
9.	O' nu düşünmek bana güven veriyor.	1	2	3	4	5
10.	O aklıma geldiğinde O' ndan kaçıp uzaklaşmak istiyorum.	1	2	3	4	5
11.	O' nu düşünmek beni mutlu ediyor ve içim sevinçle doluyor.	1	2	3	4	5
12.	O, ne yaparsam yapayım kusurlarımı örtüyor.	1	2	3	4	5
13.	O, her zaman güvенеbileceğim tek kaynaktır.	1	2	3	4	5
14.	O' nu düşününce kendim için kaygılanıyorum.	1	2	3	4	5
15.	O, benim için korkutucudur.	1	2	3	4	5
16.	Zor zamanlarımda O' nun benim yanımda olmadığını hissediyorum.	1	2	3	4	5
17.	O, bütün insanları karşılık beklemeden sever.	1	2	3	4	5
18.	O, yaptıklarım için beni cezalandırıyor.	1	2	3	4	5
19.	O' nu düşünmekle huzur buluyorum.	1	2	3	4	5
20.	O, bence gerçekten de çok bağışlayıcıdır.	1	2	3	4	5
21.	O' nun bana yakın olduğunu sanmıyorum.	1	2	3	4	5
22.	O' nun beni her durumda koruduğunu biliyorum.	1	2	3	4	5

OK- DİNİ TUTUM ÖLÇEĞİ (Ok, 2011) Aşağıdaki ifadeleri okuduktan sonra kendinizi değerlendirip sizin için en uygun seçeneğin karşısına çarpı (X) işareti koyunuz. Lütfen her ifadeye mutlaka TEK yanıt veriniz ve kesinlikle BOŞ bırakmayınız. En uygun yanıtları vereceğinizi ümit eder katkılarınız için teşekkür ederiz.		(1) Hiç Katılmıyorum	(2) Kısmen Katılıyorum	(3) Biraz Katılıyorum	(4) Oldukça Katılıyorum	(5) Tamamen Katılıyorum
1)	İnandığım dinin gereklerini yerine getirmeye çalışırım.	1	2	3	4	5
2)	Yaşantımın dini değerlere uygun olup olmadığına dikkat ederim.	1	2	3	4	5
3)	Ezan, dua veya ayet gibi dini okumaları dinlediğimde duygulanırım.	1	2	3	4	5
4)	Dini etkinliklere katıldığım da gerçekten zevk alırım.	1	2	3	4	5
5)	Dinin gereksiz olduğunu düşünüyorum.	1	2	3	4	5
6)	Dini inancın insanlara yararından çok zararı olduğunu düşünüyorum.	1	2	3	4	5
7)	Allah' ın bana çok yakın olduğunu hissediyorum.	1	2	3	4	5
8)	Zor zamanlarda Allah' ın bana yardım ettiğini düşünüyorum.	1	2	3	4	5

BEŞ FAKTÖR KİŞİLİK ENVANTERİ

Bu bölümde cevaplarınız beş dereceli bir skala üzerinde değerlendirilmektedir. Buradaki ifadeleri doldururken **olması gerekeni değil, sizde var olduğunu düşündüğünüz** özellikleri göz önüne alarak doldurursanız çalışmamız daha doğru sonuçlara ulaşacaktır.

	Bana Hiç Uygun Değil	Uygun Değil	Emin Değilim	Bana Uygun	Bana Çok Uygun
1. Her şeyi kendime dert etmem.	1	2	3	4	5
2. Etrafımda birçok insan olmasından hoşlanırım.	1	2	3	4	5
3. Zamanımı hayal kurarak harcamayı sevmem.	1	2	3	4	5
4. Herkese karşı nazik davranmaya çalışırım.	1	2	3	4	5
5. Eşyalarımı temiz ve düzenli tutarım.	1	2	3	4	5
6. Sık sık başkaları kadar iyi olmadığımı hissedерim.	1	2	3	4	5
7. Kolayca gülerim.	1	2	3	4	5
8. Bir şeyi yapmanın doğru yolunu bulduktan sonra ondan şaşmam.	1	2	3	4	5
9. Ailemle ve iş arkadaşlarımla sık sık tartışırım.	1	2	3	4	5
10. İşleri zamanında yetiştirmek için kendimi oldukça iyi ayarlarım.	1	2	3	4	5
11. Çok fazla stres altında olduğum zamanlarda keçileri kaçıracağımı gibi gelir.	1	2	3	4	5
12. Pek o kadar “gamsız” olduğumu sanmıyorum.	1	2	3	4	5
13. Sanatta ve doğada bulunan şeyler çok ilgimi çekiyor.	1	2	3	4	5
14. Bazıları bencil ve egoist olduğumu düşünür.	1	2	3	4	5
15. Pek sistemli bir insan değilim.	1	2	3	4	5
16. Kendimi yalnız ya da hüzünlü hissettiğim zamanlar çok azdır.	1	2	3	4	5
17. İnsanlarla konuşmaktan gerçekten hoşlanırım.	1	2	3	4	5
18. Öğrencilere aykırı görüşleri savunan konuşmacıları dinletmenin, sadece kafalarını karıştırıp, onları yanlış yönlendireceğime inanırım.	1	2	3	4	5
19. Başkaları ile yarışmaktan ziyade onlarla işbirliğini tercih ederim.	1	2	3	4	5
20. Bana verilen bütün işleri titizlikle yerine getirmeye çalışırım.	1	2	3	4	5
21. Kendimi sık sık gergin ve sinirli hissedерim.	1	2	3	4	5
22. Hareketin olduğu yerde olmayı severim.	1	2	3	4	5
23. İiirden pek etkilenmem.	1	2	3	4	5
24. Başkalarının davranışlarına şüphe ile bakarım, art niyet ararım.	1	2	3	4	5
25. Belirli amaçlarım var ve onlara ulaşmak için düzenli bir şekilde çalışırım.	1	2	3	4	5
26. Bazen kendimi tamamen değersiz hissedерim.	1	2	3	4	5
27. Genellikle tek başıma bir şeyler yapmayı tercih ederim.	1	2	3	4	5
28. Sık sık yeni ve yabancı yemekler denerim	1	2	3	4	5
29. İzin verildiği takdirde çoğu insanın sizi kullanacağına inanırım.	1	2	3	4	5
30. Çalışmaya başlayıncaya kadar epey oyalanırım.	1	2	3	4	5
31. Korktuğum ya da endişeli olduğum zamanlar çok azdır.	1	2	3	4	5
32. Sık sık enerji ile dolup taşıyormuşum gibi hissedерim.	1	2	3	4	5
33. Değişik ortamların bende uyandırdığı his ve duyguların pek farkına varmam.	1	2	3	4	5
34. Tanıdığım insanların çoğu beni sever.	1	2	3	4	5
35. Amaçlarıma ulaşmak için çok çalışırım.	1	2	3	4	5
36. Başkalarının bana yaptığı muameleye sık sık sinirlenirim.	1	2	3	4	5
37. Neşeli biriyim.	1	2	3	4	5
38. Ahlaki konularda karar verirken, örf ve adetlerimizin göz önünde bulundurulması gerektiğine inanırım.	1	2	3	4	5
39. Bazı insanlar soğuk ve içten pazarlıklı olduğumu düşünür.	1	2	3	4	5
40. Bir söz verdiğimde bunu yerine getireceğime her zaman güvenilebilir.	1	2	3	4	5
41. İşler ters gittiğinde çoğunlukla cesaretim kırılır ve içimden vazgeçmek gelir.	1	2	3	4	5
42. Fazla iyimser biri değilimdir.	1	2	3	4	5

Bu bölümde cevaplarınız beş dereceli bir skala üzerinde değerlendirilmektedir. Buradaki ifadeleri doldururken olması gerekeni değil, sizde var olduğunu düşündüğünüz özellikleri göz önüne alarak doldurursanız çalışmamız daha doğru sonuçlara ulaşacaktır.	Bana Hiç Uygun Değil	Uygun Değil	Emin Değilim	Bana Uygun	Bana Çok Uygun
	1	2	3	4	5
43. Bazen şiir okurken veya bir sanat eserine bakarken, bir ürperti ve heyecan dalgasının içinde yükseldiğimi hissederim.	1	2	3	4	5
44. Tutum ve tavırlarımda duygularıma yer vermem, gerçekçiyimdir.	1	2	3	4	5
45. Her zaman olmam gerektiği kadar güvenilir olmayabilirim.	1	2	3	4	5
46. Pek hüzünlenmem.	1	2	3	4	5
47. Yoğun ve hızlı bir hayatım var.	1	2	3	4	5
48. Evrenin doğası, insanoğlunun durumu gibi konularda fikir yürütmek beni fazla cezbetemez.	1	2	3	4	5
49. Genellikle düşünceli ve anlayışlı olmaya çalışırım.	1	2	3	4	5
50. Her zaman eline aldığı işi tamamlayan, üretken bir insanım.	1	2	3	4	5
51. Sık sık kendimi çaresiz hissederim ve bir başkasının sorunlarını çözmesini dilerim.	1	2	3	4	5
52. Çok hareketli bir insanım.	1	2	3	4	5
53. Entelektüel merakım çoktur.	1	2	3	4	5
54. Birinden hoşlanmazsam bunu ona belli ederim.	1	2	3	4	5
55. Kendimi bir türlü düzene sokamıyormuşum gibi gelir.	1	2	3	4	5
56. Utancımdan saklanmak istediğim zamanlar olmuştur.	1	2	3	4	5
57. Başkalarına liderlik etmek yerine kendi yolumda ilerlemeyi tercih ederim.	1	2	3	4	5
58. Kuramlarla ya da soyut düşüncelerle uğraşmaktan keyif alırım.	1	2	3	4	5
59. İsteddiğimi elde etmek için gerekirse insanları kullanabilirim.	1	2	3	4	5
60. Yaptığım her işte mükemmeli yakalamaya çalışırım.	1	2	3	4	5

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Etik Kurulu

Sayı :61923333/000/
Konu :17/05 MelikeOKTAY

Sayın Melike OKTAY

İlgi: Melike OKTAY 24/10/2019 tarihli ve 0 sayılı yazı

Üniversitemiz Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu Başkanlığının 06.11.2019 tarihli ve 17 sayılı toplantısında alınan "05" nolu karar örneği ekte sunulmuştur. Bilgilerinizi rica ederim.

Prof. Dr. Bayram TOPAL
Etik Kurulu Başkanı V.

5. Melike OKTAY'ın "Tanrı Tasavvurları ile Kişilik Özellikleri İlişkisi Üzerine Nicel Bir Araştırma (Sakarya ve Uludağ Üniversiteleri) örneği " başlıklı çalışması görüşmeye açıldı.

Yapılan görüşmeler sonunda Melike OKTAY'ın "Tanrı Tasavvurları ile Kişilik Özellikleri İlişkisi Üzerine Nicel Bir Araştırma (Sakarya ve Uludağ Üniversiteleri) örneği" başlıklı çalışmasının Etik açıdan **uygun** olduğuna oy birliği ile karar verildi.

Evrakı Doğrulamak İçin : <http://193.140.253.232/envision.Sorgula/BelgeDogrulama.aspx?V=BELMBLVK3>

Etik Kurulu Esentepe Kampüsü 54187 Serdivan SAKARYA / KEP Adresi:sakaryauniversitesi@hs01.kep.tr

Tel:0264 295 50 00 Faks:0264 295 5031

E-Posta :ozelkalem@sakarya.edu.tr Elektronik Ağ :www.sakarya.edu.tr

Bu belge 5070 sayılı Elektronik İmza Kanununun 5. Maddesi gereğince güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.